

Armin Mikos von Rohrscheidt

RAPORT

Z AUDYTU SZLAKU PIASTOWSKIEGO

przeprowadzonego w okresie
od 1 marca do 27 kwietnia 2012

na zlecenie
Rady Programowo-Naukowej ds. Szlaku Piastowskiego
i
Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego

Poznań, 30 kwietnia 2012

Raport z audytu Szlaku Piastowskiego, 2012

Spis treści

Wprowadzenie: kontekst audytu Szlaku Piastowskiego	4
ROZDZIAŁ 1. Koncepcja audytu Szlaku Piastowskiego	6
1.1. Cele audytu	6
1.2. Zakres przestrzenny audytu	6
1.3. Metodologia badań	9
1.4. Instrumenty badawcze	11
1.5. Procedury badawcze	13
1.6. Wykonawcy, etapy, segmenty i terminy badań	16
1.7. Dokumentacja badań	18
1.8. Struktura Raportu	18
ROZDZIAŁ 2. Stan Szlaku Piastowskiego	20
2.1. Obiekty szlaku	20
2.1.1. Stan obiektów	20
2.1.2. Stan tematyzacji obiektów	21
2.1.3. Różnorodność obiektów	22
2.1.4. Dostępność faktyczna obiektów dla turystów	23
2.1.5. Oznaczenie obiektów	23
2.1.6. Oferta turystyczna obiektów	28
2.1.6.1. Wystawy w obiektach	28
2.1.6.2. Mikroeventy w obiektach szlaku	30
2.1.6.2. Mikroeventy w obiektach szlaku	31
2.1.6.3. Usługa przewodnictwa w obiektach	35
2.1.6.4. Gastronomia w obiektach i ich bezpośrednim otoczeniu	35
2.1.6.5. Sklepy i kioski obiektowe, materiały dla turystów	35
2.1.6.6. Personel obsługi turystów	36
2.1.7. Aktywna obecność obiektów w zasobach Internetu:	38
2.2. Przestrzeń szlaku	40
2.2.1. Potencjał turystyczno-kulturowy w otoczeniu obiektów	40
2.2.2. Infrastruktura noclegowa	41
2.2.3. Infrastruktura gastronomiczna	43
2.2.4. Pozostała oferta spędzania czasu wolnego w przestrzeni szlaku	45
2.3. Koordynacja szlaku	46
2.3.1. Typ i status koordynatora	47
2.3.2. Zakres koordynacji	47
2.3.3. Aktualny model koordynacji	49
2.3.4. Współpraca z obiektami w ramach szlaku	49
2.3.5. Promocja szlaku	50
2.4. Życie szlaku	50
2.4.1. Obsługa turystów poza obiektami	50
2.4.1.1. Informacja turystyczna	50
2.4.1.2. Usługi przewodnickie	51
2.4.1.3. Pakiety turystyczne	51
2.4.2. Lokalne tematyczne trasy turystyczne o profilu kulturowym	51
2.4.3. Eventyzacja przestrzeni szlaku	52

2.4.4. Grupy animacji historii działające w przestrzeni szlaku	52
2.5. Dostępność komunikacyjna	53
2.5.1. Zwartość szlaku	53
2.5.2. Przejezdność dróg.....	54
2.5.3. Oznaczenia szlaku na trasach	57
2.5.4. Dojazd kolejowy do obiektów	57
2.5.5. Dostępność obiektów dla publicznej komunikacji autobusowej.....	60
2.5.6. Trasy alternatywne w ramach szlaku.....	60
 ROZDZIAŁ 3. Propozycje modyfikacji i korekty systemu	62
3.1. Ogólne postulaty modernizacji koncepcji i oferty szlaku	62
3.1.1. Adresaci oferty szlaku	62
3.1.2. Magnesy szlaku.....	63
3.1.2.1. Obiekty.	63
3.1.2.2. Eventy tematyczne.....	64
3.1.2.3. Lokalne trasy tematyczne.	65
3.1.2.4. Nowoczesne wystawy.	70
3.1.2.5. Tematyczne oferty dla rodzin z dziećmi.....	71
3.1.3. Kanały szlaku	71
3.1.3.1. Pakiety indywidualne i grupowe.	72
3.1.3.2. Oferty tras przekrojowych.	73
3.1.3.3. Trasy alternatywne.	74
3.1.3.4. Lokalna oferta grup animacji i rekonstrukcji historii.	75
3.1.4. Silniki szlaku.....	75
3.1.4.1. Projekt zwiedzania Szlaku Piastowskiego.....	75
3.1.4.2. Tydzień na szlaku i inne kalendarze eventów.	76
3.1.4.3. Doroczny konkurs lub gra tematyczna na Szlaku Piastowskim	77
3.1.4.4. Stały system rabatowy Szlaku Piastowskiego.....	78
3.1.5. Organizery szlaku	78
3.1.5.1. Koordynacja szlaku	78
3.1.5.1.1. Standardowy zakres koordynacji i pozycja koordynatora.....	79
3.1.5.1.2. Proponowany zakres koordynacji Szlaku Piastowskiego.....	80
3.1.5.1.3 Proponowany model koordynacji Szlaku Piastowskiego.....	82
3.1.5.1.4. Możliwości finansowania koordynacji szlaku.....	84
3.1.5.1.5. Ku efektywnej koordynacji – etapy instalacji koordynatora	86
3.1.5.2. Partnerstwo dla szlaku – czyli sformalizowana i stała współpraca	87
3.1.5.3. Dystrybucja usług	89
3.1.5.4. Informacja.....	91
3.1.5.5. Promocja.....	92
3.1.5.6. Ludzie.	94
3.1.6. Bezpieczniki szlaku.	95
3.1.6.1. Gwarancja dostępności obiektów i usług na szlaku.	95
3.1.6.1.1. Standardy udostępnienia.....	95
3.1.6.1.2. Porozumienia o udostępnianiu.	96
3.1.6.1.3. Monitoring dostępności obiektów.	97
3.1.6.1.4. Procedury naprawcze. Zawieszenia i wyłączenia.....	97
3.1.6.3. Gwarancja oznaczenia obiektów szlaku	98
3.1.6.4. Gwarancja jakości oferty: kompletny system monitoringu produktu	99

3.2 Zalecenia szczegółowe	101
3.2.1. Zalecenia w odniesieniu do szlaku jako systemu	101
3.2.2. Zalecenia w odniesieniu do obiektów	106
3.2.3. Zalecenia w odniesieniu do usług w przestrzeni szlaku	110
3.2.4. Zalecenia w zakresie eventyzacji szlaku	113
3.3. Zalecenia końcowe.....	115

ROZDZIAŁ 4. Dokumentacja Raportu (Załączniki)

- 4.1. Obiekty Szlaku
- 4.2. Przestrzeń Szlaku
- 4.3. Eksperci
- 4.4. Dokumentacja Elektroniczna
- 4.5. Dokumentacja uzupełniająca

Wprowadzenie: kontekst audytu Szlaku Piastowskiego

W ciągu ostatnich lat na rozwój turystyki kulturowej w Polsce oddziałuje grupa nowych czynników. Zauważalny wpływ szeregu z nich na odbiór i skalę wykorzystania przez turystów oferty, a w ślad za tym także na funkcjonowanie najstarszego polskiego szlaku kulturowego - Szlaku Piastowskiego - zdecydował o podjęciu przedsięwzięcia ukierunkowanego na daleko idącą przebudowę tego systemu organizacji turystyki. Wśród tych bodźców do najważniejszych należy zaliczyć:

1. wzrastającą konkurencję ofert turystycznych za granicą i w samym kraju - w tym pojawienie się dziesiątek nowych realnych i wirtualnych szlaków tematycznych - skutkującą obniżeniem pozycji Szlaku Piastowskiego jako dawniej niekwestionowanego wiodącego polskiego produktu w zakresie turystyki kulturowej, w tym edukacyjnej,
2. systematycznie malejącą liczbę zorganizowanych wycieczek szkolnych, co oznacza zagrożenie utraty dotychczasowej głównej grupy turystów,
3. niewystarczające efekty podejmowanych w skali lokalnej akcji zmierzających do poprawy organizacji i koordynacji funkcjonowania szlaku,
4. docenienie przez władze województw i wojewódzkie organizacje turystyczne znaczenia markowego produktu regionalnego turystyki kulturowej jako magnesu dla turystyki krajowej i zagranicznej oraz ważnego elementu tożsamości regionalnej,
5. fakt podjęcia w ostatnich latach szerzej zakrojonych badań Szlaku Piastowskiego jako systemu organizacji turystyki kulturowej i oferty tematycznej, eksploatującego powszechnie znany wątek dziejów narodowych oraz fakt nagłośnienia wyników tych krytycznych analiz,
6. ustalenia dokonane w roku 2010 na naradach roboczego Zespołu Badawczo-Naukowego ds. Szlaku Piastowskiego, powołanego w roku 2009, wskazujące na potrzebę realizacji pożądaných działań naprawczych przy zapewnieniu odpowiednich środków ze strony władz regionów, a jednocześnie na konieczność przeprowadzenia inwentaryzacji historycznej oraz szczegółowego audytu turystycznego przestrzeni szlaku.

Wszystko to złożyło się na decyzję o rozpoczęciu pod patronatem Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego (a następnie także Kujawsko-Pomorskiego) modyfikacji przestrzeni i modernizacji oferty Szlaku Piastowskiego, zgodnej ze standardami współczesnej turystyki kulturowej. Dla realizacji tego celu została z dniem 20 maja 2011 powołana Rada Programowo-Naukowa ds. Szlaku Piastowskiego. W skład Rady weszli naukowcy, specjaliści w zakresie historii i turystyki kulturowej, samorządowcy, urzędnicy (z Urzędów Marszałkowskich woj. wielkopolskiego i kujawsko-pomorskiego) oraz przedstawiciel organizacji spełniającej zadania koordynatora szlaku. Wśród zadań Rady znalazły się: analiza przebiegu szlaku pod kątem autentyczności historycznej obiektów, analiza Szlaku Piastowskiego pod względem organizacji ruchu turystycznego, opracowanie kierunków i zakresu modernizacji oferty szlaku, ustalenie kryteriów przynależności do przestrzeni „nowego” szlaku, określenie zasad i nadzór nad opracowaniem dokumentacji historycznej jego obiektów, określenie zakresu i nadzór nad audytem turystycznym obiektów i przestrzeni szlaku, rekomendacja zmian w zakresie przestrzeni szlaku, przygotowanie dokumentów strategiczno – programowych w zakresie dalszego jego rozwoju, ochrona dziedzictwa historycznego i kulturowego szlaku, ustalenie listy działań w kierunku wzmocnienia pozycji i promocji szlaku na rynku usług turystycznych. Rozpoczynając swoje prace, jako podstawowe ogólne standardy dla koncepcji modernizacji Szlaku Piastowskiego Rada przyjęła opracowane przez badaczy turystyki kulturowej cztery kryteria materialności szlaków tematycznych: a) kryterium uzasadnionej tematyizacji (jako gwarancji autentyczności kulturowej), b) kryterium oznaczenia przebiegu tras oraz obiektów szlaku, c) kryterium (komunikacyjnej i faktycznej) dostępności obiektów oraz d) kryterium koordynacji szlaku jako systemu i oferty turystycznej. Ustalono następnie, iż w zgodzie z tymi kryteriami należy:

1. dokonać oceny zgodności tematycznej obiektów Szlaku Piastowskiego zgodnie z przyjętą cezurą czasową powstania obiektów lub eksponatów, którą określono jako okres od połowy wieku X do roku 1370 – śmierci ostatniego Piasta na tronie polskim, 2. ustalić dopuszczalne typy obiektów: pierwotne, wtórne i wykreowane, 3. wyznaczyć docelowo linearny i zwarty przebieg szlaku. Ponadto przyjęto, iż: 4. z uwagi na fakt, że dotychczasowa „marka” Szlaku Piastowskiego jest powszechnie kojarzona z obszarem obu województw, jego przestrzeń także po reorganizacji nie będzie wykraczała poza teren województw wielkopolskiego i kujawsko-pomorskiego.

Do końca roku 2011 Rada (której skład został poszerzony o przedstawicieli środowiska naukowego oraz administratorów obiektów z województwa kujawsko-pomorskiego), zleciła i przyjęła Raport Otwarcia, zestawiający wyniki badań potencjału szlaku i rekomendujący zmiany w jego przestrzeni, zleciła i zatwierdziła wyniki inwentaryzacji historycznej obiektów szlaku, a także zarekomendowała listę zmian w przestrzeni szlaku. Listę rekomendowanych obiektów Szlaku Piastowskiego, jaką zaprezentuje Marszałkowi Województwa Wielkopolskiego i Marszałkowi Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Rada Programowo-Naukowa ds. Szlaku Piastowskiego przyjęła w dniu 2 grudnia 2011 na posiedzeniu w Biskupinie. Tym samym ustalona została nowa przestrzeń szlaku. Zasadniczo odpowiada ona przestrzeni zaproponowanej w czerwcu w Raporcie Otwarcia, opracowanym dla Rady, którego autorem był Armin Mikos v. Rohrscheidt oraz wnioskowi zespołu historyków pod kierunkiem Andrzeja M. Wyrwy, sformułowanemu na podstawie opracowań sporządzonych osobno dla każdego obiektu z listy zamieszczonej w Raporcie, a przedstawianych członkom Rady sukcesywnie w okresie między początkiem października a 2 grudnia 2011.

W związku z deklarowanym zamiarem władz samorządowych obu województw przekształcenia Szlaku Piastowskiego do poziomu rzeczywistego, rozwiniętego produktu turystycznego typu „szlak” (czyli szlaku materialnego) za konieczne uznano przeprowadzenie szczegółowego audytu szlaku obejmującego analizę potencjału turystyczno-kulturowego obiektów i nowej przestrzeni szlaku, stanu zagospodarowania turystycznego (w tym dostępności turystycznej obiektów, infrastruktury turystycznej), a także faktycznego stanu oferty turystycznej związanej z profilem szlaku oraz usług uzupełniających. W związku ze wstępną deklaracją Rady z września 2011 o potrzebie przeprowadzenia audytu obiektów i przestrzeni Szlaku Piastowskiego po ustaleniu i zatwierdzeniu listy rekomendowanych obiektów, zadanie przygotowania i przedstawienia wstępnej koncepcji i metodologii badań otrzymał od Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego dr Armin Mikos v. Rohrscheidt, teoretyk turystyki kulturowej. Całościową koncepcję przedstawił on na posiedzeniu Rady w dniu 2 marca 2012, po czym gremium to formalnie powierzyło przeprowadzenie audytu szlaku kierowanemu przez niego zespołowi. W skład zespołu audytowego weszli: dr Armin Mikos v. Rohrscheidt, jako autor koncepcji audytu i koordynator prac, Oleksiy Artyschuk, Przemysław Buryan, Szymon Czajkowski i Marek Piasta jako członkowie zespołu. Jednocześnie przyjęto, że audytowi określającemu stan i możliwości szlaku jako systemu (tzw. analiza „zimna”), którego ramy realizacji określono na marzec i kwiecień 2012 będzie towarzyszyło badanie turystów zwiedzających obiekty Szlaku Piastowskiego, ze względu na czas trwania głównego sezonu turystycznego na szlaku prowadzone od połowy kwietnia do końca sierpnia 2012. Z przyczyn oczywistych wyniki tej części badania zostaną przedstawione później. Niniejszy raport jest prezentacją wyników i wniosków audytu obiektów, przestrzeni, koordynacji oraz oferty turystycznej Szlaku Piastowskiego, potwierdzoną załączoną kompletną dokumentacją.

ROZDZIAŁ 1. Koncepcja audytu Szlaku Piastowskiego

1.1. Cele audytu

Przeprowadzone badanie realizuje w całej rozciągłości zestaw celów zaproponowanych przez autora koncepcji i zatwierdzonych na posiedzeniu Rady w dniu 2 marca. Zakres badań objął zatem:

- **ustalenie aktualnego potencjału turystycznego obiektów**, poziomu obsługi turystycznej oraz palety ofert w nich dostępnych (oznacza to m.in. określenie poziomu tzw. tematykacji obiektów na miejscu, czyli istnienia i dostępności literatury tematykującej obiekty i wskazującej na ich związek ze szlakiem, standardów ekspozycji, w tym funkcjonowania nowoczesnych instrumentów przekazu, istnienia oferty usług związanych z tematem szlaku, istnienia i rodzaju oferty edukacyjnej, istnienia obiektowych tras turystycznych, oferty przewodnictwa po obiektach, estetyki obiektów i ich otoczenia stopnia eventyzacji obiektów),
- **ustalenie poziomu organizacji szlaku**, w tym zakresu i modelu jego koordynacji, stopnia oznaczenia obiektów, poziomu dostępności turystycznej obiektów (komunikacyjnej i faktycznej), poziomu przepływu informacji i ich wykorzystania oraz działań promocyjnych,
- **ustalenie atrakcyjności i poziomu usług turystycznych w przestrzeni szlaku** (czyli w gminach posiadających obiekty szlaku), w tym atrakcyjności zbieżnej z tematyką szlaku, ogólnej atrakcyjności turystyczno-kulturowej, a także zakresu usług i poziomu infrastruktury turystycznej (noclegowej, komunikacyjnej i gastronomicznej), wreszcie oferty spędzania czasu wolnego.

Ponadto, przeprowadzone w dłuższym terminie badania turystów zwiedzających obiekty szlaku mają przynieść wiedzę na **temat profilu, zachowań i preferencji turystów** na szlaku.

Na podstawie wykonanych badań, audyt zgodnie z założeniami dostarczył prezentowanych w niniejszym Raporcie:

- szczegółowych analiz poszczególnych wymienionych aspektów funkcjonowania szlaku,
- wniosków ogólnych na temat modyfikacji istniejącej struktury szlaku jako systemu i modelu jego koordynacji, w tym współpracy pomiędzy obiektami, współpracy szlaku z podmiotami zewnętrznymi, zakresu realizowanej informacji i promocji, a także nowoczesnych mechanizmów organizacji życia szlaku,
- szczegółowych zaleceń, dotyczących potrzeby korekty, modyfikacji i uzupełnienia oferty oraz najważniejszych elementów obsługi w poszczególnych obiektach i miejscach w przestrzeni szlaku,
- postulatów odnoszących się do wprowadzenia nowych elementów organizacji funkcjonowania szlaku i jego lokalnych produktów oraz uzupełnienia jego oferty i skutecznego przybliżenia jej potencjalnemu odbiorcy.

1.2. Zakres przestrzenny audytu

Zgodnie z brzmieniem protokołu z III posiedzenia Rady PNdsSP z dnia 2 grudnia 2011 [*Rada 2011b*, s. 8-9], jako podstawę dla ustalenia zakresu audytu Szlaku Piastowskiego przyjmuje się listę obiektów rekomendowanych oraz wstępnie zaaprobowane dwie łączące je trasy. Trasa pierwsza przebiega na linii wschód - zachód: od Lubinia w powiecie kościańskim przez Poznań, Pobiedziska, Ostrów Lednicki, Gniezno, Trzemeszno, Mogilno, Strzelno, Inowrocław, Kruszwicę, Płowce i Brześć Kujawski do Włocławka. Trasa druga przebiega na linii północny zachód – południowy wschód od Wągrowca przez Łekno, Żnin, Biskupin, Gniezno, Grzybowo k. Wrześni, Łąd n. Wartą do Konina i dalej do Kalisza, (w tym rezerwat archeologiczny na Zawodziu). Obie trasy krzyżują się w Gnieźnie. Niektóre obiekty zostały pozostawione jako obiekty szlaku lub włączone do niego jako nowe pod warunkami, których spełnienie jest oczekiwane do końca roku 2012. W tej sytuacji audyt spełni dodatkowo rolę kontrolną: obserwacji realizacji przedsięwzięć realizowanych w tych punktach (oznaczonych gwiazdkami).

Obiekty na trasie pierwszej:

1. **Lubiń** (opactwo benedyktyńskie) - obiekt początkowy/końcowy trasy,
2. **Poznań** (zespół 7 obiektów): Kościół św. Jana Jerozolimskiego za Murami; Ostrów Tumski z Archikatedrą i palatium; Interaktywne Centrum Historii Ostrowa Tumskiego; Muzeum Archeologiczne; Zamek Królewski na Wzgórzu Przemysła; Multimedialna Makieta Grodu Poznańskiego; trasa miejska w ramach oferty szlaku – Trakt Królewsko - CesarSKI),
3. **Pobiedziska** (Skansen Miniatur Szlaku Piastowskiego),
4. **Ostrów Lednicki** (zespół dwóch obiektów): grodzisko z wystawą plenerową na Wyspie Lednickiej, ekspozycja muzealna przy Dyrekcji Muzeum),
5. **Gniezno** (zespół czterech obiektów): Archikatedra; Muzeum i Archiwum Archidiecezjalne; Muzeum Początków Państwa Polskiego; kościół Franciszkanów),
6. **Trzemeszno** (bazylika Wniebowzięcia NMP),
7. **Mogilno** (kościół św. Jana Apostoła i Ewangelisty z kompleksem poklasztornym),
8. **Strzelno** (kościół św. Prokopa i Św. Trójcy),
9. **Inowrocław** (kościół Imienia NMP - tzw. „Ruina”),
10. **Kruszwica** (zespół dwóch obiektów): tzw. Mysia Wieża i kolegiata Św. Piotra i Pawła),
11. **Płowce** (pomnik bitwy polsko – krzyżackiej z 1331),
12. **Brześć Kujawski** (kościół św. Stanisława z pomnikiem Władysława Łokietka),
13. **Włocławek** (zespół dwóch obiektów): Katedra; uzupełniona ekspozycja Muzeum Historii Włocławka - obiekt końcowy /początkowy trasy.

W sumie na trasie pierwszej: 13 miejscowości z obiektami lub zespołami obiektów, 26 pojedynczych obiektów.

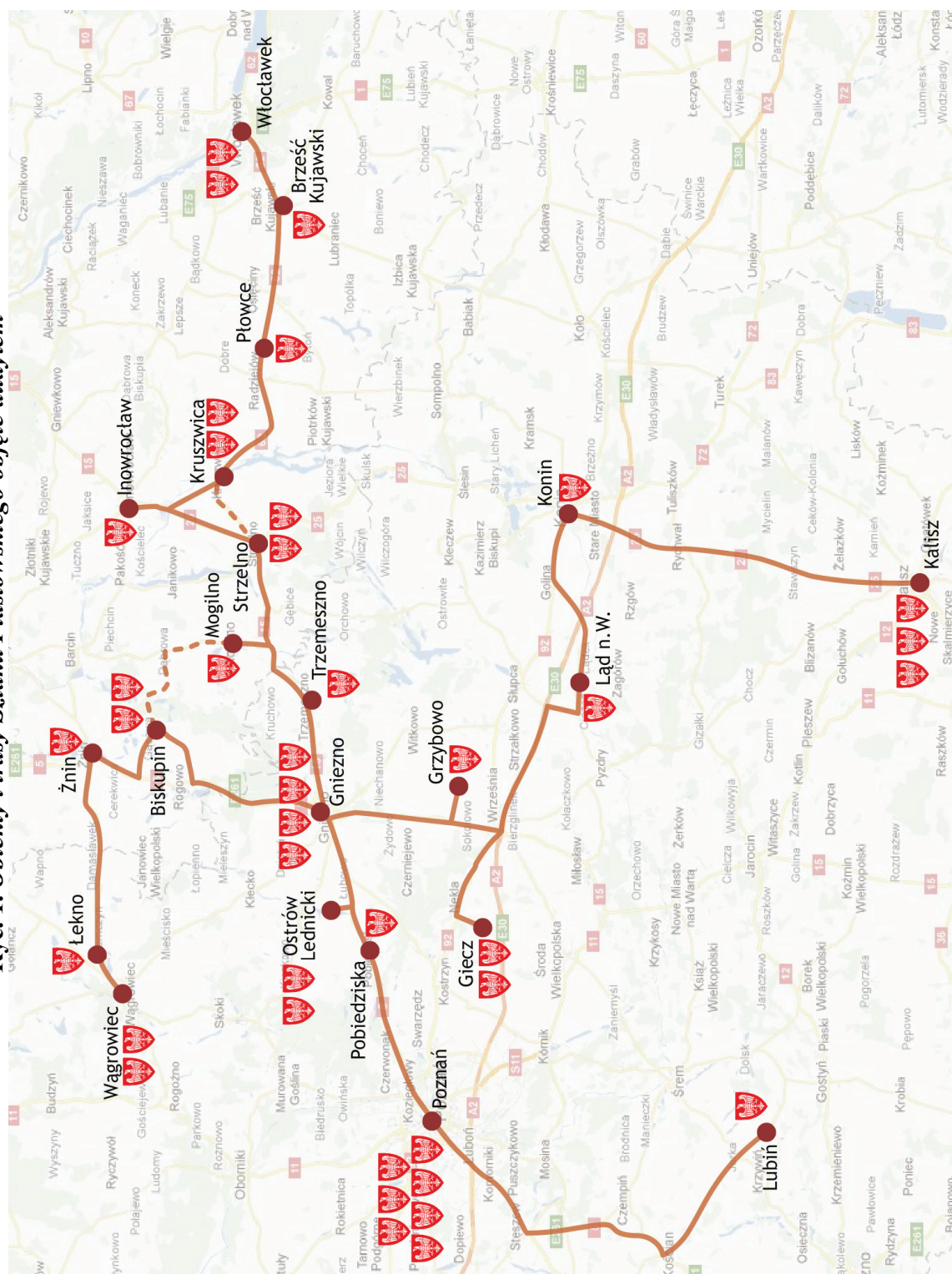
Obiekty trasy drugiej:

1. **Wągrowiec** (zespół dwóch obiektów) - klasztor pocysterski, Muzeum Regionalne) - obiekt początkowy/końcowy trasy,
2. **Łekno** (stanowiska archeologiczne grodu i klasztoru cysterskiego),
3. **Żnin** (Muzeum Ziemi Pałuckiej),
4. **Biskupin** (Rezerwat Archeologiczny; Muzeum Archeologiczne z ośrodkiem archeologii eksperymentalnej),
5. **Gniezno** (zespół obiektów: *Archikatedra, Muzeum i Archiwum Archidiecezjalne, Muzeum Początków Państwa Polskiego, Kościół Franciszkanów, zalecana dodatkowo tematyczna trasa miejska w ramach oferty szlaku, wówczas z kościołem św. Jana*),
6. **Grzybowo** (grodzisko piastowskie z muzeum),
7. **Giecz** (zespół dwóch obiektów): Rezerwat Archeologiczny z muzeum; kościół św. Mikołaja),
8. **Łąd nad Wartą** (kompleks dawnego opactwa cysterskiego),
9. **Konin** (Koniński Słup Milowy),
10. **Kalisz** (zespół trzech obiektów): Rezerwat Archeologiczny na Zawodziu, Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej, kościół św. Mikołaja) - obiekt końcowy/początkowy trasy.

Razem na trasie drugiej: 10 miejscowości z obiektami lub zespołami obiektów 17 pojedynczych obiektów (w tym 4 obiekty gnieźnieńskie, obecne także na trasie pierwszej).

Do ostatecznej decyzji Rady pozostawiono strukturę tras w powiecie żnińskim: obiekty w Żninie i Biskupinie mogą być włączone do trasy I (Lubiń-Włocławek) lub do trasy II: (Wągrowiec-Kalisz). W związku z tym audyt w tym rejonie poza trasą Łekno – Żnin - Biskupin-Gniezno objął dodatkowo alternatywny odcinek trasy Żnin – Biskupin – Mogilno. Miejscowości z obiektami rekomendowanymi do Szlaku Piastowskiego oraz jego trasami prezentuje graficznie **Rycina 1**.

Ryc. 1. Obiekty i trasy Szlaku Piastowskiego objęte audytem

Źródło: opracowanie własne, zgodnie z brzmieniem rekomendacji Rady PNdSP z dn. 2 grudnia 2011.

Na podstawie tak określonej listy rekomendowanych obiektów Szlaku Piastowskiego ustalono zakres przestrzeni szlaku, na który składają się wszystkie 22 gminy, posiadające na swoim terenie obiekty szlaku. Są to gminy: Wągrowiec (miasto), Wągrowiec (gmina wiejska), Trzemeszno, Gniezno (miasto), Łubowo, Pobiedziska, Poznań (miasto), Krzywiń, Dominowo, Łądek, Września, Konin (miasto) Kalisz (miasto) – w województwie wielkopolskim oraz gminy: Włocławek (miasto), Radziejów (wiejska), Brześć Kujawski, Kruszwica, Inowrocław (miasto), Strzelno, Mogilno, Żnin i Gąsawa – w województwie kujawsko-pomorskim. Położenie wymienionych gmin i tym samym rekomendowaną przestrzeń szlaku, a jednocześnie zakres przestrzenny zleconego audytu ilustruje **Rycina 2**.

Tak więc ostatecznie audytem zostało objętych 39 obiektów oraz 22 gminy położone na terytorium dwóch województw oraz wszystkie trasy łączące szeregowo poszczególne obiekty zgodnie z przebiegiem głównych dróg publicznych, z wyłączeniem płatnych autostrad.

1.3. Metodologia badań

Po dokonaniu analizy oczekiwań formułowanych w stosunku do audytu szlaku (które odbijają powyżej prezentowane cele) oraz wychodząc z powszechnie przyjmowanego w środowisku badaczy turystyki kulturowej założenia o potrzebie interdyscyplinarności badań jej dotyczących, na potrzeby audytu Szlaku Piastowskiego stworzono oryginalną, całościową koncepcję badań. Zgodnie z dobrze uzasadnioną i przyjętą w badaniach turystyki kulturowej metodologią¹ łączy ona na zasadzie triangulacji szereg uznanych² metod kwantytatywnych (ilościowych), typowych dla nauk ekonomicznych oraz jakościowych (jakościowych), dobrze sprawdzających się w podejściu humanistycznym. Zgodnie z założeniami koncepcji są one wykorzystane w badaniu szlaku, adekwatnie do potrzeb i badanego elementu szlaku lub aspektu jego funkcjonowania. Wykorzystano następujące metody:

- **metodę ilościową**: inwentaryzacji i waloryzacji w obiektach, gminach i na trasach szlaku, opartą na sprawdzonych metodach badania obszarów [Mikos v. Rohrscheidt 2008] oraz szlaków tematycznych [Mikos v. Rohrscheidt 2010],
- **metodę jakościową**: wizyty tajemniczego turysty [Ritchie, Burns, Palmer 2005, s. 119-130],
- **metodą jakościową**: metodę wywiadu eksperckiego, zgodną z metodologią tzw. *grounded theory*³,
- **metodę ilościową**: szczegółową aplikację metody badań turystów kulturowych ATLAS, opracowaną na użytek audytu Szlaku Piastowskiego dla ostatniego członka badań – tzw. „audytu gorącego”.

Poszczególne metody znalazły zastosowanie jak następuje: metoda inwentaryzacji i waloryzacji - w badaniu stanu i oferty obiektów i gmin, metoda tajemniczego turysty - w badaniu oferty u obsługi w obiektach, metoda wywiadu eksperckiego - przy badaniu stanu oferty i usług szlaku oraz ustalaniu zakresu oczekiwanych modyfikacji tej oferty.

¹ Potrzeba komplementarnego stosowania metod jakościowych i ilościowych w badaniach destynacji turystyki kulturowej oraz zasadność i sposoby realizacji triangulacji metodologicznej przedstawione są szerzej w opracowaniu M. Melkert i K. Vos [2010, s.33-40].

² Metody zaproponowane w ramach koncepcji audytu zostały zaprezentowane w pracach teoretyków turystyki kulturowej. Por. [Richards, Munsters 2010] - zawierająca prezentację metod stosowanych we współczesnych badaniach dotyczących turystyki kulturowej; powszechnie stosowany kwestionariusz badań turystów kulturowych ATLAS (wersja angielska), podany tamże na s. 28-32; [Fusco Girard, Nijkamp 2009] - szczególnie na s. 226n – nt. waloryzacji potencjału i jej wykorzystaniu w zarządzaniu oraz s. 227-228 – nt. potrzeby badań wielokryterialnych i komplementarności metod; wreszcie [Ritchie, P. Burns, C. Palmer 2005, s. 99-117] – nt. wykorzystania i metodologii wywiadu w badaniach turystycznych jako metody jakościowej, oraz zastosowania metody „mystery shopping” w badaniach turystycznych.

³ [Castellanos-Vergugo, Caro-Gonzalez, Oviedo-Garcia, 2010] - na temat „grounded theory” z jej szerokim uzasadnieniem, wyjaśnieniem i wskazaniem konkretnych kwestii istotnych dla wywiadów.

Koncepcja audytu, w tym jego zakres, metodologia i etapy badań oraz zespół wykonawców zostały przedstawione w dniu 2 marca 2012 na posiedzeniu Rady Programowo-Naukowej ds. Szlaku Piastowskiego [Rada 2012] i przez nią zaakceptowane. Poszczególne założenia tej koncepcji znalazły swoje odbicie w konstrukcji narzędzi badawczych i w przyjętych procedurach badań terenowych, szczegółowo opisanych poniżej.

W trakcie realizacji badań elementy poszczególnych metod były używane osobno i zgodnie z ich teoretycznymi założeniami, a wyniki badań zarchiwizowano w odrębnych zbiorach dokumentów, opracowanych specjalnie dla ich zastosowania i zapisu, po czym szczegółowe wyniki badań zostały zestawione dla potrzeb ewaluacji przez autora raportu. W ten sposób wyniki analiz przeprowadzonych z użyciem poszczególnych metod składają się na poszczególne elementy niniejszego Raportu, jednak jednocześnie w każdej chwili i w odniesieniu do każdego elementu możliwe jest ich oddzielenie w celu odrębnej weryfikacji. Wzory zastosowanych kwestionariuszy, plany sytuacyjne obiektów oraz uporządkowane zbiory fotografii znajdują się w dokumentacji audytu.

1.4. Instrumenty badawcze

Na potrzeby audytu autor koncepcji opracował następujące instrumenty badawcze:

KAO - kwestionariusz audytu obiektu szlaku, obejmujący oprócz niezbędnej metryczki obiektu także kwestie takie jak: zgodność tematyczną obiektu z profilem szlaku i jej uzasadnienie za pomocą dostępnych turystom materiałów, położenie obiektu i jego dostępność komunikacyjną oraz faktyczną, oznaczenie obiektu w ramach szlaku i w przestrzeni turystycznej, stan budowlany i estetyczny obiektu i otoczenia, jego ekspozycję i/lub ofertę turystyczną (w tym standard urządzenia wystaw), ofertę edukacyjną obiektu, poziom interaktywności, multimedialności oraz eventyzacji oferty, poziom obsługi turystów w obiekcie, inne aktywności proturystyczne obiektu, usługi gastronomiczne, noclegowe i komunikacyjne w obiekcie i jego bezpośrednim otoczeniu, obecność obiektu i jego oferty w zasobach Internetu i inną aktywność promocyjną. Narzędziem pomocniczym, stosowanym w celu prawidłowego oznaczenia kwestionariuszy obiektów jest jednolita **typologia obiektów**, umożliwiająca zarówno ich prawidłową klasyfikację w trakcie badania, ale także dokładne ustalenie poziomu różnorodności typów obiektów szlaku na etapie sporządzania Raportu.

KAG – kwestionariusz audytu gminy w przestrzeni szlaku. Oprócz metryczki gminy obejmuje on: listę obiektów Szlaku Piastowskiego na terenie gminy oraz sposób ich oznaczenia, listę innych obiektów potencjalnie interesujących turystów kulturowych (jako podstawę do ewentualnego utworzenia lokalnej trasy tematycznej lub kulturowo-turystycznej), listę pozostałych potencjalnych atrakcji turystycznych, poziom usług turystycznych, w tym informacji na miejscu oraz przewodnictwa turystycznego, obiekty zagospodarowania czasu wolnego (m.in. kulturalne, rozrywkowe, rekreacyjne oraz miejsca shoppingu), paletę oferty noclegowej i gastronomicznej z uwzględnieniem kuchni tradycyjnej i regionalnej, a także tańszych lokali i miejsc noclegu dla niezamożnych turystów, istniejące systemy organizacji turystyki (trasy lokalne, szlaki, pakiety turystyczne), eventy turystyczne i kulturalne, infrastrukturę komunikacyjną i jej przydatność z punktu widzenia turystów odbywających wyprawy po Szlaku Piastowskim, wreszcie proturystyczną aktywność gminy.

ZONiG – zestawienie obiektów noclegowych i gastronomicznych w gminie - formularz komplementarny w stosunku do KAG o większym stopniu szczegółowości, dający możliwość zorientowania się i szczegółowej oceny tych dwóch decydujących aspektów organizacji turystyki, w tym określenie konkretnych braków/potrzeb w tym zakresie).

NMT – nota anonimowego turysty – kwestionariusz dotyczący faktycznej realizacji udostępnienia obiektów, zakresu usług i dostępności informacji świadczonych turystom, wreszcie merytorycznych i językowych kompetencji personelu obiektów oraz jego otwartości na wyartykułowane potrzeby turysty.

WE – kwestionariusz wywiadu eksperckiego, obejmujący 12 szczegółowych pytań dotyczących znaczenia Szlaku Piastowskiego dla danego terenu i branży, jego aktualnej atrakcyjności turystycznej, zakresu kompetencji koordynatora szlaku, możliwości i kierunków rozwoju lub modernizacji oferty szlaku, udziału władz publicznych i innych podmiotów (w tym komercyjnych) w rozbudowie tej oferty, osobistych postulatów korekty lub uzupełnienia oferty szlaku, wreszcie możliwości wskazania jego mankamentów w osobistej ocenie eksperta.

SPATO – jednolity dla całego Szlaku kwestionariusz opisu i oceny ciągów komunikacyjnych pomiędzy obiektami, m.in. ich przejezdności przez różne typy pojazdów (w tym autokarów) oraz oznaczenia szlaku na trasach i w pobliżu obiektów.

Dodatkowo sporządzano i zarchiwizowano także **plany sytuacyjne obiektów, dokumentację fotograficzną** potwierdzającą stwierdzony stan obiektów szlaku oraz określoną w pozostałych dokumentach jego ocenę, stan tras i innych znaczniejszych atrakcji kulturowo-turystycznych w gminie, wreszcie pełne wersje **nagrań wywiadów eksperckich**.

ATLAS (w trzech wersjach: „Long”, „Medium”, i „Short”) – standardowy kwestionariusz badania profilu i preferencji turystów zwiedzających obiekty Szlaku Piastowskiego. Został on przez autora koncepcji audytu przejęty z opracowań dotyczących światowych badań turystów kulturowych i dostosowany do potrzeb szlaku kulturowego oraz konkretnych celów postawionych wobec badania będącego przedmiotem niniejszego Raportu. Zapewnia to wiedzę szczególnie pożądaną z punktu widzenia Szlaku Piastowskiego jako konkretnego systemu turystycznej eksploatacji przestrzeni. Wersja „Long” dotyczy turystów rzeczywiście zwiedzających szlak jako świadomie wybraną destynację swojej turystycznej wyprawy i obejmuje ich osobisty profil, w tym wiek i wykształcenie oraz dochody, ogólne preferencje turystyczne, a dalej motywację wyboru celu podróży, cechy pobytu, aktywność turystyczną, strukturę wydatków, wreszcie ocenę pobytu w obiekcie i na szlaku. Wersja „Medium” odnosi się odpowiednio do innych turystów, zwiedzających dany obiekt przypadkowo (a więc z powodu zainteresowań innych niż zbieżne z profilem szlaku oraz nie systemowo), nie obejmuje zatem pobytu w pozostałej przestrzeni szlaku oraz oceny tego ostatniego. Wersja „Short” dotyczy osób z najbliższej okolicy (powiat) zwiedzających dany obiekt, których w świetle powszechnie przyjętych kryteriów nie można uznać za turystów – w tym wypadku ankieta dostarczy jedynie wiedzy o ich profilu osobowym, preferencjach oraz ocenie pobytu w obiekcie. Opisane formularze ATLAS są aktualnie w użyciu grupy ankierów, jednak z uwagi na ustalony dłuższy okres badania niniejszy Raport nie obejmie jeszcze jego wyników, które zostaną zebrane, poddane ewaluacji i przedstawione w terminie późniejszym. Badanie turystów w obiektach szlaku jest ponadto przedmiotem odrębnego zlecenia.

OXX - Osobnym zbiorem są opinie poaudytowe członków zespołu badającego szlak. Ich uwzględnienie wynika zarówno z dwóch powodów. Po pierwsze z racji posiadanego przygotowania fachowego, doświadczenia i dorobku analitycznego i naukowego (por. niżej) sami mogą zostać uznani za ekspertów w analizowanych kwestiach, ponadto po spędzeniu szeregu dni w przestrzeni szlaku i wykonaniu badań posiadli o nim wiedzę przynajmniej porównywalną z grupą pytaných ekspertów. Po drugie, o ile ich konstatacje stanu obiektów, oznaczeń i miejscowości oraz oferty zostały zamieszczone w wypełnianych kwestionariuszach, to metodologia stosowana w realizacji audytu wykluczyła dołączenie przez nich własnych opinii zwłaszcza o charakterze ogólnym i podsumowującym, sugestii związanych z ogólną oceną systemu, a także własnych propozycji rozwiązań poszczególnych problemów. Te właśnie elementy składają się na treść sformułowanych przez nich obszernych notatek, które w dokumentacji umieszczono po wywiadach eksperckich, natomiast fakt ich wykorzystania w formułowaniu wniosków lub postulatów oznaczono wspomnianym skrótem OXX, dołączając do niego oznaczenia poszczególnych audytorów (np.: OAR, PBU, SCZ, MPI).

1.5. Procedury badawcze

Badanie w obiektach szlaku. Jako pierwsze badanie w obiektach była realizowana **wizyta anonimowego turysty** („mystery tourist”) z wypełnieniem notatki na temat funkcjonowania obiektu NMT. Jeden z członków zespołu audytowego lub osoba z nim współpracująca podejmowała zwiedzanie obiektu jako niezapowiedziany indywidualny turysta, korzystając ze wstępu do obiektu na zwykłych zasadach. Następnie stawiała pytania umożliwiające uzyskanie wiedzy zakresie kolejnych zagadnień ujętych w formularzu NMT. W przypadku większej liczebności personelu badający starał się zadać pytania większej grupie osób. Dla realizacji kolejnych kwestii audytor wybierał różne drogi, np. w pytaniu 7 zadając sam pytanie komuś z personelu w języku obcym, lub (jeśli już dał się poznać jako turysta polski) pytając o możliwość udzielenia informacji swojemu „przyjacielowi”, który jest obcokrajowcem i czeka w pobliżu (a pojawi się wkrótce). Kwestię podstawowej znajomości przestrzeni szlaku przez personel obiektu (NMT, pytanie 11) audytor mógł rozwiązać np. w formie stwierdzenia, że zauważył tablice Szlaku Piastowskiego oraz pytania ogólnie o ten szlak jako taki („o co w nim chodzi?”) albo o inny, najbliższy jego obiekt (w tym o jego typ albo profil (co to za miejsce? co tam jest ciekawego?). Z kolei na przykład w pytaniu 12 (informacja na temat infrastruktury na miejscu) audytor mógł wybrać sposób i treść, pytając np. o możliwości dojazdu do większej miejscowości, lokalizację najbliższego dworca kolejowego, najbliższą „porządną” restaurację, niedrogi bar lub miejsce noclegu – w zależności od sytuacji i pory dnia.

Po przeprowadzeniu anonimowej wizyty i zanotowaniu jej rezultatów audytor nawiązywał kontakt z administratorem lub jego obecnym na miejscu przedstawicielem i przystępował do **wypełnienia kwestionariusza obiektu (KAO)**, przy czym posiłkował się aktualnymi informatorami i dokumentacją obiektu, własnymi spostrzeżeniami z zwiedzania, a także wyjaśnieniami administratora obiektu lub jego personelu.

Przed i po wypełnieniu kwestionariusza KAO członek zespołu audytowego sporządzał **dokumentację fotograficzną obiektu**. Obok ogólnego widoku obiektu z zewnątrz i wewnątrz, na zdjęciach musiały znaleźć się elementy oznaczenia obiektu i inne elementy świadczące o jego przynależności do szlaku, tablice informacyjne obiektu oraz informujące o zasadach i czasie otwarcia/udostępnienia obiektu. Kolejne fotografie dokumentowały bezpośrednie otoczenie obiektu (parking, ogrodzenie, brama, park, itd.), inne - sposób ekspozycji zbiorów, opisu eksponatów lub pozostałe atrakcje (w tym wybrane detale z wnętrza, zwłaszcza tematycznie związane ze szlakiem i najcenniejsze / najciekawsze) albo istotne urządzenia obiektu. Zawsze – jako stanowiące jedyny często dowód takiej, a nie innej oceny - były dokumentowane ewentualne braki lub mankamenty (np. zły stan budowlany). Dokumentowano dodatkowe elementy wyposażenia obiektu oraz punkty usług, jak kioski multimedialne, ekrany projekcyjne, interaktywne elementy, sprzęt i punkty audioguide, własny lokal gastronomiczny lub sklep (kiosk) w obiekcie. Wszystkie zdjęcia z każdego poszczególnego obiektu i jego bezpośredniego otoczenia zostały opatrzone numeracją i włączone do dokumentacji audytu.

Badanie gmin w przestrzeni szlaku. W odniesieniu do tego elementu badania zadaniem audytorów było: dokonanie wizji lokalnej w postaci objazdu terenowego, sporządzenie przynajmniej jednego wywiadu terenowego lub eksperckiego, wypełnienie kwestionariusza audytu gminy **KAG** i uzupełniającego, szczegółowego kwestionariusza **ZONiG** (z włączeniem do obydwu uzyskanych na miejscu potrzebnych danych) oraz zebranie pozostałych informacji o znaczeniu turystycznym z innych dostępnych źródeł, jak informatorów, oficjalnych portali internetowych, informacji turystycznej, na drodze konsultacji z odpowiedzialnymi pracownikami urzędów gminy. Pozyskane dokumenty pisane

(jako źródła) oraz wykonaną dokumentację fotograficzną audytorzy włączali lub załączali do dokumentacji badania. Kolejność czynności jest w tym wypadku obojętna.

W przypadku grupy pytań o inne obiekty potencjalnie atrakcyjne dla turystyki kulturowej na terenie gminy (pretendujące lub zalecane do oznaczenia predykatem „obiekt w przestrzeni szlaku”) audytorzy zostali zobowiązani do wpisania w pierwszej kolejności do kwestionariusza obiektów nie będących formalnie obiektami szlaku, ale spełniających dwa warunki: 1) atrakcyjność dla grupy turystów zainteresowanych dziedzictwem kulturowym 2) dostępność do zwiedzania lub nawet posiadanie własnej oferty turystycznej. W tej grupie mogą więc znaleźć się np. muzea, sanktuaria, kolekcje prywatne, parowozownie, stare fabryki z ofertą zwiedzania, zamki i pałace, dworki itd. Na pierwszym miejscu wpisuje się przy tym takie obiekty, które znajdowały się na dotychczasowej, nieformalnej liście obiektów Szlaku Piastowskiego a nie znalazły się na nowej liście rekomendowanej przez Radę oraz takie, które należą do innych szlaków kulturowych lub do miejscowych tras turystycznych: materialnych, potem w kolejności: realnych i wirtualnych. W przypadku, gdy gmina posiada dużą ilość takich obiektów i miejsc – wybrane zostają te, które cieszą się największą popularnością turystyczną już teraz lub są najlepiej przygotowane dla przyjęcia turystów (według uznania audytora). Jeśli w małej gminie takich obiektów jest bardzo mało, audytor nie był zobowiązany do wypełnienia listy do ostatniego miejsca.

W grupie pytań o inne obiekty potencjalnie atrakcyjne dla turystów wpisuje się wszystkie inne obiekty mogące być ciekawymi dla jakiegokolwiek grupy turystów, w tym także aktualnie niedostępne lub nie posiadające oferty turystycznej. Do listy takich obiektów należą np. parki krajobrazowe, rezerваты przyrody, wieże widokowe, koleжки turystyczne, pokazowe ферmy zwierząt, mini-zoo i tego rodzaju obiekty (ale nie jeziora i plaże, centra sportu lub rozrywki, znajdujące się w innej grupie). W przypadku, gdy gmina posiada wielką ilość takich miejsc audytor wybiera te z nich, które cieszą się największą popularnością turystyczną już teraz lub są najlepiej przygotowane dla przyjęcia turystów (według uznania audytora). Jeśli w małej gminie takich obiektów jest bardzo mało, audytor nie był zobowiązany do wypełnienia listy do ostatniego miejsca (co w rezultacie tworzyłoby fikcyjny obraz atrakcyjności obszaru).

W odniesieniu do pytań o lokale gastronomiczne z ofertą tradycyjną i regionalną, audytor sprawdzał na miejscu ofertę lokali (przy czym w większych miejscowościach kontynuował sprawdzanie tylko do momentu, aż znalazło się po przynajmniej dwa z każdej szukanej grupy, najlepiej w pobliżu obiektów szlaku). O ile w gminie (w pierwszej kolejności w miejscowości z obiektem szlaku) znajdowały się takie lokale audytor w formularzu KAG wpisywał „tak” i wymieniał ich liczbę. Szczegółowo, z wymienieniem ich nazwy, typu i adresu były one wpisywane do formularza ZONiG wypełnianego dla gminy. Jako kryterium obecności oferty kuchni tradycyjnej (staropolskiej) lub regionalnej przyjęto obecność w stałym menu lokalu co najmniej 4 samodzielnych dań typu staropolskiego, tradycyjnego dla kuchni polskiej od okresu przynajmniej przed pierwszej wojny światowej. Odpowiednio przynajmniej 4 samodzielne dania z menu „regionalnego” (np. kuchni wielkopolskiej lub lokalnej) muszą mieć odniesienie (nie tylko z nazwy) do tradycji kulinarnych miejscowości, mikroregionu lub regionu, przy czym w tym wypadku można je sumować (np. miejscowe plus regionalne). W kwestionariuszu ZONiG dodatkowo zamieszczono nazwy i adresy zakładów taniej gastronomii oraz kawiarni/cukierni, także w pierwszej kolejności tych położonych najbliżej obiektów szlaku, w samych obiektach albo bezpośrednio przy nich.

Badanie tras i szlaku jako systemu. Poszczególni członkowie zespołu audytowego wypełniali odnośne fragmenty jednolitego dokumentu SPATO, oznaczając w nim konkretne odcinki drogowe pomiędzy poszczególnymi obiektami. W przypadku obiektów już należących do Szlaku Piastowskiego w jego dawnej wersji przyjęli przy tym jako obowiązujący przebieg tras zamieszczony na mapach szlaku publikowanych w literaturze

(tzw. „ósemka Łęckiego”), w przypadku tras pomiędzy nowo rekomendowanymi obiektami i miejscowościami dokonali tego według systemu „Google maps”, preferując drogi główne poza płatnymi odcinkami autostrad, w przypadku dróg o równorzędnym statusie wybierając najkrótsze drogi przejezdne dla wszystkich typów pojazdów (w tym autokarów), a jeśli dwie drogi spełniały to kryterium - wybierając krótszą z nich. W przypadku nowo rekomendowanych obiektów audytor podczas objazdu odcinka dokładne obliczał odległości w kilometrach dokładnością do 0,5 km pomiędzy parkingami obiektów lub położonymi najbliżej nich. Do pozostałych jego zadań należało sprawdzenie stanu i częstotliwości ustawienia oraz jakości oznaczeń szlaku przy drogach, w tym: a) znaków informacyjnych szlaku wzdłuż odcinków (ich typów, stanu, częstotliwości umieszczenia, z wybiórczą dokumentacją fotograficzną), oraz b) oznaczeń wskazujących na obiekt przy zjazdach z dróg prowadzących do obiektów szlaku. Informacje były wpisywane do kwestionariusza **SPATO** w tej jego części, którą powierzono poszczególnym audytorom. Informacje dotyczące oznaczenia samych obiektów są zawarte w kwestionariuszach audytu obiektów i nie były przedmiotem wpisu do dokumentu SPATO. Informacje dotyczące oznaczenia dojazdu do obiektów na terenie miejscowości (gminy) były dodatkowo zawarte w kwestionariuszu audytu gminy KAG.

W odniesieniu do terenowego **wywiadu eksperckiego**: lista osób wybranych do wywiadu jest reprezentatywna dla różnych grup specjalistów i dlatego zostały one dobrane zgodnie z kluczem ustalonym na zebraniu zespołu audytorów. Rozdzielenie pomiędzy gminy i audytorów osób według tego klucza gwarantuje, że w całym gronie 33 osób, z którymi zostały przeprowadzone wywiady znaleźli się zarówno przedstawiciele koordynatora szlaku, przedstawiciele poszczególnych obiektów, samorządów lokalnych, instytucji i organizacji powiązanych z turystyką, lokalnego biznesu turystycznego i personelu obsługującego turystów, co pozwoliło uzyskać reprezentatywność odpowiedzi i poszerzyło spektrum wyartykułowanych problemów oraz zaproponowanych rozwiązań. W trakcie wywiadu audytor zadawał jedynie pytania umieszczone w formularzu **WE** (w liczbie 12), dzięki czemu każdy ekspert odpowiadał na dokładnie te same pytania, co umożliwiło zestawienie ich odpowiedzi i ustalenie generalnej opinii ekspertów w najważniejszych kwestiach. Jednocześnie pozostawienie w ostatnim pytaniu możliwości dodania własnej opinii w wybranej przez eksperta kwestii dotyczącej szlaku pozostawiało możliwość wyartykułowania kwestii istotnych a nie przewidzianych w koncepcji wywiadu. W trakcie wywiadu audytor nie miał prawa do dopowiadania i podejmowania dyskusji, zadając tylko kolejne pytania. Główne myśli uzyskanej odpowiedzi audytor zapisywał w kwestionariuszu, starając się zachować wierność tezom eksperta, a następnie przepisywał je do elektronicznego formularza, jednakże cały przebieg wywiadu był nagrywany i został dołączony do dokumentacji audytu.

Przeprowadzenie **badania turystów zwiedzających** obiekt jest dokonywane w ciągu jednego dnia roboczego i jednego dnia wolnego (ze względu na potencjalnie różniący się profil zwiedzających). Ankietuje się osoby, które ukończyły lub przerwały zwiedzanie obiektu (co daje im możliwość wyrażenia oceny). W celu otrzymania wyników badania reprezentatywnego dla trzech głównych grup turystów, zwiedzających Szlak Piastowski (uczestnicy grup szkolnych, turyści weekendowi oraz typowi turyści wakacyjni) jego ramy czasowe zostały ustalone w taki sposób, by objęło ono okres zwiększonego ruchu wycieczek szkolnych (od połowy kwietnia do końca czerwca), trzy długie weekendy (1-3 maja, dzień Bożego Ciała i dni po nim następujące oraz dzień 15 sierpnia i dni go poprzedzające), a także znaczną część wakacji letnich (od końca czerwca do połowy sierpnia). W obiektach ze stwierdzonym dużym ruchem turystycznym badanie odbywa się dlatego w okresie dwóch dni, w obiektach z niewielkim ruchem turystów albo w dzień roboczy, albo w dzień wolny, przy czym liczba jednych i drugich została proporcjonalnie wyważona. W obiektach z niewielkim

ruchem turystycznym ankieteryzy starają się przebadac każdą osobę zwiedzającą, w obiektach z dużym ruchem: co trzecią osobę. Po uzyskaniu zgody na badanie ankieteryzy zadaje badanemu trzy pierwsze pytania formularza, co pozwala ustalíc jego status (turysta na szlaku, inny turysta, lokalny odwiedzający). Dzięki temu ankieteryzy może wręczyć badanemu odpowiedni kwestionariusz **ATLAS**, po czym pozostaje w pobliżu dla świadczenia ewentualnej pomocy w jego wypełnianiu. Ankieteryzy pomaga badanemu w wypełnianiu kwestionariusza tylko wyjaśniając (także na przykładach) o co chodzi w pytaniach, których ten mógłby nie rozumieć. Ankietowane są generalnie osoby powyżej 16 roku życia, jako mające rzeczywisty lub przynajmniej potencjalny wpływ na własne wybory turystyczne. Zapis kwestionariuszy **ATLAS** i podliczenie wyników odbędzie się w późniejszym terminie, w dokumentach KAO pozostawiono tylko miejsce do późniejszego wpisania sygnatur i miejsca archiwizacji pozyskanych ankiet.

1.6. Wykonawcy, etapy, segmenty i terminy badań

Zespół audytorów realizujących prezentowane badanie pracował w składzie:

dr Armin Mikos von Rohrscheidt – autor koncepcji audytu, kierownik zespołu, autor Raportu. Specjalizacja naukowa: turystyka kulturowa, absolwent studiów m. in. historii i kulturoznawstwa, teoretyk (badacz i autor licznych publikacji) oraz praktyk (przewodnik i pilot, egzaminator pilotażu turystycznego, organizator szkoleń przewodników, metodyk przewodnictwa). Posiada doświadczenie badawcze i dorobek naukowy w zakresie: metodologia badań turystyki kulturowej, potencjał turystyczny obszarów i szlaków kulturowych (w Polsce, Niemczech i Austrii), tematyczna oferta turystyczna, organizacja podróży, a także doświadczenie w badaniach Szlaku Piastowskiego (od 2008). Jego doświadczenie w dydaktyce (GSW Milenium w Gnieźnie, UAM w Poznaniu, szkolenia pilotów i przewodników) obejmuje zakres m.in. przedmiotów: turystyka kulturowa, szlaki turystyczne, podstawy turystyki, przewodnictwo i pilotaż. Jest także praktykiem organizacji turystyki - od 2004 jest współwłaścicielem biura podróży kulturowych

Oleksiy ARTYSHUK [OAR] – absolwent studiów geografii oraz turystyki i rekreacji (UAM), praktyk (pilot wycieczek, przewodnik miejski, pracownik polskiego biura podróży kulturowych) i wykładowca UAM w Poznaniu, a także szkoleń pilotów i przewodników. Jego doświadczenie w badaniach koncentruje się wokół organizacji podróży, pakietów lokalnych. Natomiast doświadczenie w dydaktyce obejmuje: podstawy turystyki, budowa produktu turystycznego, aspekty prawne usług turystycznych, pilotaż turystyczny.

Przemysław BURYAN [PBU] – absolwent studiów turystyki i rekreacji (AWF), praktyk pilotażu i przewodnictwa, pracownik biura podróży zagranicznych, wykładowca GSW Milenium w Gnieźnie. Doświadczenie w badaniach potencjał turystyczny obszarów (w Polsce) i szlaków kulturowych (w Hiszpanii), eventy turystyczne. Jego doświadczenie w dydaktyce obejmuje organizację podróży, strukturę i budowę produktu turystycznego.

Szymon CZAJKOWSKI [SCZ] – absolwent studiów historii (UAM - specjalność: turystyka historyczna i animacja historii). Posiada doświadczenie w badaniach: tematyzacja obiektów (członek zespołu i autor poważnej części historycznych opracowań obiektów Szlaku Piastowskiego), waloryzacja obszarów w Polsce, badanie potencjału turystycznego szlaków kulturowych (szlaki cysterskie w Polsce).

Marek PIASTA [MPI] – absolwent studiów: turystyki i rekreacji (AWF), praktyk (pilot wycieczek i przewodnik miejski). Doświadczenie w badaniach: lokalna oferta i usługi turystyczne, turystyka miejska, waloryzacja potencjału obszarów w Polsce.

Jak wynika z powyższego, wszyscy członkowie zespołu posiadają nie tylko odpowiednie wykształcenie kierunkowe (w tym każdorazowo w zakresie turystyki kulturowej) ale także doświadczenie badań potencjału turystycznego obszarów, obiektów (w przypadku trzech także szlaków) oraz oferty turystycznej. Prawie wszyscy posiadają także osobiste

doświadczenie organizowania i realizacji ofert turystyki kulturowej. Zespół audytowy przed rozpoczęciem realizacji audytu odbył trzy robocze spotkania, na których zapoznał się z celami i koncepcją audytu, jego metodologią oraz procedurami i narzędziami badawczymi, a także dokonał podziału zadań. Podczas realizacji audytu wszyscy pozostawali w bieżącym kontakcie telefonicznym oraz za pośrednictwem listy mailingowej zespołu.

Grupę pomocniczą, której zadaniem jest realizacja badań turystów (ankieterzy) stanowią studenci 4-go lub 5-go roku kierunku turystyka historyczna i animacja historii (UAM w Poznaniu, 5 osób) lub kierunku turystyka kulturowa (AWF w Poznaniu, 4 osoby). Wszyscy oni posiadają już zaliczenie wykładu i ćwiczeń z przedmiotu turystyka kulturowa, tym samym mają dobrą orientację w przedmiocie badania. Ponadto odbyli kilkugodzinne spotkanie szkoleniowe, na którym zostali zapoznani z celami i procedurami badania. Podczas realizacji ankiet pozostają pod opieką audytorów odpowiedzialnych za badanie poszczególnych obiektów i mają z nimi kontakt telefoniczny. Również oni pozostają w łączności wzajemnej oraz z kierownikiem zespołu audytowego za pośrednictwem listy mailingowej i w kontakcie telefonicznym.

Badanie w ramach audytu tzw. „zimnego”, stanowiące przedmiot niniejszego Raportu, zostało zrealizowane w **czterech etapach**: 1) przygotowania koncepcji i zespołu audytowego, 2) realizacji badań terenowych, 3) archiwizacji i zestawienia wyników, oraz 4) ewaluacji wyników i przygotowania Raportu. Pierwszy i ostatni etap został zrealizowany przez kierownika zespołu, drugi i trzeci przez cały zespół audytowy.

Ramy czasowe badań relacjonowanych w niniejszym raporcie wyglądały jak następuje:

Ad. 1. Wstępne opracowanie koncepcji, przygotowanie aplikacji metod badawczych i opracowanie kwestionariuszy: listopad i grudzień 2011, sporządzenie instrukcji dla audytorów, zebranie i szkolenie zespołu audytowego: styczeń 2012, stworzenie baz danych, podział zadań: pierwszy tydzień marca 2012.

Ad. 2. Nawiązywanie kontaktów w terenie, opracowanie elektronicznych baz danych: do 15 marca 2012, badania terenowe: Od 20 marca do 22 kwietnia 2012.

Ad. 3. Archiwizacja wyników badań częściowych, zestawianie danych: od 15 do 25 kwietnia 2012.

Ad. 4. Ewaluacja wyników i sporządzanie Raportu z audytu: od 25 kwietnia do 30 kwietnia 2012.

Badanie wykonano w czterech przenikających się czasowo segmentach, odnoszących się odpowiednio do obiektów szlaku, gmin w przestrzeni szlaku, tras pomiędzy obiektami, oraz osób i instytucji posiadających wiedzę przydatną z punktu wodzenia celów badania.

Pierwszy segment objął badania wykonane w każdym obiekcie Szlaku Piastowskiego, w tym: wizytę anonimowego turysty, rozmowę informacyjną z administratorem obiektu lub jego przedstawicielem, ewaluację stanu i oferty obiektu, wypełnienie kwestionariusza obiektu we współpracy z administratorem, dokumentację fotograficzną obiektu i otoczenia, wykonanie standardowego planu otoczenia obiektu.

Drugi segment badania objął wizję lokalną gminy, zebranie materiałów i informacji o atrakcjach i pozostałych walorach przestrzeni, zebranie pozostałych koniecznych informacji (infrastruktura turystyczna i kulturalna gminy), weryfikację informacji nt. infrastruktury i usług (wizje lokalne, zapytania pilotażowe), zebranie informacji na temat regularnych eventów i grup, konsultacje na miejscu, wypełnienie kwestionariusza gminy i kwestionariusza uzupełniającego, sporządzenie dokumentacji fotograficznej w miarę potrzeby.

Na trzeci segment złożyły się badania wykonane na trasach przebiegu szlaku, w tym (odpowiednio w przypadku obiektów należących dawniej do szlaku lub nowo rekomendowanych): weryfikacja lub pierwsze wymierzenie odległości pomiędzy obiektami

szlaku, ustalenie poziomu oznaczenia tras względnie wyznaczenie najdogodniejszych tras w przypadku włączonych obiektów, w razie potrzeby wykonanie dokumentacji fotograficznej. Czwarty segment badania (i ostatni relacjonowany w niniejszym raporcie) stanowiła realizacja wywiadów eksperckich z osobą przydzieloną na podstawie klucza przestrzennego (z każdej gminy) i zawodowego (z sześciu grup zawodowych ekspertów). Osobnym etapem badań i jednocześnie ich odrębnym segmentem są znajdujące się w trakcie realizacji badania kwestionariusze turystów w obiektach szlaku, po których zakończeniu kierownik zespołu audytowego dokona ewaluacji i przedstawi odrębny raport.

1.7. Dokumentacja badań

Dla potrzeb audytu zostały przez autora koncepcji sporządzone wzory formularzy (por. 1.4.; załączniki), dostarczone wszystkim członkom zespołu audytowego w postaci papierowej. Ponadto dla potrzeb badania zostały na zamówienie kierownika zespołu i pod jego kierunkiem sporządzone elektroniczne bazy danych w systemie php, zawierające zestawy plików elektronicznych odpowiadających formularzom co do struktury i treści. Po wykonaniu badań w poszczególnych obiektach, gminach lub na odcinkach tras, a także po realizacji wywiadów członkowie zespołu audytowego przepisali wyniki z papierowych arkuszy kwestionariuszy do elektronicznych baz danych, zachowując odrębność poszczególnych formularzy. Dane zostały w ten sposób zarchiwizowane z zachowaniem ich źródeł dla celów weryfikacji, a jednocześnie uzyskana została możliwość ich sprawnego zestawienia w różnych konfiguracjach. Elektroniczne archiwum dokumentacji badania obejmuje: 1) zbiór wypełnionych osobno dla każdego obiektu szlaku formularzy KAO i zbiór odpowiadających im formularzy wizyty anonimowego turysty NMT oraz plany sytuacyjne obiektów i ich otoczenia, następnie 2) zbiór zestawów wypełnionych dla każdej gminy w przestrzeni szlaku formularzy KAG i odpowiadających im formularzy uzupełniających ZONIG, a także 3) zbiór odrębnych kwestionariuszy wywiadów eksperckich WE i poaudytowych opinii pozostałych członków zespołu badającego - OXX. Osobno w archiwum zamieszczony zostaje 4) zapisany w postaci jednolitego zbiorczego pliku dokument SPATO, połączony z odcinków dostarczonych przez poszczególnych audytorów – jest to wynik kontroli wszystkich odcinków tras pomiędzy obiektami szlaku. Odrębnie, także w postaci elektronicznej, zamieszczono 5) archiwum fotograficzne, na które składają się foldery ze zdjęciami sporządzonymi przez poszczególnych członków zespołu audytowego w badanych przez nich obiektach (i opisane ich nazwami), gminach (opisane nazwami gmin) oraz na trasach szlaku. W zbiorczej dokumentacji audytu odrębnie umieszczone zostały także pliki mp3 z pełnymi nagraniami wywiadów eksperckich (WE). Dokumentację zamykają 6) dokumenty uzupełniające: notatki z konsultacji i noty wyjaśniające, kierowane do autora Raportu, a także aktualna dokumentacja koordynatora.

Jednocześnie, na zlecenie i według wzorów dostarczonych przez autora koncepcji audytu, została utworzona elektroniczna baza danych dla wszystkich trzech typów dostosowanych kwestionariuszy ATLAS. Po zakończeniu badań turystów ankietarzy wpiszą ich rezultaty, osobno dla każdej przebadanej osoby w postaci odrębnego kwestionariusza. Baza danych kwestionariuszy ATLAS zawiera opcje zliczania danych dla poszczególnych pytań, w tym niektórych także w formie krzyżowania wyników, co umożliwi uzyskanie potrzebnych danych wynikających z zestawienia dwóch różnych zapytań, np. wieku pytanego i jego preferencji turystycznych albo wieku i struktury wydatków oraz innych.

1.8. Struktura Raportu

Na wybór układu niniejszego Raportu złożyły się trzy czynniki. Jednym z nich był kompleksowy charakter zleconego badania, obejmującego z jednej strony elementy materialne jak przestrzeń, lokalizację i odległości oraz będącą często ich funkcją dostępność

komunikacyjną obiektów i niematerialne czynniki powiązane z przestrzenią (jak lokalna infrastruktura usługowa), natomiast z drugiej: różnorodność i poziom organizacji oferty turystycznej, ale także opinie eksperckie odnoszone do systemu jako całości. Drugim czynnikiem były wyznaczone cele badania, obejmujące z jednej strony stwierdzenie stanu poszczególnych elementów badanego systemu (w postaci wyników poszczególnych badań terenowych i ustalonych na podstawie przyjętych algorytmów analiz przekrojowych dla danego elementu), z drugiej - uszeregowane postulaty odnoszące się zarówno do poszczególnych miejsc i elementów działania szlaku, jak i do jego organizacji jako całości. Trzecim było przyjęte z góry założenie, że audyt tzw. „zimny” jest pierwszą częścią badania, która zostanie uzupełniona o wyniki analizy „gorącej” – badania profilu, preferencji i zachowań turystów.

Ostatecznie zdecydowano się na taką strukturę Raportu, która ma ułatwić jego odbiorcom zarówno jego lekturę całościową - jako analizy systemu, jak i wycinkową – obejmującą informacje dotyczące poszczególnych elementów funkcjonowania szlaku, które są im przydatne z uwagi na ich zakres zawodowych kompetencji oraz spektrum zadań realizowanych przez nich w odniesieniu do obiektów, miejscowości czy szlaku.

Raport podzielono na trzy główne części oraz zestaw załączników, przewidując dołączenie części czwartej po zakończeniu i ewaluacji badań turystów.

Część pierwsza obejmuje teoretyczne podstawy audytu, szczegółowe wyjaśnienie jego metodologii, opis narzędzi i procedur oraz prezentację etapów realizacji badań.

Część druga jest opartą na wynikach badań szczegółowych analizą stanu szlaku, z podziałem na pięć części: obiekty szlaku (w tym ich stan, dostępność faktyczną i ofertę), przestrzeń szlaku (czyli otoczenie obiektów, w tym ofertę, infrastrukturę i usługi), koordynację szlaku (czyli wymiar organizacji produktu) życie szlaku (czyli kalendarium i przestrzenny rozkład imprez oraz funkcjonowanie grup tematycznie powiązanych z profilem szlaku) oraz dostępność komunikacyjną miejscowości i obiektów.

Część trzecia zawiera postulaty odnoszące się do modyfikacji systemu. Zostały one podzielone na grupę postulatów ogólnych i zaleceń szczegółowych. Te pierwsze ujęto w sześciu grupach, określonych na podstawie ich oddziaływania na poszczególne aspekty funkcjonowania systemu jako: adresaci szlaku, magnesy szlaku, kanały szlaku, silniki szlaku, organizery szlaku i bezpieczniki szlaku. Te drugie odnoszą się do poszczególnych problemów stwierdzonych podczas badania i zawierają propozycje konkretnych rozwiązań, podzielonych na cztery grupy: zalecenia w odniesieniu do szlaku jako systemu, do obiektów, do usług w przestrzeni szlaku i do przebiegu procesu eventyzacji szlaku. Taki układ tej części umożliwia zarówno wykorzystanie poszczególnych (grup) postulatów poprzez m.in. ich bezpośrednie przejście do nowej strategii szlaku, jak i implementację konkretnych potrzebnych rozwiązań w poszczególnych miejscach i obiektach.

Dołączona dokumentacja została zestawiona w osobnych kompletach, umożliwiając każdemu odbiorcy natychmiastowe odnalezienie i zapoznanie się zarówno z wynikiem badania poszczególnych obiektów, jak i aspektów funkcjonowania szlaku jako całości. Na pierwszym miejscu znajdują się komplety wyników dla poszczególnych obiektów (obejmujące każdorazowo kwestionariusz audytu dla obiektu KAO, notę anonimowego turysty (NMT), plan sytuacyjny obiektu i dokumentację fotograficzną). Następnie umieszczono dokumentację gmin, obejmującą kwestionariusze KAG oraz pomocnicze zestawienia ZONiG dla każdej, a także dokumentację fotograficzną w osobnym folderze. Potem następuje zbiorcza dokumentacja badania stanu tras szlaku, umieszczona w jednolitym dokumencie SPATO i odpowiadająca jej dokumentacja fotograficzna. Ostatnim działem dokumentacji są wywiady eksperckie (osobno zapisy w formie dokumentów WE oraz folder z zebranymi nagraniami wywiadów) i opinie z przeprowadzenia audytu, sporządzone przez członków zespołu audytowego, poza autorem raportu.

Kompletna ewaluacja szlaku, wnioski końcowe i sporządzenie raportu zostały wykonane przez kierownika zespołu audytorów. Od niego także pochodzą wnioski i postulaty, nie posiadające innego oznaczonego w tekście źródła pochodzenia.

ROZDZIAŁ 2. Stan Szlaku Piastowskiego

2.1. Obiekty szlaku

2.1.1. Stan obiektów

W ramach zleconego audytu był on badany w czterech aspektach: 1) braku zagrożeń budowlanych dla zwiedzających, 2) wyposażenia obiektu w WC i węzeł sanitarny oraz jego dostępności dla turystów 3) estetycznego wyglądu zewnętrznego, 4) estetycznego wyglądu wewnętrznego oraz 5) estetycznego wyglądu najbliższego otoczenia obiektu. Pierwsze dwa aspekty były oceniane dualnie (audytor wskazywał opcje „tak” lub „nie”); w drugim aspekcie przy stwierdzeniu zagrożeń musiały one być dokumentowane przez fotografie). Natomiast ocena trzech pozostałych (3, 4, i 5) dokonywała się przez wskazanie jednej z czterech możliwości: stanu a) bardzo dobrego, b) zadowalającego, c) znacznych mankamentów oraz d) stanu krytycznego, przy czym przy wskazaniu którejkolwiek poza pierwszą opcją badający był zobowiązany do opisu stwierdzonych mankamentów, a w przypadku wskazania jednej z dwóch ostatnich - także do sporządzenia dokumentacji fotograficznej.

Poza aspektem 2, który ze względu na problemy z udostępnianiem istniejących węzłów sanitarnych turystom był badany zarówno podczas oficjalnego audytu w obiektach, jak i wizyty tajemniczego turysty i z tego powodu jest opisany zarówno w kwestionariuszach KAO, jak i NMT sporządzanych dla obiektów, szczegóły pozostałych badanych aspektów (w tym opis mankamentów, które spowodowały obniżenie oceny) zawarte są w obiektowych kwestionariuszach KAO, załączonych w dokumentacji audytu. Poniżej przedstawiono zestawienie stwierdzonych problemów i mankamentów poszczególnych obiektach.

Brak zagrożeń budowlanych w obiektach: W żadnym z obiektów Szlaku Piastowskiego nie stwierdzono zagrożeń budowlanych, mogących zagrozić turystom.

Węzły sanitarne w obiektach:

W poniżej wymienionych obiektach nie istnieje dostępny dla turystów węzeł sanitarny: Konin, Poznań - Makieta Grodu, Łekno, kościół w Gieczu, Włocławek (katedra), Brześć Kujawski, Płowce, Kruszwica (kolegiata), Inowrocław, katedra w Gnieźnie, kościół Franciszkanów w Gnieźnie, katedra w Kaliszu.

W następujących obiektach węzeł sanitarny jest **nie oznaczony, ale udostępniany** na prośbę turysty: Poznań (kościół Św. Jana Jer.), Żnin, Mogilno, Wągrowiec (Muzeum), Włocławek (Muzeum), Łąd n. Wartą, Trzemeszno, Kalisz (Muzeum).

W pozostałych obiektach węzły sanitarne są oznaczone i udostępnione na bieżąco.

Estetyczny wygląd zewnętrzny obiektów:

Zadowalający (czyli wykazujący drobniejsze mankamenty) stan zewnętrznej estetyki stwierdzono w Żninie, Mogilnie, w Muzeum PP na Lednicy (Wystawa Muzealna), w Rezerwacie w Gieczu, na trasie Traktu Królewsko-Cesarskiego z Poznaniu, w Muzeum we Włocławku, w Brześciu Kujawskim, w Płowcach, w katedrze w Kaliszu.

Znaczne mankamenty stwierdzono w klasztorze w Wągrowcu, oraz w Łądzie.

Stan krytyczny zewnętrznej estetyki stwierdzono w Łeknie.

W pozostałych obiektach stan zewnętrznej estetyki został określony jako bardzo dobry.

Estetyczny wygląd wewnętrzny obiektów:

Jako zadowalający został on określony w Żninie, Strzelnie (wystawa obiektowa), w Muzeum w Wągrowcu, w kościele w Gieczu, w Płowcach, Łądzie nad Wartą, Trzemesznie, oraz w Muzeum Okręgowym w Kaliszu.

Znaczne mankamenty stwierdzono w zespole poklasztornym w Wągrowcu, w Muzeum we Włocławku, na Zamku Królewskim w Poznaniu (budowa).

Stan krytyczny w tym zakresie stwierdzono w Łeknie.

W pozostałych obiektach stan estetyki wewnątrz określono jako bardzo dobry.

Estetyczny wygląd otoczenia obiektów:

Zadowolający stan otoczenia stwierdzono w Łądzie nad Wartą, Płowcach, Brześciu Kujawskim, przy trasie Traktu Królewsko-Cesarskiego w Poznaniu.

Znaczne mankamenty stwierdzono w Muzeum we Włocławku, przy Wystawie Muzealnej na Lednicy, w klasztorze w Wągrowcu, w Pobiedziskach (budowa), w Muzeum w Żninie.

Stan krytyczny otoczenia obiektu stwierdzono przy Zamku Królewskim w Poznaniu (budowa), w Łeknie.

2.1.2. Stan tematyzacji obiektów

Przeprowadzenie selekcji wśród dotychczasowych obiektów zwyczajowo uznawanych za obiekty szlaku i rekomendacja nowej listy w sposób zasadniczy poprawiły tematyzację systemu. O ile w badaniu szlaku, przeprowadzonym w roku 2010 [Mikos v Rohrscheidt 2010, s.180] stwierdzono zgodność pełną lub częściową 58% obiektów z profilem szlaku (czyli zupełną niezgodność aż 42% obiektów), to wśród 39 obiektów rekomendowanych do nowej przestrzeni szlaku jest tylko jeden, który na dzień dzisiejszy nie posiada ani pełnej, ani częściowej zgodności z jego deklarowanym profilem oraz nie spełnia kryteriów chronologicznych: jest to pocysterski zespół klasztorny w Wągrowcu. Oznacza to stan tematyzacji systemu na poziomie 97,4%.

Częściową zgodność z profilem przy jednoczesnym spełnianiu kryteriów chronologicznych stwierdzono w przypadku 12 obiektów. Są to: Muzeum Regionalne w Wągrowcu, Muzeum Ziemi Pałuckiej w Żninie, Rezerwat Archeologiczny i Muzeum w Biskupinie, Muzeum Historii Włocławka, Katedra Włocławska, Skansen Miniatur Szlaku Piastowskiego w Pobiedziskach, Makiety Dawnego Poznania, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, Trakt Królewsko-Cesarski w Poznaniu, Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej oraz Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej. W przypadku wymienionych muzeów zgodność częściowa oznacza, że wprost do epoki piastowskiej lub bohaterów albo wydarzeń mieszczących się w jej ramach odnosi się jedna z kilku wystaw stałych lub przynajmniej, że przy posiadaniu takich zbiorów aktualnie prowadzone są już zaawansowane prace ukierunkowane na wydzielenie lub stworzenie takiej wystawy (tak jest w Żninie, Muzeum w Biskupinie oraz w Wągrowcu). W przypadku atrakcji wykreowanych: tematycznie zgodna z profilem szlaku jest jedna z dwóch makiet w zespole Makiet Dawnego Poznania, natomiast w Skansenie Miniatur w Pobiedziskach większość, ale nie wszystkie miniatury prezentują obiekty (dotychczasowego) Szlaku Piastowskiego, przy czym - jakkolwiek ten ułamek spada wraz z nową rekomendacją - nadal wynosi on więcej niż połowę ogólnej liczby eksponatów. Znacząca część obiektów na trasie miejskiej Trakt Królewsko-Cesarski w Poznaniu ma metrykę piastowską lub przynajmniej zgodną chronologicznie z przyjętymi ramami tematyzacji szlaku. W przypadku Rezerwatu Archeologicznego w Biskupinie udowodniony jest fakt zamieszkania tego miejsca we wczesnym średniowieczu i istnieją jego materialne relikty. Wreszcie Katedra Włocławska spełnia wprawdzie kryteria chronologiczne (początek budowy w roku 1340), jednak nie da się w jej przypadku w pełni udowodnić aktywności fundacyjnej Piastów.

Pozostałe, nie wymienione powyżej obiekty posiadają pełną zgodność z profilem szlaku lub spełniają kryterium historyczne w odniesieniu do powstania obiektu lub zgromadzonych w nim zbiorów.

2.1.3. Różnorodność obiektów

Zmiany zarekomendowane przez Radę PNdsSP spowodowały wzrost urozmaïcenia profili obiektów Szlaku Piastowskiego. Znikła dotychczasowa absolutna przewaga obiektów sakralnych nad wszystkimi innymi typami obiektów, choć nadal ich liczba jest większa niż każdego innego typu. Wśród samych obiektów sakralnych zwiększyła się z kolei liczba zespołów w stosunku do pojedynczych budowli i jednocześnie zdecydowanie podniósł się poziom ich zgodności z profilem szlaku, w tym bezpośrednich powiązań z członkami dynastii Piastów. Wzrosła liczba muzeów z wystawami tematycznymi, ponadto zwiększyła się liczba atrakcji wykreowanych dla turystyki, doszły także pojedyncze obiekty typów dotychczas nieobecnych wśród obiektów szlaku. W szczególności przedstawia się to następująco:

Budowle sakralne na liście obiektów szlaku (B-REL) reprezentują: kościoły katedralne w Poznaniu, Gnieźnie, Kaliszu (podgrupa B-REL-TEM) i Włocławku (B-REL-HIS) oraz inne świątynie: w Brześciu Kujawskim, Strzelnie (dwie), Kruszwicy, Poznaniu, Trzemesznie, Gnieźnie, Gieczu i Inowrocławiu (wszystkie w grupie B-REL-TEM) – czyli 13 obiektów. Natomiast zespoły budowli sakralnych (Z-REL-TEM) znajdują się w Mogilnie, Łądzie nad Wartą, Lubiniu oraz w Wągrowcu (ten ostatni z powodu braku zgodności tematycznej reprezentuje typ Z-REL-HIS) – co daje kolejne 4 obiekty i w sumie 17 obiektów o charakterze religijnym, administrowanych przez Kościół.

Drugą najliczniejszą grupę obiektów stanowią muzea i ekspozycje (w sumie jest ich 14). Muzea tematycznie profilowane (W-MUZ-TEM) reprezentują: stała wystawa muzealna Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy (Dziekanowice) i Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie, grupę ekspozycji tematycznie powiązanych (W-EXP-TEM) – poznańskie ICHOT oraz wystawa w Gieczu, grupę pozostałych ekspozycji in situ (W-EXP-ARC) Rezerwat Archeologiczny w Biskupinie, ponadto wśród muzeów z częściowymi powiązaniem (W-MUZ-HIS) są placówki tego typu we Włocławku, Poznaniu (Archeologiczne), Kaliszu, Wągrowcu, Gnieźnie (Archidiecezjalne) Żninie, Muzeum Okręgowe w Kaliszu i Muzeum w Biskupinie.

Typ budowli rezydencjalnych (B-REZ-TEM) reprezentuje Zamek Królewski w Poznaniu, a zespoły rezydencjalne (Z-REZ-TEM) - relikty w Gieczu i na Wyspie Lednickiej oraz zrealizowana in situ rekonstrukcja w Kaliszu. Natomiast gród w Grzybowie, w przypadku którego charakter rezydencji nie został dotychczas udowodniony, wypada zaliczyć do budowli militarnych o profilu zgodnym z tematyką szlaku podobnie jak Kruszwicką Mysią Wieżę (B-MIL-TEM). Pomnik bitwy w Płowcach zalicza się do typu monumentów na historycznych miejscach, zgodnych z profilem szlaku (M-POM-TEM). Grupa atrakcji wykreowanych dla potrzeb turystyki (A-TUR-TEM) powiększyła się o jedną, wydaje się jednak nadal zbyt mała. Tworzą ją Skansen Miniatur Szlaku Piastowskiego w Pobiedziskach i Makieta Grodu Poznańskiego. Na liście po raz pierwszy znalazła się lokalna trasa turystyczna z odniesieniem tematycznym do profilu szlaku (T-REA-TEM) – jest to poznański Trakt Królewsko-Cesarski. Zabezpieczone i dostępne pojedyncze obiekty archeologiczne, zgodne z profilem szlaku (M-ARC-TEM) reprezentuje Koniński Słup Milowy, wreszcie do innych obiektów o tematycznych powiązaniach z profilem (I-INN-TEM) wypada zaliczyć stanowisko archeologiczne w Łeknie - głównie z powodu braku ekspozycji na miejscu.

Warto zauważyć, że w przypadku zaleconego przez Raport dołączenia do listy obiektów Szlaku Piastowskiego dwóch otwieranych w tych dniach: „Grodu w Pobiedziskach” (rekonstrukcji – A-TUR-TEM) i Rezerwatu Archeologicznego w Poznaniu (W-EXP-ARC), obie grupy odpowiednio się powiększą, zwiększając różnorodność typów, a tym samym urozmaïcając ofertę szlaku.

2.1.4. Dostępność faktyczna obiektów dla turystów.

Pełna dostępność faktyczna obiektów jest jednym z głównych kryteriów oceny poziomu organizacji szlaku tematycznego jako systemu zwiedzania i jego atrakcyjności dla turystów. Jej brak uniemożliwia określenie go jako szlak materialny, czyli w pełni rozwinięty produkt turystyczny.

Obiekty z ograniczoną dostępnością: Wągrowiec (klasztor) – na zgłoszenie otwiera go personel muzeum, jednak brak informacji o tym przy samym obiekcie [MPI]; Mogilno – konieczność telefonowania po przewodnika, który nie zawsze może przybyć od razu [NMT]; Brześć Kujawski (otwarcie bez problemu, jednak pod warunkiem obecności personelu plebanii) [NMT]; Włocławek (katedra), Inowrocław, Trzemeszno, Gniezno (kościół Franciszkanów), Kalisz (Katedra) – obiekty generalnie otwarte, jednak brak obsługi na miejscu jest tam połączony z brakiem informacji o godzinach otwarcia [NMT].

Obiekty z niepewną dostępnością: Poznań (Katedra) – niezapowiedziane celebry w czasie oficjalnego udostępnienia uniemożliwiają wejście, podczas niezapowiedzianych głośnych modlitw ograniczana jest przestrzeń zwiedzania [NMT]; Giecz (kościół) – obiekt otwierany na prośbę, klucze w prywatnym domu, jednak brak informacji o tym przy kościele [NMT]; Kruszwica (kolegiata) – kościół zamknięty, otwierany na prośbę, brak jasno sformułowanych zasad otwarcia i kontaktu z upoważnionymi do otwarcia uniemożliwia je podczas ich nieobecności na miejscu [NMT]; Poznań (kościół Św. Jana Jer.) – otwarcie pod warunkiem obecności personelu plebanii, jednocześnie brak informacji o tym przy kościele [NMT].

Brak dostępności: Łekno – wstęp zabroniony, brak personelu na miejscu – [NMT; MPI]; na czas przebudowy wnętrza (do końca roku 2013) niedostępny wewnątrz jest także Zamek Królewski na Wzgórzu Przemysła w Poznaniu [KAO; NMT].

W pozostałych obiektach została potwierdzona **dostępność pełna**, zgodnie z podanymi godzinami otwarcia.

Badanie wykazało zatem utrudnioną (8) lub niepewną (4) dostępność turystyczną znacznej grupy obiektów szlaku, co znacznie obniża atrakcyjność całego systemu i może spowodować znaczące szkody w jego ocenie jako destynacji turystycznej przez odbiorców. Dostępność faktyczną poszczególnych obiektów ilustruje **Rycina 3**.

2.1.5. Oznaczenie obiektów

Oznaczenia Szlaku Piastowskiego znajdują się przy następujących obiektach:

Lednica Wyspa (obok własnych oznaczeń), Kruszwica (Mysia Wieża), Kruszwica (kolegiata), Inowrocław, Trzemeszno (to ostatnie w formie większej tablicy).

Inne oznaczenia identyfikujące obiekt przy braku oznaczeń Szlaku Piastowskiego:

Żnin (własne oznaczenie obiektu), Grzybowo (tablice informacyjne MPP na Lednicy), Poznań – Katedra (oznaczenia informacji miejskiej, Traktu K-C., własne), Poznań – Muzeum Archeologiczne (własne i Traktu K-C.), Poznań – kościół św. Jana Jeroz. (oznaczenie Traktu K-C.), Pobiedziska (własne) Strzelno (oba obiekty – własne), Mogilno (własne), Poznań – Makieta Grodu (własne), Biskupin – Rezerwat (własne), Biskupin – Muzeum (własne), Lednica – Muzeum (własne), Giecz – Rezerwat (własne), Trakt K-C Poznań – wzdłuż trasy i na obiektach oznaczenia własne Traktu K-C., Włocławek – Muzeum i Katedra (własne), Poznań – Zamek Królewski (własne, oznaczenia Traktu K-C.), Poznań – ICHOT (własne), Płowce (tablice własne), Łąd nad Wartą (własne), Gniezno – Muzeum PPP (własne), Gniezno – Muzeum Archidiecezjalne (własne), Gniezno – kościół Franciszkanów (własne), Kalisz – Rezerwat Archeologiczny (własne i inne), Kalisz – Muzeum Okręgowe (własne), Kalisz – Katedra (własne), Wągrowiec – Muzeum (własne), Giecz – kościół (własna tablica), Brześć Kujawski (własne oznaczenie).

Brak oznaczeń Szlaku Piastowskiego przy jednoczesnym oznaczeniu innego szlaku:
Wągrowiec - Klasztor (Szlak Cysterski), Lubią (Szlak Romański, Droga Św. Jakuba),
Gniezno – Katedra (Szlak Romański, Droga Św. Jakuba).

Oznaczeń identyfikacyjnych nie ma przy następujących obiektach:

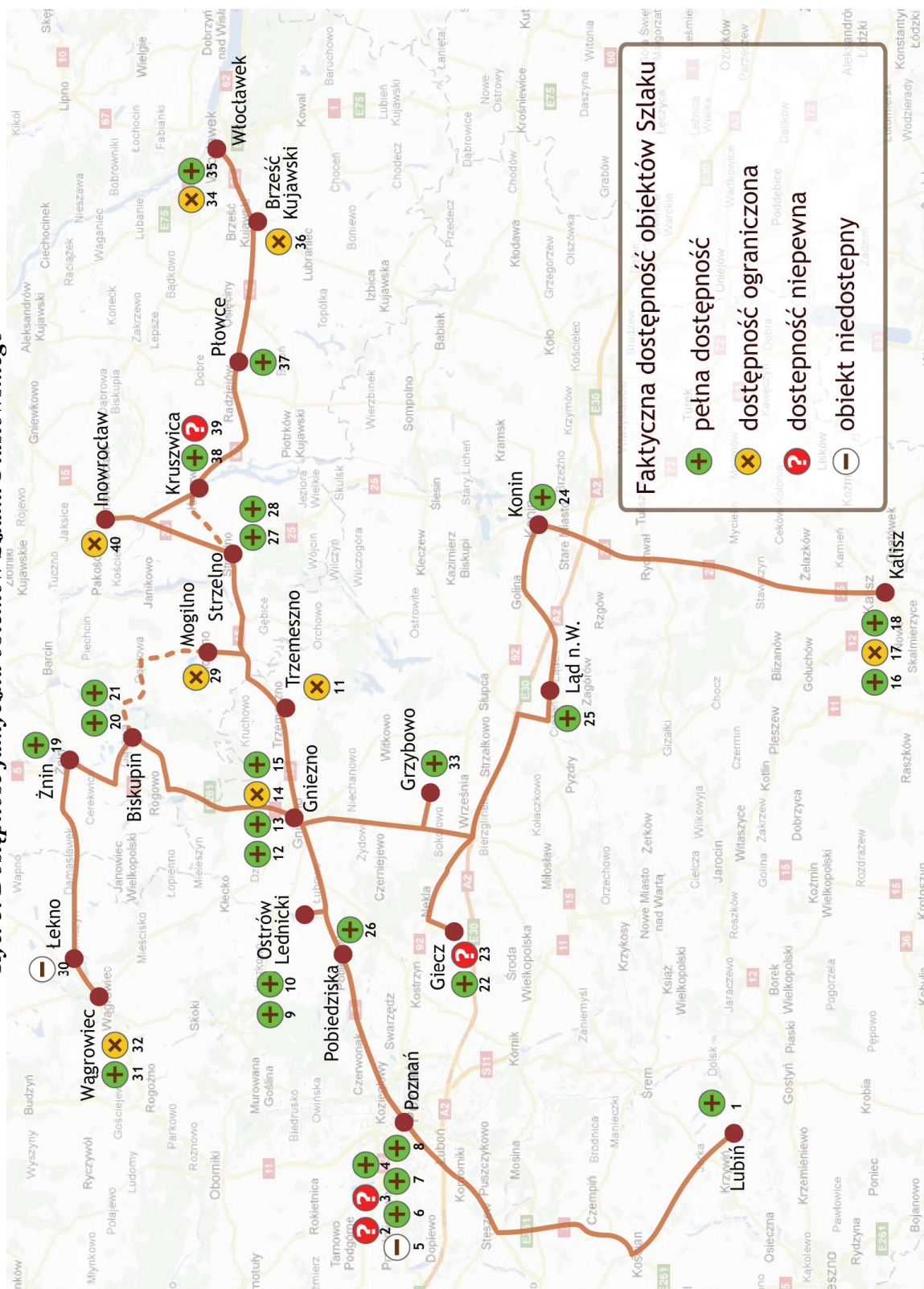
Koniński Słup Milowy, Łekno – stanowisko archeologiczne.

Stwierdzony stan oznaczenia obiektów ilustruje **Rycina 4**.

Lista obiektów z numeracją do map wykorzystywanych w Raporcie

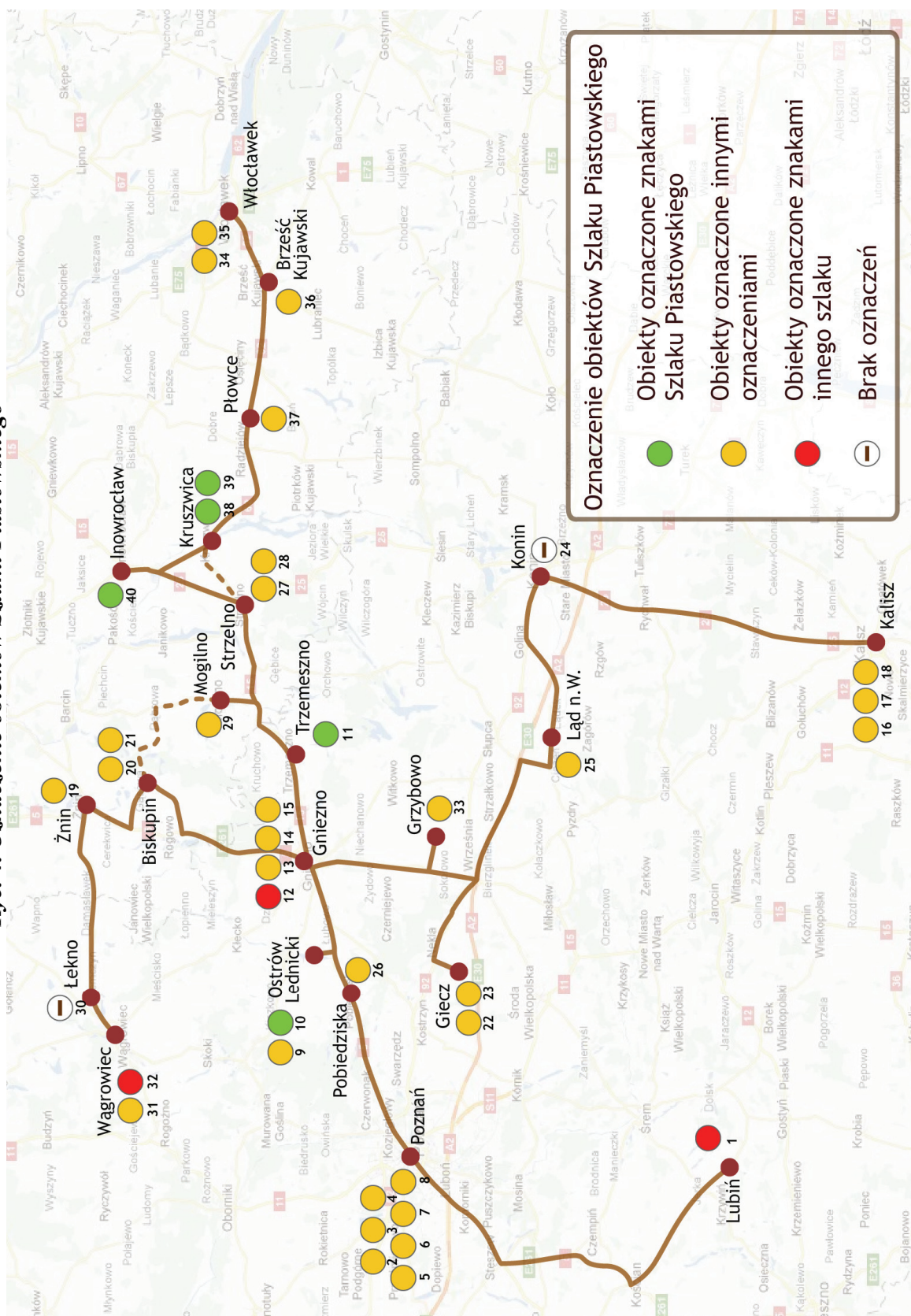
1. Lubią, Zespół Opactwa Benedyktynów
2. Poznań, Kościół Św. Jana Jerozolimskiego za Murami
3. Poznań, Bazylika Archikatedralna śś. AP. Piotra i Pawła
4. Poznań, Muzeum Archeologiczne
5. Poznań, Zamek Królewski na Wzgórzu Przemysła
6. Poznań, Makiety Dawnego Poznania
7. Poznań, Interaktywne Centrum Historii Ostrowa Tumskiego
8. Poznań, Trakt Królewsko-Cesarski
9. Lednica, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Ekspozycja muzealna przy siedzibie Dyrekcji
10. Lednica, Muzeum Pierwszych Piastów, ekspozycja plenerowa
11. Trzemeszno, Kościół Wniebowzięcia NMP i Św. Michała Archanioła
12. Gniezno, Katedra pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Wojciecha
13. Gniezno, Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej
14. Gniezno, Kościół Wniebowzięcia NMP i św. Antoniego (franciszkanów)
15. Gniezno, Muzeum Początków Państwa Polskiego
16. Kalisz, Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej w Kaliszu
17. Kalisz, Katedra św. Mikołaja Biskupa
18. Kalisz, Rezerwat Archeologiczny w Kaliszu Zawodziu
19. Żnin, Muzeum Ziemi Pałuckiej
20. Biskupin, Rezerwat Archeologiczny
21. Biskupin, Muzeum Archeologiczne i Oś. Archeologii Eksperymentalnej
22. Giecz, Rezerwat Archeologiczny Gród Piastowski
23. Giecz, Kościół św. Mikołaja
24. Konin, Słup Milowy
25. Łąd. Pocysterski Zespół Klasztorny
26. Pobiedziska, Skansen miniatur Szlaku Piastowskiego
27. Strzelno Kościół p.w. św. Trójcy i klasztor (muzeum)
28. Strzelno Kościół p.w. św. Prokopa
29. Mogilno, Pobenedyktyński zespół klasztorny
30. Łekno, Stanowisko archeologiczne
31. Wągrowiec, Muzeum Regionalne
32. Wągrowiec, Zespół pocysterski
33. Grzybowo. Rezerwat archeologiczny
34. Włocławek, Bazylika katedralna Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny
35. Włocławek, Muzeum Historii Włocławka
36. Brześć Kujawski, Kościół pw. św. Stanisława Biskupa Męczennik
37. Płowce, Pomnik upamiętniający bitwę pod Płowcami
38. Kruszwica, Ruiny zamku pokazimierzowskiego Mysia Wieża
39. Kruszwica, Kolegiata pw.śś. Piotra i Pawła
40. Inowrocław, Bazylika mniejsza pw. Imienia Najświętszej Maryi Panny

Ryc. 3. Dostępność faktyczna obiektów Szlaku Piastowskiego

Lista obiektów z numeracją na s.24. Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania [AMR]

Ryc. 4. Oznaczenie obiektów Szlaku Piastowskiego

Lista obiektów z numeracją na s.24. Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania [AMR]

Oznaczenie dojazdu do obiektów przy drogach.

Oznaczenie dojazdu tablicą Szlaku Piastowskiego:

Pobiedziska, Strzelno (oba obiekty), Lednica (Wyspa), Kruszwica (Mysia Wieża i kolegiata), Inowrocław.

Inne oznaczenie dojazdu do obiektu:

Konin, Grzybowo, Wągrowiec (oba obiekty), Lubiąż, Biskupin (oba obiekty), Lednica (wystawa), Giech (rezerwat), Poznań (Trakt Królewsko-Cesarski, Katedra, Zamek Królewski), Gniezno (Katedra, Muzeum PPP, Muzeum Archidiecezjalne), Kalisz (Rezerwat, Muzeum).

Brak oznaczenia dojazdu do obiektu:

Żnin, Mogilno, Łekno, Poznań (kościół św. Jana Jer.; Muzeum Archeologiczne; Makieta Grodu; ICHOT,) Giech (kościół), Włocławek (Muzeum i Katedra), Brześć Kujawski, Płowce, Łąd nad Wartą, Trzemeszno, Gniezno (kościół Franciszkanów), Kalisz (Katedra).

Główne problemy zakresie oznaczenia obiektów. Stwierdzonymi przez audyt typowymi przykładami mankamentów w tym zakresie są takie, gdy dojście do obiektów w ogóle nie jest oznaczone, a sam obiekt nie ma ani znaku szlaku ani widocznego własnego – w efekcie pojawia się ryzyko zagubienia się turysty lub potrzeba uciążliwego dla niego dopytywania o drogę. Z kolei w niektórych miejscach droga przez miasto ze stacji lub przystanku do obiektu jest dość daleka, a sam obiekt nieoznaczony za pomocą logo szlaku (np. w Żnieniu, Grzybowie) lub oznaczony, ale w niestandardowy sposób (Trzemeszno), co wywołuje te same efekty. W innych miejscowościach istnieją z kolei dobre systemy oznaczeń własnych systemów zwiedzania (Poznań, Gniezno) przy jednoczesnym zupełnym braku oznaczeń Szlaku Piastowskiego. Po zrealizowaniu własnego systemu oznaczeń gmina czuje się zwolniona z dbałości o oznaczenia szlaku, co skutkuje nie tylko możliwą dezorientacją turysty zwiedzającego szlak (czy to jest ten obiekt, czy nie?), ale i utratą efektu synergii, jednego z głównych atutów funkcjonowania szlaku tematycznego. W jeszcze innych miejscach wielość zastosowanych oznaczeń (np. Ostrów Lednicki - trzy typy!) wywołuje chaos i wizualnie zakłóca tematyzację obszaru, choć bez wątpienia spełniają one swoje podstawowe zadanie doprowadzenia turysty do celu.

Parkingi przy obiektach.

Szczegóły dotyczące typu parkingów i ich odległości od obiektów znajdują się w oddzielnych kwestionariuszach obiektowych KAO, natomiast położenie parkingów zaznaczono na planach sytuacyjnych obiektów – oba typy dokumentów znajdują się w dokumentacji obiektów.

Parkowanie samochodów:

Własny parking obiektowy w odległości nie dalszej niż 500 m od wejścia:

Lednica (wystawa plenerowa i wystawa muzealna), Pobiedziska, Strzelno (oba obiekty), Mogilno, Wągrowiec (Muzeum), Lubiąż, Biskupin (oba obiekty), Giech (Rezerwat), Brześć Kujawski, Włocławek (Muzeum i Katedra), Poznań (ICHOT), Płowce, Kruszwica (Mysia Wieża), Inowrocław.

Inne, w tym publiczne parkingi w odległości nie dalszej niż 500 m:

Konin, Grzybowo, Poznań (kościół Św. Jana Jer.), Poznań (Makieta Grodu), Poznań (Muzeum Archeologiczne), Poznań (Trakt Królewsko-Cesarski), Poznań (Zamek Królewski), Poznań (Katedra), Kruszwica (Kolegiata), Gniezno (Muzeum Archidiecezjalne), Gniezno (Muzeum PPP), Gniezno (kościół Franciszkanów), Trzemeszno, Kalisz (Katedra), Kalisz (Muzeum Okręgowe), Żnin, Gniezno (katedra), Kalisz (Rezerwat), Wągrowiec (klasztor).

Możliwość parkowania bez oznaczonego parkingu:

Giech (kościół), Łąd nad Wartą.

Brak możliwości legalnego parkowania w promieniu 500 m od wejścia:

Łekno.

Parkowanie autokarów turystycznych:

Własny parking obiektowy w odległości nie dalszej niż 500 m od wejścia:

Lednica (Wyspa), Pobiedziska, Strzelno (oba obiekty), Mogilno, Wągrowiec (Muzeum), Lubiąż, Biskupin (oba obiekty), Giecz (Rezerwat), Poznań (ICHOT), Płowce, Kruszwica (Mysia Wieża), Inowrocław.

Inne, w tym publiczne parkingi w odległości nie dalszej niż 500 m od wejścia:

Konin, Grzybowo, Poznań (kościół Św. Jana Jer.), Poznań (Makieta Grodu), Poznań (Trakt Królewsko-Cesarski), Poznań (Katedra), Kruszwica (Kolegiata), Żnin, Kalisz (Rezerwat), Poznań (Muzeum Archeologiczne), Poznań (Zamek Królewski), Gniezno (katedra), Gniezno (Muzeum Archidiecezjalne),

Możliwość parkowania bez oznaczonego parkingu:

Lednica (Wystawa Muzealna), Giecz (kościół), Brześć Kujawski, Łąd nad Wartą, Trzemeszno.

Brak możliwości legalnego parkowania w promieniu do 500 m od wejścia:

Łekno, Włocławek (Muzeum – 550m), Gniezno (Muzeum PPP -750m), Kalisz (Katedra)-700m, Kalisz (Muzeum Okręgowe - 1200m).

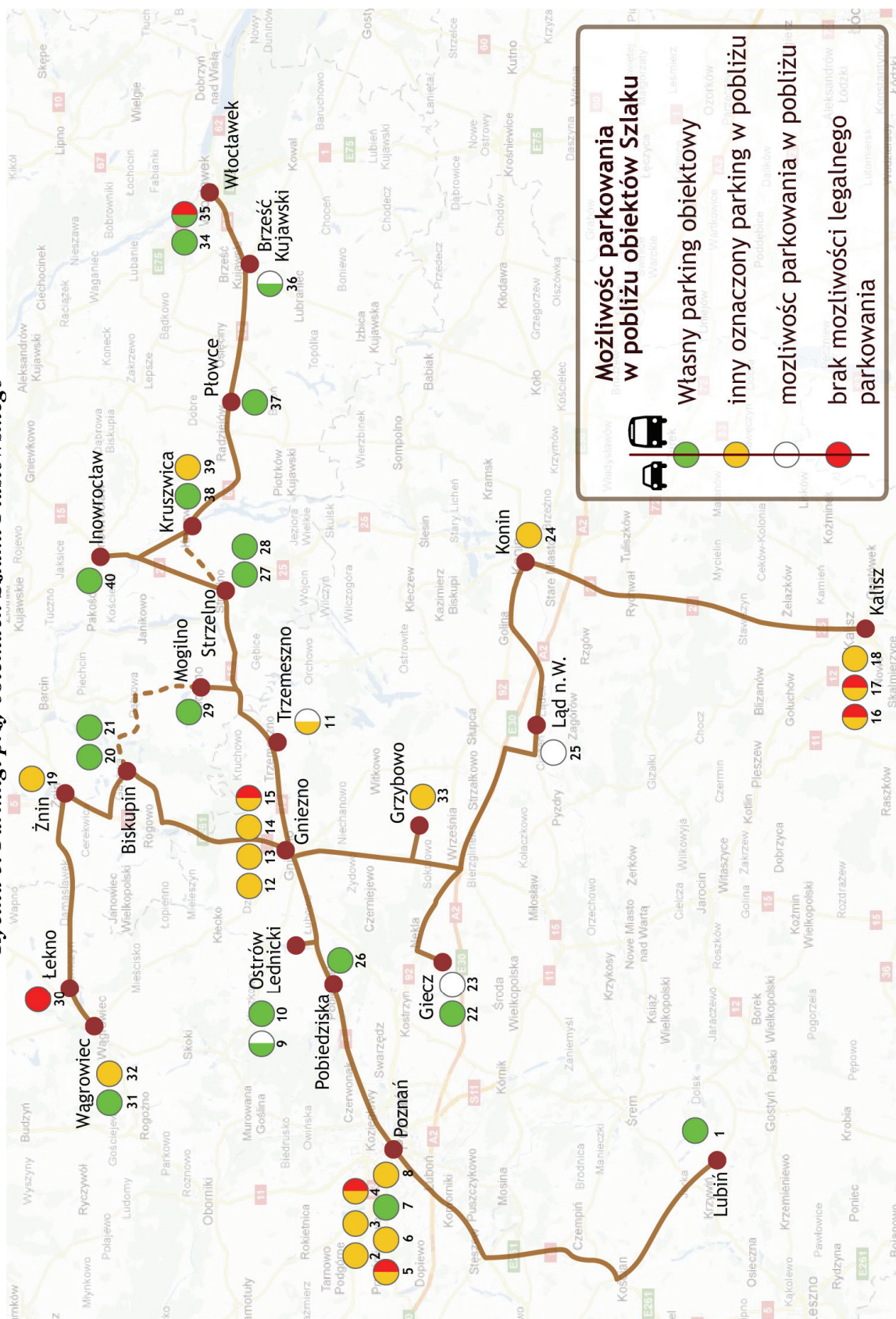
Należy zaznaczyć, że w przypadku wymienionych w ostatniej grupie obiektów w Gnieźnie, we Włocławku i Kaliszu parkingi dla autokarów istnieją, jednak w większej odległości niż przyjęta dla celów badania (od 500 do nawet 1200 metrów), co uniemożliwia ich uwzględnienie i jest wskazaniem na istniejące utrudnienie dla turystów. Ponadto w Żninie, Gnieźnie (Archikatedra, Muzeum Archidiecezjalne, kościół Franciszkanów, w Wągrowcu (obiekt pocysterski) i w Poznaniu (Muzeum Archeologiczne, Zamek Królewski, Makieta Grodu) – zatem w środowisku miejskim - przy większych odległościach od parkingu do obiektu dla turystów indywidualnych mogą zaistnieć problemy ze znalezieniem drogi do obiektu. Brak tablicy informacyjnej przy parkingu, opisującej drogę do obiektu szlaku jest odstępstwem od standardów turystyki miejskiej. Ogólny stan infrastruktury parkingowej przy obiektach szlaku ukazuje. **Rycina 5**

2.1.6. Oferta turystyczna obiektów

2.1.6.1. Wystawy w obiektach

Obok zwiedzania obiektów, zagwarantowanego przez ich dostępność turystyczną i uznawanego jako podstawowa funkcja turystyczna w ramach oferty szlaku, najważniejszym elementem ich oferty dla turystów są ekspozycje. Wśród nich szczególny wpływ na edukacyjną efektywność obiektów (a niezależnie od tego także na ich atrakcyjność) posiadają wystawy multimedialne i interaktywne. Szczegóły na temat ilości ekspozycji, ich rodzaju i sposobu opisu zbiorów podają kwestionariusze KAO sporządzone dla poszczególnych obiektów. W poniższym zestawieniu odnotowano tylko funkcjonowanie wystaw stałych w/przy poszczególnych obiektach, wyróżniając ekspozycje multimedialne i interaktywne. Za takie uznano wystawy zawierające przynajmniej kilka elementów tego rodzaju, stanowiących łącznie poważną część wystawy lub wyznaczających jej istotne elementy. Aktualnie w obiektach szlaku realizowanych jest szereg inwestycji, które powinny w poważnym stopniu poprawić jego atrakcyjność w kontekście standardów współczesnej turystyki kulturowej i wymagań „nowych” turystów. Takie ekspozycje otwarto niedawno w Gnieźnie (nowa wystawa MPPP) Grzybowie i na Lednicy (w ramach stałej wystawy muzealnej). W tych dniach otwierany jest także Gród Pobiedziska i Rezerwat Archeologiczny w Poznaniu (rekomendowane przez Raport do szlaku) a kolejne realizowane są w Poznaniu (ICHOT, Zamek Królewski) oraz w Biskupinie.

Rycina 5. Parkingi przy obiektach Szlaku Piastowskiego

Lista obiektów z numeracją na s.24. Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania [AMR]

Wystawy interaktywne lub multimedialne:

Grzybowo, Poznań (Muzeum Archeologiczne), Lednica (wystawa muzealna), Giecz (Rezerwat), Poznań (ICHOT), Gniezno (Muzeum PPP), Kalisz (Rezerwat).

Wystawy pozostałe:

Żnin, Pobiedziska, Strzelno, Wągrowiec (Muzeum), Lubią, Biskupin (oba obiekty), Lednica (Wyspa - plenerowa), Włocławek (Muzeum), Poznań (Zamek Królewski), Poznań (Katedra), Łąd nad Wartą, Trzemeszno, Gniezno (Muzeum Archidiecezjalne), Kalisz (Muzeum).

W sumie liczba obiektów szlaku z ekspozycjami liczy 22 (spośród 39), w tym 7 posiada wystawy multimedialne albo interaktywne lub przynajmniej z licznymi elementami multimedialnymi lub interaktywnymi.

Wyodrębnione wirtualne trasy zwiedzania

Poznań (Trakt Królewsko-Cesarski - 4), Poznań (Muzeum Archeologiczne - 3 trasy), Poznań (ICHOT – 4 „strefy”), Biskupin (oba obiekty), Lednica (Wyspa – ekspozycja plenerowa).

w tym trasy z audioprzewodnikami:

Poznań (Muzeum Archeologiczne-3 trasy) Poznań (ICHOT- 4 strefy), Biskupin (oba obiekty), Rozmieszczenie wystaw stałych w obiektach szlaku obrazuje **Rycina 6**.

Oferta edukacyjna w obiektach szlaku

Ten istotny element z punktu widzenia jednej z docelowych grup turystów był badany pod kątem nie tylko funkcjonowania samej oferty poszczególnych obiektach, ale w jej ramach uwzględniono także obecność nowoczesnych modułów interaktywnych (warsztaty kreatywne, gry terenowe i podobne), posiadających większą atrakcyjność dla uczestników. Ilość tematów lub modułów edukacyjnych, pozostających w ofercie stałej poszczególnych obiektów podają odnośne kwestionariusze KAO.

Moduły interaktywne (warsztaty tematyczne, gry edukacyjne i inne):

Grzybowo, Strzelno, Wągrowiec (Muzeum), Poznań (Muzeum Archeologiczne), Biskupin (oba obiekty), Lednica (oba obiekty), Poznań (Trakt Król. -Ces.), Poznań (ICHOT), Poznań (Zamek Królewski), Gniezno (Muzeum Archidiecezjalne), Gniezno (Muzeum PPP), Kalisz (Muzeum), Kalisz (Rezerwat).

Pozostałe moduły (lekcje, prezentacje i inne):

Żnin, Mogilno, Poznań (Makieta Grodu), Lubią, Giecz (Rezerwat), Włocławek (Muzeum), Kruszwica (Mysia Wieża), Włocławek (Katedra), Inowrocław.

W pozostałych obiektach nie stwierdzono tego rodzaju aktywności. Inne typy aktywności proturystycznej uwzględniają kwestionariusze KAO.

2.1.6.2. Mikroeventy w obiektach szlaku.

Mikroevent jest tu rozumiany jako krótka (trwająca od około dziesięciu minut do półtorej godziny) impreza dla turystów, organizowana na zamówienie grupowe albo pozostająca w zwykłej ofercie zwiedzania miejsca lub obiektu, mającą związek z jego historią albo charakterem. Przykładem mikroeventu może być odegranie sceny historycznej, pokaz procesu wytwarzania danego przedmiotu albo funkcjonowania urządzenia, projekcja filmu, występ artystyczny itd. Jako *mikroevent stały* określany jest taki, który funkcjonuje podczas każdego zwiedzania obiektu (ekspozycji) i tym samym jest oferowany wszystkim zwiedzającym (np. trwa stale lub wielokrotnie dziennie - najrzadziej co godzinę - odbywa się w którymś z pomieszczeń). *Mikroevent regularny* odbywa się (przynajmniej w sezonie turystycznym) raz lub parę razy dziennie lub przynajmniej jeden raz w tygodniu, w określony dzień i godzinę. *Mikroevent na zamówienie* jest stale obecny w ofercie obiektu i organizowany (także za dodatkową odpłatnością) po zamówieniu np. grup turystycznych w ramach ich pobytu w obiekcie. *Mikroevent cykliczny* jest organizowany w określone dni roku jako impreza jednorazowa lub element tematycznej serii imprez – jest to zatem typowa cykliczna impreza

Wystawy interaktywne lub multimedialne:

Grzybowo, Poznań (Muzeum Archeologiczne), Lednica (wystawa muzealna), Giecz (Rezerwat), Poznań (ICHOT), Gniezno (Muzeum PPP), Kalisz (Rezerwat).

Wystawy pozostałe:

Żnin, Pobiedziska, Strzelno, Wągrowiec (Muzeum), Lubiń, Biskupin (oba obiekty), Lednica (Wyspa - plenerowa), Włocławek (Muzeum), Poznań (Zamek Królewski), Poznań (Katedra), Łąd nad Wartą, Trzemeszno, Gniezno (Muzeum Archidiecezjalne), Kalisz (Muzeum).

W sumie liczba obiektów szlaku z ekspozycjami liczy 22 (spośród 39), w tym 7 posiada wystawy multimedialne albo interaktywne lub przynajmniej z licznymi elementami multimedialnymi lub interaktywnymi.

Wyodrębnione wirtualne trasy zwiedzania

Poznań (Trakt Królewsko-Cesarski - 4), Poznań (Muzeum Archeologiczne - 3 trasy), Poznań (ICHOT – 4 „strefy”), Biskupin (oba obiekty), Lednica (Wyspa – ekspozycja plenerowa).

w tym trasy z audioprzewodnikami:

Poznań (Muzeum Archeologiczne-3 trasy) Poznań (ICHOT- 4 strefy), Biskupin (oba obiekty), Rozmieszczenie wystaw stałych w obiektach szlaku obrazuje **Rycina 6**.

Oferta edukacyjna w obiektach szlaku

Ten istotny element z punktu widzenia jednej z docelowych grup turystów był badany pod kątem nie tylko funkcjonowania samej oferty poszczególnych obiektach, ale w jej ramach uwzględniono także obecność nowoczesnych modułów interaktywnych (warsztaty kreatywne, gry terenowe i podobne), posiadających większą atrakcyjność dla uczestników. Ilość tematów lub modułów edukacyjnych, pozostających w ofercie stałej poszczególnych obiektów podają odnośne kwestionariusze KAO.

Moduły interaktywne (warsztaty tematyczne, gry edukacyjne i inne):

Grzybowo, Strzelno, Wągrowiec (Muzeum), Poznań (Muzeum Archeologiczne), Biskupin (oba obiekty), Lednica (oba obiekty), Poznań (Trakt Król. -Ces.), Poznań (ICHOT), Poznań (Zamek Królewski), Gniezno (Muzeum Archidiecezjalne), Gniezno (Muzeum PPP), Kalisz (Muzeum), Kalisz (Rezerwat).

Pozostałe moduły (lekcje, prezentacje i inne):

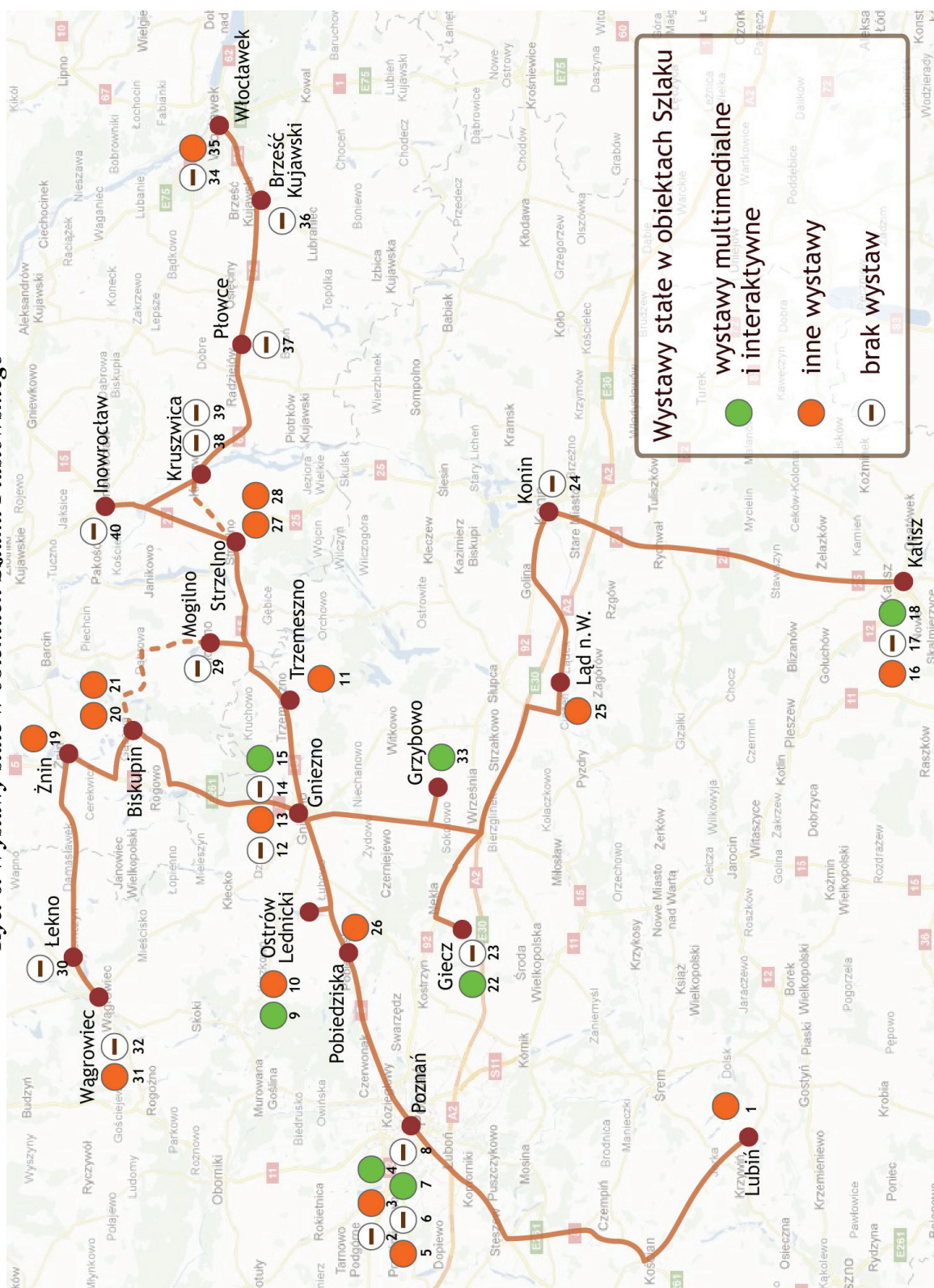
Żnin, Mogilno, Poznań (Makieta Grodu), Lubiń, Giecz (Rezerwat), Włocławek (Muzeum), Kruszwica (Mysia Wieża), Włocławek (Katedra), Inowrocław.

W pozostałych obiektach nie stwierdzono tego rodzaju aktywności. Inne typy aktywności proturystycznej uwzględniają kwestionariusze KAO.

2.1.6.2. Mikroeventy w obiektach szlaku.

Mikroevent jest tu rozumiany jako krótka (trwającą od około dziesięciu minut do półtorej godziny) impreza dla turystów, organizowana na zamówienie grupowe albo pozostająca w zwykłej ofercie zwiedzania miejsca lub obiektu, mającą związek z jego historią albo charakterem. Przykładem mikroeventu może być odegranie sceny historycznej, pokaz procesu wytwarzania danego przedmiotu albo funkcjonowania urządzenia, projekcja filmu, występ artystyczny itd. Jako *mikroevent stały* określany jest taki, który funkcjonuje podczas każdego zwiedzania obiektu (ekspozycji) i tym samym jest oferowany wszystkim zwiedzającym (np. trwa stale lub wielokrotnie dziennie - najrzadziej co godzinę - odbywa się w którymś z pomieszczeń). *Mikroevent regularny* odbywa się (przynajmniej w sezonie turystycznym) raz lub parę razy dziennie lub przynajmniej jeden raz w tygodniu, w określony dzień i godzinę. *Mikroevent na zamówienie* jest stale obecny w ofercie obiektu i organizowany (także za dodatkową odpłatnością) po zamówieniu np. grup turystycznych w ramach ich pobytu w obiekcie. *Mikroevent cykliczny* jest organizowany w określone dni roku jako impreza jednorazowa lub element tematycznej serii imprez – jest to zatem typowa cykliczna impreza o

Ryc. 6. Wystawy stałe w obiektach Szlaku Piastowskiego

Lista obiektów z numeracją na s.24. Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania [AMR]

krótszym czasie trwania (np. jeden z cyklu koncertów organowych). Typy i szczegóły na temat oferowanych mikroeventów określają bliżej kwestionariusze KAO.

Mikroeventy stałe:

Grzybowo (film), Poznań (Makieta Grodu - 2 seanse multimedialne), Poznań (Muzeum Archeologiczne – 2 pokazy filmowe), Poznań (Trakt Królewsko-Cesarski -1 gra terenowa), Poznań (ICHOT – 5 - projekcje, gry i zabawy tematyczne), Lednica (Wystawa) – pokaz filmowy, Gniezno (Muzeum PPP- 3).

Mikroeventy regularne:

Poznań (Trakt Królewsko-Cesarski – 1 – cotygodniowa oferta spacerów tematycznych), Kruszwica (1 – rejsy statkiem – w ramach oferty własnej administratora obiektu),

Mikroeventy na zamówienie:

Grzybowo (2), Pobiedziska (2), Strzelno (2), Poznań (Muzeum Archeologiczne - 2), Lednica (oba obiekty -1), Poznań (Trakt Królewsko-Cesarski - 2), Poznań (Zamek Królewski -1). Kalisz (Rezerwat – 4), Biskupin (rezerwat - rejs statkiem - faktycznie pod warunkiem uzbierania grupy).

Wybrane mikroeventy cykliczne w obiektach szlaku (z uwagi na niewielkie znaczenie dla turystyki ta grupa nie wchodzi w zakres audytu):

Włocławek (Katedra) Koncerty Organowe, Łądn. W. - Tryptyk Łądzki (muzyczny), **Poznań** (Katedra): cykl eventów wieczornych Verba Sacra; **Lubiń**: Muzyczne Cztery Pory Roku, **Strzelno** (widowiska historyczne, pokazy rękodzieła), **Mogilno** (koncerty), **Poznań** (Muzeum Archeologiczne (comiesięczne imprezy tematyczne), **Biskupin** (3 - Turniej Łuczniczy, Zmagania Dawnych Siłaczy, Gry i Zabawy).

Lokalizacje mikroeventów trzech typów uwzględnionych w badaniu audytowy ukazuje **Rycina 7**.

Eventy własne w obiektach.

Jako eventy określono cykliczne (czyli organizowane przynajmniej raz w roku) imprezy wielodniowe lub jednodniowe.

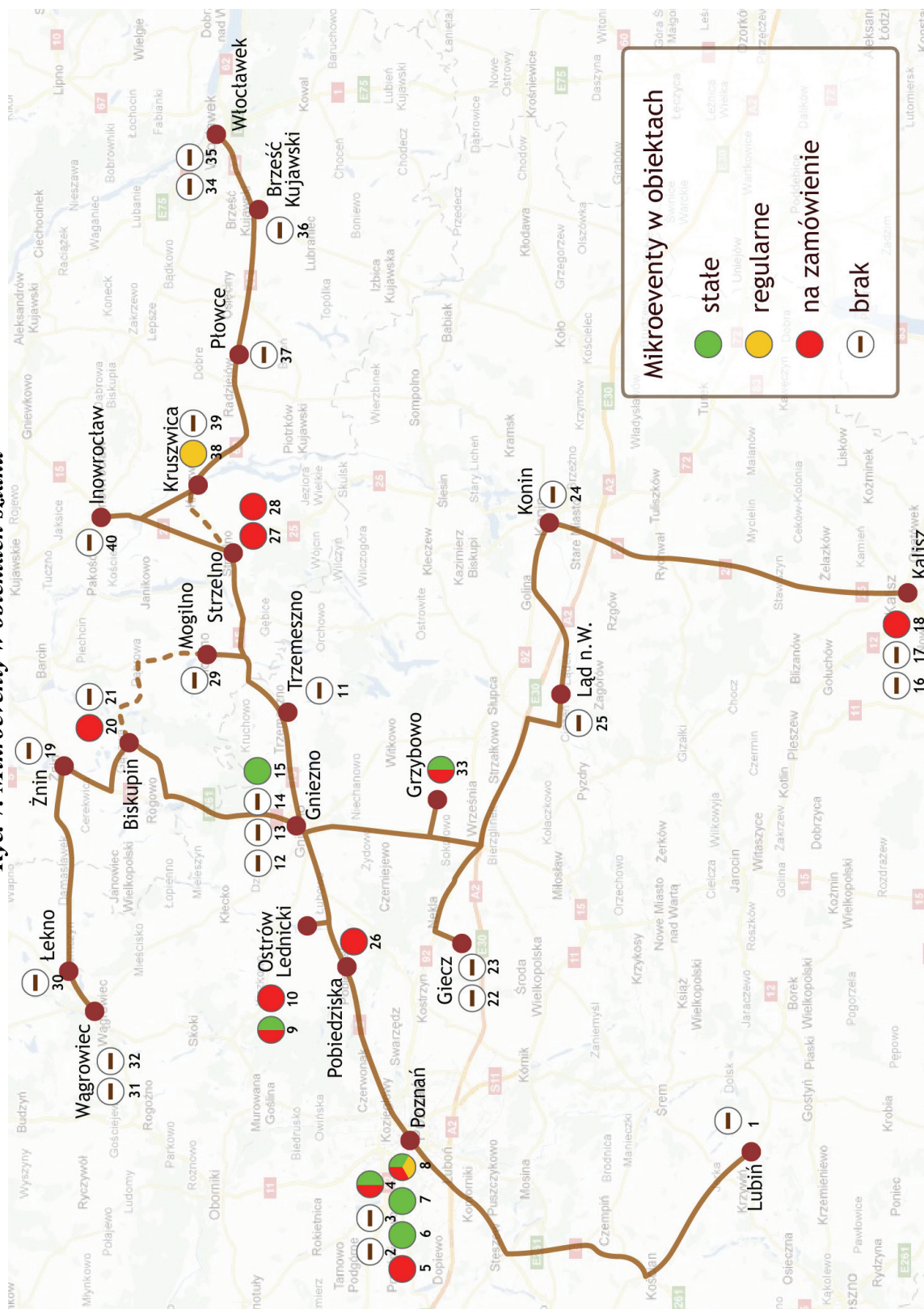
Eventy tematyczne: **Grzybowo**: Międzynarodowy Zjazd Wojowników Słowiańskich, **Kalisz**: Kalisz Piastowski, Biesiada Piastowska, Jarmark Archeologiczny na Zawodziu, Międzynarodowy Festiwal Słowian i Waregów, **Płowce**: Inscenizacja Bitwy pod Płowcami, **Biskupin**: Festyn Archeologiczny (wielodniowy), Mini Festyn Archeologiczny, Turniej Łuczniczy, Zmagania Dawnych Siłaczy, Gry i Zabawy), **Lednica** (Wyspa): Noc Kupały, **Łądn. nad Wartą** – Festiwal Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej.

Pozostałe eventy (zestawienie nie obejmuje eventów o charakterze czysto religijnym).

Grzybowo - Topienie Marzanny; **Strzelno** (oba obiekty) - Dni Norbertańskie, Plener Malarsko-Rzeźbiarski; **Mogilno** - Dni Benedyktyńskie; **Poznań** (Muzeum Archeologiczne) - weekendy tematyczne (6 w roku); **Poznań** (Trakt Król-Ces.) - Weekend z Historią; **Lednica** (oba obiekty) - w sumie 9 eventów cyklicznych w tym Majówka na Ostrowie Lednickim, Żywy Skansen; **Giecz** (Rezerwat) - Topienie Marzanny; **Włocławek** (Muzeum) - Jarmark Staroci i Rękodzieła Ludowego.

Jak widać, oferta przynajmniej całodniowych eventów tematycznych organizowanych w obiektach szlaku (a tym samym skala eventyzacji szlaku) przedstawia się dość uboga, szczególnie jeśli porównać niniejszą listę imprez w nich organizowanych z ogólną ilością 22 obiektów poza świątyniami i zespołami sakralnymi. Bierność obiektów sakralnych w tej materii jest zrozumiała: organizowanie imprez turystycznych nie należy do ich podstawowej misji. Jednak podobnie mało aktywny w organizacji imprez ściśle profilowanych jest także szereg placówek muzealnych, zaliczanych do obiektów Szlaku Piastowskiego (jak te w Poznaniu, Gnieźnie, Żninie, Gieczu). Co naturalne, w tej kategorii oferty korzystnie wybijają się ośrodki posiadające historyczne ekspozycje plenerowe, jak ten w Kaliszu,

Ryc. 7. Mikroeventy w obiektach szlaku

Lista obiektów z numeracją na s. 24. Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania [AMR]

Biskupinie na Lednicy oraz w Grzybowie. Wydaje się, że fakt przynależności do Szlaku tematycznego oraz posiadanie merytorycznie przygotowanego personelu powinien zmotywować administratorów pozostałych muzeów oraz niektórych innych typów obiektów poza świątyniami do większej aktywności w dziedzinie organizacji imprez, co przyczyni się do popularyzacji ich samych oraz wzbogacenia oferty szlaku.

Inne oferty obiektów, wykraczające poza standardowe usługi ujęte w badaniu zostały udokumentowane w odpowiednich kwestionariuszach KAO.

2.1.6.3. Usługa przewodnictwa w obiektach

Oprowadzenie „a vista” bez wcześniejszego zamówienia na życzenie indywidualnego turysty możliwe [KAO] i potwierdzone badaniem [NMT] jest w następujących obiektach szlaku:

Lubiń, Grzybowo, Żnin, Strzelno (oba obiekty), Mogilno, Poznań - Muzeum Archeologiczne, Poznań - Zamek Królewski, Wągrowiec (oba obiekty), Biskupin (oba obiekty), Włocławek – Muzeum, Łąd n. Wartą, Gniezno – Katedra, Gniezno - Muzeum Archidiecezjalne, Gniezno – Muzeum PPP, Kalisz – Rezerwat Archeologiczny, Kalisz – Muzeum Okręgowe.

Na wcześniejsze zamówienie oprowadzanie jest możliwe w następujących obiektach:

Konin, Łekno, Muzeum PP na Lednicy (oba obiekty), Giecz (oba obiekty), na Trakcie Królewsko-Cesarskim w Poznaniu, w Brześciu Kujawskim, w Katedrze w Poznaniu, w ICHOT w Poznaniu, Płowce, w Katedrze we Włocławku, w Kruszwicy (oba obiekty), w Inowrocławiu,

Dostępność usług przewodnickich w poszczególnych językach obcych w wymienionych obiektach została określona i jest udokumentowana w odpowiednich kwestionariuszach obiektowych KAO.

Obiekty, w których **nie ma oferty oprowadzania**, także na zamówienie:

Kościół Św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu, Makieta Grodu w Poznaniu (nie wymaga), Trzemeszno, kościół Franciszkanów w Gnieźnie, katedra w Kaliszu.

2.1.6.4. Gastronomia w obiektach i ich bezpośrednim otoczeniu.

Lokale w obiektach z ofertą pełnych posiłków (obiadową) znajdują się w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, na Wyspie Lednickiej oraz w Pobiedziskach.

Lokal z ograniczoną ofertą (mały posiłek, kawa) funkcjonuje w Strzelnie (obsługuje oba obiekty), w budowie są dwa w Poznaniu (na Zamku Królewski, i w ICHOT).

W pozostałych obiektach nie istnieją punkty gastronomiczne. Natomiast w odległości nie większej niż **300 m** od obiektów znajdują się one w Koninie, Żninie, Poznaniu (Kościół św. Jana Jer., Katedra, Zamek Królewski, Trakt Królewsko – Cesarski, Makieta Grodu), w Biskupinie (oba obiekty), na Lednicy (wystawa muzealna), w Brześciu Kujawskim, Płowcach, Kruszwicy (Mysia Wieża), Trzemesznie, Gnieźnie (Muzeum PPP, Muzeum Archidiecezjalne, Katedra, kościół Franciszkanów) oraz w Kaliszu (Katedra i Muzeum Okręgowe).

Żadnego lokalu gastronomicznego **nie ma** w odległości mniejszej niż 300 m od: Grodu w Grzybowie, Mogilnie, Wągrowcu (oba obiekty), Łeknie, Lubiniu, Gieczu (oba obiekty), Włocławku (Muzeum i Katedra), Kruszwicy (kolegiata), Inowrocławiu, Łądzie nad Wartą oraz w pobliżu Rezerwatu Archeologicznego w Kaliszu.

2.1.6.5. Sklepy i kioski obiektowe, materiały dla turystów

Sklepy obiektowe funkcjonują w Lubiniu i w katedrze w Gnieźnie, a kolejny realizowany jest w poznańskim ICHOT i będzie otwarty od początku jego funkcjonowania.

Kioski obiektowe niezależne od kasy obiektu działają w Makiecie Grodu w Poznaniu, Mysiej Wieży w Kruszwicy oraz w Rezerwacie Archeologicznym w Kaliszu.

Kasa ze sprzedażą lub kioski obce na terenie obiektu znajdują się w: Pobiedziskach, Katedrze Poznańskiej, w Muzeum Okręgowym w Kaliszu, w obu obiektach na Lednicy, na wystawie w Gieczu, w Grodzie Grzybowo, w Muzeum Archeologicznym i na Zamku Królewskim z Poznaniu (ostatni w budowie wraz z wystawą), w Muzeum PPP w Gnieźnie, w Muzeum w Biskupinie oraz Żninie, na terenie obiektów w Strzelnie.

Opracowania naukowe i popularno-naukowe na temat obiektów dostępne są dla turystów w Grzybowie, Strzelnie (obydwa obiekty), w kościele Św. Jana Jer. w Poznaniu, Makiecie Grodu w Poznaniu, Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, Lubiniu, Biskupinie (oba obiekty), na Lednicy (oba obiekty), na trasie Traktu Królewsko - Cesarskiego w Poznaniu, w Muzeum we Włocławku, na Zamku Królewskim w Poznaniu, w Katedrze Poznańskiej i w Katedrze Gnieźnieńskiej, w Muzeum PPP w Gnieźnie, w Inowrocławiu, w Muzeum i Rezerwacie w Kaliszu. Przewidziana jest także sprzedaż literatury naukowej po otwarciu ICHOT w Poznaniu w urządzonym tam sklepie [KAO].

Publikacje i materiały krajoznawcze (w tym przewodniki, informatory, albumy, filmy) na temat obiektów można nabyć w: Strzelnie (obydwa obiekty), Mogilnie, Wągrowcu (Muzeum), przy Makiecie Grodu w Poznaniu, w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, Lubiniu, Biskupinie, na Lednicy (oba obiekty), w Rezerwacie w Gieczu, na trasie Traktu K-C w Poznaniu, w Muzeum we Włocławku, na Zamku Królewskim w Poznaniu, w Katedrze Poznańskiej i Katedrze Gnieźnieńskiej, w Muzeum PPP w Gnieźnie, w Kruszwicy (przy Mysiej Wieży), w Inowrocławiu, w Łądzie, w Muzeum i w Rezerwacie w Kaliszu. Przewidziana sprzedaż literatury krajoznawczej po otwarciu ICHOT w Poznaniu [KAO].

Materiały na temat Szlaku Piastowskiego są dostępne i wyłożone *tylko* w: Żninie, Strzelnie (oba obiekty), w Makiecie Grodu w Poznaniu, na Trasie Traktu Królewsko - Cesarskiego w Poznaniu (CIT), w Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie oraz w katedrze gnieźnieńskiej. Nie są one wyłożone, natomiast na specjalną prośbę turysty można je otrzymać w Pobiedziskach oraz w Kruszwicy przy Mysiej Wieży. W sumie więc można je nabyć w zaledwie dziewięciu obiektach [NMT]. Krytyczny stan dostępności materiałów na temat Szlaku Piastowskiego dobrze ilustruje mizerny zasięg ich dystrybucji nawet w samej jego przestrzeni i nie wymaga dłuższych komentarzy.

2.1.6.6. Personel obsługi turystów

Kompetentna informacja o walorach, zasobach lub ofercie obiektu:

Personel udziela turystyce kompetentnej informacji na temat obiektu we wszystkich obiektach **poza** kościołem w Gieczu.

Brak personelu uniemożliwiający zbadanie tego elementu obsługi stwierdzono w: Kościele Św. Jana Jer. w Poznaniu, w klasztorze pocysterskim w Wągrowcu, na stanowisku w Łeknie, Inowrocławiu, Trzemesznie, w kościele Franciszkanów w Gnieźnie, Koninie, w katedrze w Kaliszu.

Orientacja personelu w zakresie infrastruktury na miejscu.

Personel wykazuje niepełną wiedzę na temat infrastruktury na miejscu w: katedrze w Poznaniu, Muzeum Regionalnym w Wągrowcu, Biskupinie.

Brak personelu w kościele Św. Jana Jer. w Poznaniu, klasztorze pocysterskim w Wągrowcu, na stanowisku w Łeknie, w Inowrocławiu, Trzemesznie, Płowcach, w kościele Franciszkanów w Gnieźnie, w Koninie oraz w katedrze w Kaliszu uniemożliwił określenie jego kompetencji. W pozostałych obiektach stwierdzono wystarczające kompetencje personelu w tej kwestii.

Orientacja w zakresie struktury i oferty Szlaku Piastowskiego:

Personel obsługi turysty wykazywał się **dobrą orientacją** na temat profilu i głównych obiektów Szlaku Piastowskiego w: Żninie, Strzelnie, Mogilnie, na Trakcie Królewsko -

Cesarskim w Poznaniu, na Lednicy (wystawa muzealna), w rezerwacie w Gieczu, Kruszwicy, Łądzie nad Wartą, w Muzeum Archidiecezjalnym i Muzeum PPP w Gnieźnie.

Personel obsługi turysty wykazywał się **niewystarczającą orientacją** na temat szlaku (np. identyfikował tylko najbliższe obiekty) w: Lubiniu, Grzybowie, Muzeum PP na Lednicy (Wyspa), Pobiedziskach. W Muzeum Archeologicznym w Poznaniu oraz na Zamku Królewskim w Poznaniu, Makiecie Grodu Poznańskiego, Wągrowcu (Muzeum), w Rezerwacie Archeologicznym w Poznaniu, w Biskupinie (oba obiekty), Rezerwacie w Kaliszu.

Personel obsługi **turysty nie posiada żadnej wiedzy** na temat Szlaku Piastowskiego w Katedrze Poznańskiej, w kościele w Gieczu, we Włocławku (oba obiekty), Brześciu Kujawskim, w Płowcach, w Muzeum Okręgowym w Kaliszu.

Brak personelu stwierdzony w: Kościele Św. Jana Jer. W Poznaniu, w klasztorze pocysterskim w Wągrowcu, na stanowisku w Łeknie, Inowrocławiu, Trzemesznie, Płowcach, w kościele Franciszkanów w Gnieźnie, Koninie, w katedrze w Kaliszu uniemożliwił zbadanie jego kompetencji w tym zakresie.

Komunikacja w językach obcych:

Komunikatywną znajomość dwóch lub więcej języków obcych posiada personel obsługujący turystów w: Lubiniu, Żninie, Mysiej Wieży w Kruszwicy, ICHOT w Poznaniu (warunki naboru), Rezerwacie Archeologicznym w Poznaniu (warunki naboru), w Katedrze Gnieźnieńskiej, Muzeum PPP w Gnieźnie.

Komunikatywną znajomość przynajmniej jednego języka obcego posiada personel obsługujący turystów w: Strzelnie (oba obiekty), Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, na Zamku Królewskim w Poznaniu, w Makiecie Grodu w Poznaniu, Muzeum Archidiecezjalnym w Gnieźnie, w Rezerwacie w Kaliszu.

Brak personelu stwierdzono w: Kościele Św. Jana Jer. w Poznaniu, w klasztorze pocysterskim w Wągrowcu, na stanowisku w Łeknie, Inowrocławiu, Trzemesznie, w kościele Franciszkanów w Gnieźnie, Koninie, w katedrze w Kaliszu.

W pozostałych obiektach szlaku personel obsługujący turystów nie włada *żadnym* językiem obcym w stopniu komunikatywnym.

Życzliwość wobec turysty. Tę kwestię badano za pomocą prostych próśb kierowanych do personelu, nie wykraczających poza jego możliwości oraz nie powodujących dłuższego zajęcia.

Personel obiektu chętnie spełnia prośbę turysty w Lubiniu, Pobiedziskach, na Lednicy (obydwa obiekty), w Żninie, Strzelnie, Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, na Zamku Królewskim w Poznaniu, w Makiecie Grodu w Poznaniu, w Mogilnie, Biskupinie (oba obiekty), Gieczu (oba obiekty), we Włocławku (oba obiekty), w Kruszwicy (oba obiekty), Łądzie n. Wartą, Muzeum PPP w Gnieźnie, Muzeum Archidiecezjalnym w Gnieźnie, w Muzeum i Rezerwacie w Kaliszu.

Personel obiektu spełnia prośbę turysty z ociążaniem w Grzybowie.

Personel obiektu odmówił spełnienia próśb turysty w: katedrze w Poznaniu, w katedrze w Gnieźnie, w Wągrowcu (Muzeum).

Brak personelu w kościele Św. Jana Jer. w Poznaniu, klasztorze pocysterskim w Wągrowcu, na stanowisku w Łeknie, w Inowrocławiu, Trzemesznie, w kościele Franciszkanów w Gnieźnie, w Koninie, w Płowcach oraz w katedrze w Kaliszu uniemożliwił określenie jego stosunku do turystów. Poznański ICHOT jest dopiero w trakcie realizacji, a zwiedzanie Traktu K-C nie wymaga personelu, natomiast przewodnicy generalnie spełniają możliwe do wykonania prośby bez ociążania.

Przestrzeganie godzin otwarcia i opłaty za wstęp. Z poszczególnych kategorii obiektowych kwestionariuszy badania NMT zamieszczonych w dokumentacji można zorientować się dodatkowo w kwestii podawania do wiadomości godzin otwarcia obiektów, zasad ujawniania opłaty za wstęp w obiektach oraz ich realizacji, a także szczegółów dotyczących pytań sprawdzających w wyżej opisanych badanych zakresach obsługi turysty.

2.1.7. Aktywna obecność obiektów w zasobach Internetu:

Obecność w Internecie jest podstawową formą informacji dla organizatorów wycieczek i turystów indywidualnych na temat przynależności obiektu do szlaku, jego komunikacyjnej i faktycznej dostępności (i bieżących zmian w tej kwestii) oraz jego aktualnej oferty, w tym tej edukacyjnej i eventowej. Własna i na bieżąco aktualizowana strona internetowa stanowi coraz częściej o wiarygodności obiektu jako celu wycieczek. Z tego powodu duże znaczenie ma stały i bezpośredni dostęp personelu do strony z możliwością bieżącego aktualizowania zawartych tam treści. Jako *samodzielne portale* zdefiniowano własne rozbudowane (wielowątkowe) strony internetowe, spełniające rolę oficjalnych informatorów obiektu i prowadzone przez jego personel ze stałym dostępem do Internetu. *Samodzielne strony* posiadają te same cechy, jednak nie stanowią rozbudowanych struktur. Jako *moduły autonomiczne* określono strony wyraźnie dedykowane obiektowi w ramach innych portali, jednakże z bieżącym dostępem dla personelu obiektów i możliwościami ich aktualizacji. Jako *strony zależne* określono takie strony wyodrębnione i dedykowane obiektowi, na które personel obiektu posiada wpływ tylko pośredni (przesyłanie materiałów do administratorów portali lub aktualizacja/korekta za pomocą konsultacji), co ogranicza możliwości ich wykorzystania w bieżącej informacji. Jako *segmenty informacyjne* określono wyodrębnione strony lub moduły informacji w Internecie, dedykowane obiektowi, na które ten nie ma żadnego wpływu lub nie posiada kontaktu z ich administratorami. Adresy portali i stwierdzoną częstotliwość ich aktualizacji zawierają odnośne kwestionariusze KAO.

Samodzielne portale lub strony posiadają:

Żnin, Strzelno (oba obiekty), Mogilno, Wągrowiec (oba obiekty), Poznań (Makieta Grodu), Poznań (Muzeum Archeologiczne), Lubin, Biskupin (oba obiekty), Muzeum PP na Lednicy (oba obiekty), Giech (Rezerwat), Włocławek (Muzeum), Brześć Kujawski, Poznań (Katedra), Włocławek (Katedra), Kruszwica (oba obiekty), Inowrocław, Trzemeszno, Łąd nad Wartą, Gniezno (Muzeum Archidiecezjalne), Gniezno (Muzeum PPP), Gniezno (kościół Franciszkanów), Kalisz (Muzeum), Kalisz (Katedra).

Autonomiczne moduły w ramach większych portali (organizacji, instytucji, gmin itd.),

Poznań (Trakt Królewsko – Cesarski - miasto Poznań), Kalisz (Rezerwat – Muzeum Okręgowe).

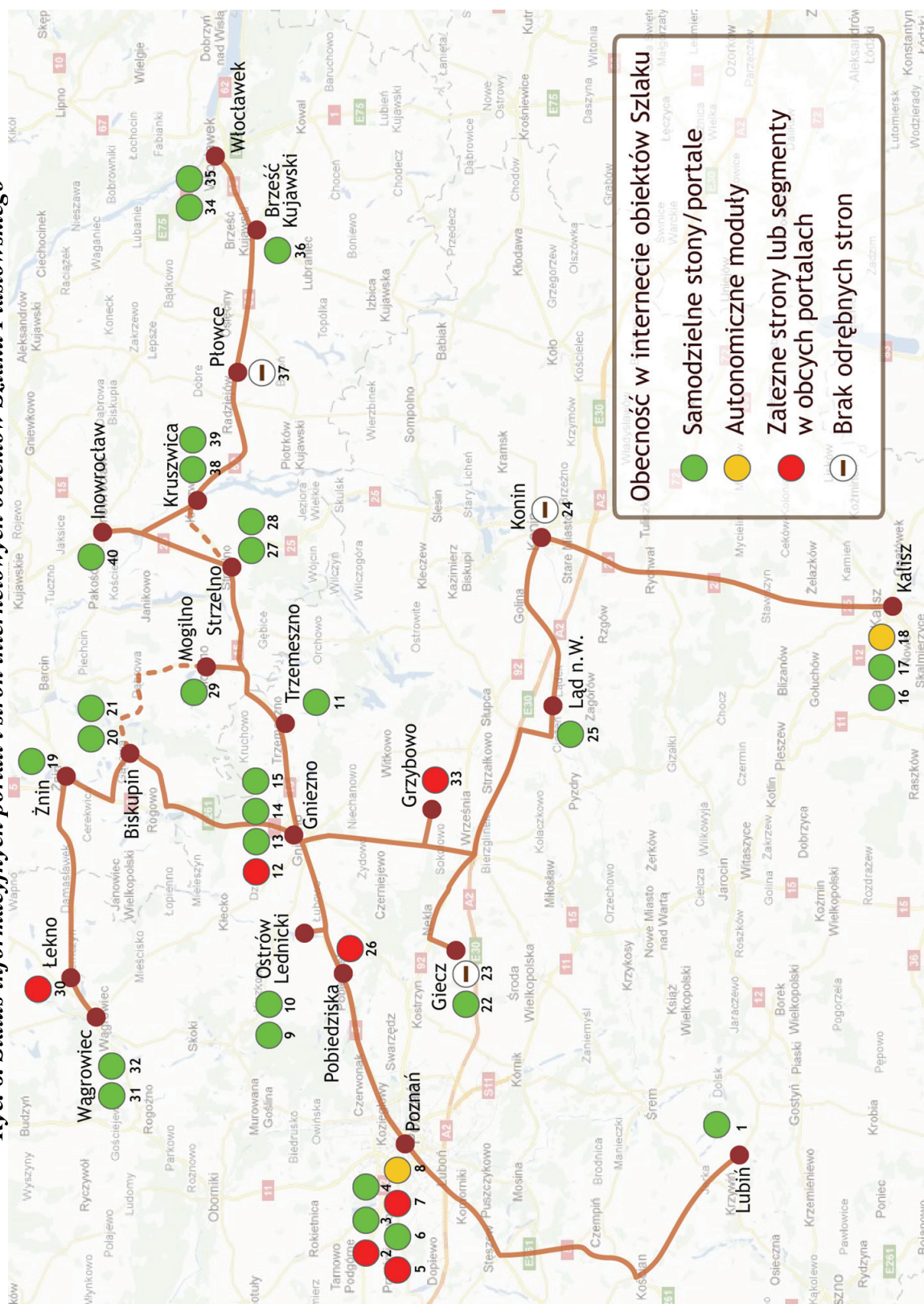
Zależne strony internetowe lub wyodrębnione **segmenty** informacyjne w obcych portalach stwierdzono dla obiektów w Grzybowie (Muzeum PP na Lednicy), Pobiedziskach (Ośrodek Kultury w Pobiedziskach), Łeknie (Muzeum Archeologiczne w Poznaniu), Poznaniu (Kościół Św. Jana Jerozolimskiego (Archidiec. Poznańska).; Zamek Królewski - Muzeum Narodowe w Poznaniu.; (ICHOT- CTK Trakt - do momentu otwarcia), Gnieźnie (Katedra – portal Archidiecezji).

Brak wyodrębnionej strony internetowej stwierdzono dla obiektów:

Koniński Słup Milowy, Kościół Św. Mikołaja w Gieczu, Pomnik Bitwy w Płowcach.

Badanie wykazało posiadanie przez 28 obiektów szlaku własnych portali lub stron internetowych oraz korzystanie przez dwa kolejne z modułów autonomicznych. Siedem obiektów szlaku posiada tylko strony zależne (w tym jeden kluczowy: Archikatedra Gnieźnieńska). Natomiast trzy obiekty szlaku w ogóle nie posiadają wyodrębnionej informacji internetowej, co należy określić jako poważny mankament. Funkcjonowanie portali internetowych obiektów Szlaku Piastowskiego ilustruje **Ryc. 8.**

Ryc. 8. Status informacyjnych portali i stron internetowych obiektów Szlaku Piastowskiego

Lista obiektów z numeracją na s.24. Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania [AMR]

2.2. Przestrzeń szlaku

Przestrzeń szlaku stanowi jego naturalne otoczenie. Poza kwestiami oczywistymi w kontekście turystyki i w znacznej mierze decydującymi o możliwościach jej uprawiania w ogóle, takimi jak usługi noclegowe i gastronomiczne oraz infrastruktura komunikacyjna, najbliższe otoczenie obiektów posiada jeszcze inne funkcje, warunkujące atrakcyjność całego systemu. Istnienie innych atrakcji potencjalnie atrakcyjnych dla docelowej grupy turystów danego szlaku (w tym wypadku są to walory antropogeniczne, w szczególności materialne relikty historii regionu) oraz miejsc umożliwiających atrakcyjne spędzenie czasu nie poświęconego na zwiedzanie (uczestnictwo w żywej kulturze oraz rekreacja i rozrywka) może mieć decydujące znaczenie w ocenie szlaku jako potencjalnej destynacji wypraw w czasie wolnym. Dlatego te właśnie elementy zostały poddane analizie w ramach audytu. Jej wyniki prezentują poniższe podrozdziały Raportu.

2.2.1. Potencjał turystyczno-kulturowy w otoczeniu obiektów

Badanie audytowe na terenie gmin w przestrzeni szlaku, przeprowadzone przy zastosowaniu kryteriów potwierdzonej autentyczności kulturowej poszczególnych obiektów, zgodności ich typów lub profilów z poszczególnymi formami turystyki dziedzictwa kulturowego, estetyki obiektów oraz ich turystycznej dostępności, potwierdziło istnienie w poszczególnych gminach znacznych lub mniejszych zgrupowań obiektów potencjalnie interesujących dla turystów motywowanych lub zainteresowanych kulturowo, które wyszczególniono w kwestionariuszach. Poniżej podano tylko orientacyjną wielkość potencjału, mierzoną ilością obiektów tego rodzaju w danej gminie.

Liczba potencjalnych celów turystów zainteresowanych dziedzictwem kulturowym:

Poznań (ponad 20), Kalisz (ponad 10), Konin (5), Inowrocław (5), Brześć Kujawski (4), Wągrowiec – wiejska (4), Gniezno (3), Włocławek (3), Gąsawa (3), Łądek (3), Krzywiń (3), Łubowo (3), Radziejów (miasto) (3), Trzemeszno (2), Żnin (2), Pobiedziska (2), Strzelno (1), Mogilno (1), Wągrowiec – miasto (1), Kruszwica (1), Dominowo (1).

Nazwy poszczególnych obiektów, ich typ i lokalizacja zostały podane w kwestionariuszach KAG dla poszczególnych gmin.

Lista innych potencjalnych celów turystów kulturowych:

Poznań (ponad 20), Kalisz (ponad 10), Włocławek (ponad 5), Brześć Kujawski (5), Trzemeszno (4), Pobiedziska (5), Gniezno (3), Inowrocław (3), Wągrowiec – wiejska (3), Łądek (3), Krzywiń (3), Żnin (3), Mogilno (3), Kruszwica (3), Dominowo (3), Konin (2), Strzelno (2), Wągrowiec – miasto (2), Łubowo (2), Radziejów (m. i wiejska) (1), Gąsawa (0).

Nazwy, typ i lokalizacja poszczególnych obiektów zostały podane w kwestionariuszach KAG dla poszczególnych gmin. Wśród walorów z obu grup są tak unikalne cele dla turystów jak: najstarszy drewniany kościół w Polsce (w Tarnowie Pałuckim, gmina Wągrowiec) dysponujące unikalnymi egzemplarzami Muzeum Kolei Wąskotorowej w Wenecji (gmina Żnin), kościoły Św. Mikołaja w Gąsawie i Św. Jana w Gnieźnie z unikalnymi polichromiami, Skansen Filmowy Soplicowo w Cichowie (gmina Krzywiń), najstarsze i największe polskie sanktuarium Św. Józefa w Kaliszu, Krypta Zasłużonych Wielkopolan Wzgórzu Św. Wojciecha w Poznaniu, zabytkowe tężnie w Inowrocławiu. Każdy z wymienionych obiektów i szereg innych z zestawionych w odrębnych kwestionariuszach z pewnością zasługuje na włączenie do lokalnej trasy turystyczno-kulturowej. Można zatem stwierdzić, że potencjał antropogenicznych walorów turystycznych w przestrzeni Szlaku Piastowskiego jest wysoki, choć nieproporcjonalnie rozlokowany i nadaje się do zagospodarowania w postaci produktów rozwijających ofertę szlaku.

Aktualna organizacja turystyki w przestrzeni szlaku:

Lokalne trasy tematyczne o statusie tras realnych funkcjonują w gminach: Krzywiń (2), Łubowo (1), Poznań (1), Włocławek (1), Kruszwica (1), Inowrocław (3), Radziejów (1), Gąsawa (2), Żnin (2).

Ponadto trasy wirtualne, ale z obsługą przewodnicką istnieją w Poznaniu (ponad 30), Gnieźnie (5), Kaliszu (2) i Trzemesznie (11), we Włocławku (1).

Tematyka tras i stopień ich organizacji zostały podane w kwestionariuszach KAG dla poszczególnych gmin.

Inne tematyzowane szlaki o statusie realnym lub wirtualnym przebiegają przez następujące gminy szlaku:

Brześć Kujawski (3 wirtualne), Krzywiń (1 realny i 2 wirtualna), Łubowo (1 realny, 1 wirtualny), Poznań (1 realny, 3 wirtualne), Pobiedziska (1 realny), Włocławek (2 wirtualne), Mogilno (1 realny), Wągrowiec - miejska (2 realne), Wągrowiec - wiejska (2 realne), Kruszwica (3 wirtualne), Konin (2 wirtualne), Inowrocław (3 wirtualne), Radziejów (2 wirtualne), Trzemeszno (2 realne, 2 wirtualne), Łądek (2 realne, 1 wirtualny), Gniezno (1 realny, 1 wirtualny), Kalisz (1 realny, 2 wirtualne), Gąsawa (1 wirtualny), Żnin (1 wirtualny), Dominowo (1 wirtualny).

Nazwy szlaków i poziom ich organizacji zostały podane w kwestionariuszach KAG dla poszczególnych gmin. W tym miejscu należy nadmienić, że systemami tego rodzaju, z którymi Szlak Piastowski krzyżuje się najczęściej w poszczególnych gminach, a nawet w licznych obiektach są: Wielkopolska Droga Św. Jakuba, Szlak Cysterski (Pętla Wielkopolsko-Lubuska), Szlak Romański i Szlak Władysława Łokietka.

Inne propozycje zorganizowanej turystyki na miejscu:

Turystyczne gry miejskie odbywają się w Poznaniu i w gminie Krzywiń.

Turystyczna linia tramwajowa funkcjonuje w Poznaniu, a autobusowa w Kaliszu,

Koleje wąskotorowe i inne turystyczne funkcjonują w gminach: Gniezno, Krzywiń, Gąsawa, Żnin, Poznań.

Zwiedzanie miasta z audioguide jest oferowane we Włocławku i w Kaliszu, przygotowywane na nadchodzący sezon jest także w Poznaniu.

Zwiedzania fabularyzowane oferowane są turystom regularnie w Poznaniu.

Rejsy białej floty odbywają się regularnie w Kaliszu, Kruszycy, gminach Gąsawa i Żnin, Przewodnicy miejscy na zamówienie turystów są dostępni w: Poznaniu, Inowrocławiu, Kaliszu, Gnieźnie, Włocławku, Koninie, Brześciu Kujawskim, Wągrowcu (miasto), Radziejowie.

Przewodnicy terenowi Szlaku Piastowskiego świadczący usługi lokalne w gminach funkcjonują w: Poznaniu (o ile posiadają także uprawnienia miejskie), Łubowie, Gnieźnie, Mogilnie, Strzelnie, Inowrocławiu, Kruszycy, Gąsawie, Żninie.

Brak dostępnych usług przewodników poza obiektami szlaku stwierdzono w gminach: Dominowo, Łądek, Krzywiń, Trzemeszno, Wągrowiec (wiejska), Pobiedziska.

Języki, w których przewodnicy obsługują turystów są wymienione w kwestionariuszach KAG dla poszczególnych gmin.

2.2.2. Infrastruktura noclegowa

Istnienie tej grupy usług w każdej klasie, na którą jest zapotrzebowanie oraz ich satysfakcjonująca oferta są jednym z czynników decydujących o sukcesie poszczególnych obszarów docelowych turystyki kulturowej (tu zdefiniowanych jako gminy miejskie, wiejskie lub miejsko-wiejskie), jak również całego szlaku jako systemu turystycznej eksploatacji. Nawet bowiem przy znacznym nagromadzeniu atrakcji i zagospodarowaniu czasu wolnego także wieczorem, turysta lub grupa turystyczna dopiero zatrzymując się na nocleg generuje dla obszaru recepcji zyski, które wpływają znacząco na jego sytuację ekonomiczną

(przeciętny nocleg kosztuje wielokrotność cen wstępu i innych opłat oraz wydatków związanych z wizytą, do tego dochodzi posiłek wieczorny i poranny). Badanie audytowe objęło wszystkie częściej spotykane typy usług noclegowych, w podziale na dziesięć klas: pięć kategorii hoteli (od 1* do 5*), hostele, schroniska turystyczne (w tym szkolne), pensjonaty i prywatny wynajem pokoi, agroturystykę oraz zbiorczo campingi i pozostałe typy noclegów. Były one liczone każdorazowo do dwóch obiektów w danej klasie, zgodnie z metodologią badania potencjału obszarów. Wynika to z faktu, że istnienie drugiego obiektu w bezpośredniej okolicy generalnie umożliwia turystyce czy grupie skorzystanie z preferowanego rodzaju noclegu nawet w przypadku maksymalnego obłożenia pierwszego wybranego lub jego niedostępności z innych przyczyn (np. dużej imprezy, remontu, niemożności dojazdu), z kolei trzeci i kolejne obiekty danej klasy nie są już istotne dla oceny wystarczającej skali tej oferty. W 10 wymienionych klasach zestawiono obiekty w kwestionariuszach ZONiG, sporządzonych dla każdej gminy osobno. Natomiast dla potrzeb oceny oferty w analizie wyników połączono uwzględnione obiekty w pięć zasadniczych grup, odpowiadających oferowanemu standardowi usług i adekwatnej do niego cenie, tak by uzyskać wiedzę o tym, czy preferowane przez siebie obiekty każda grupa turystów znajdzie z pewnością, dużym lub mniejszym prawdopodobieństwem, lub też nie znajdzie ich wcale i w konsekwencji zrezygnuje z noclegu na danym terenie. Wyodrębnione klasy obejmują usługi dla turystów (w aktualnej rzeczywistości polskiej) bardzo zamożnych i zamożnych (hotele 4* i 5*), ponadprzeciętnie zamożnych (2*-3* i motele 3*-4*), o przeciętnych dochodach i skromnych oczekiwaniach, lecz preferujących noclegi zgodne ze standardami (1*, inne motele i hostele), mniej zamożnych i poszukujących indywidualnych ofert ekonomicznych (pokoje, tanie pensjonaty, gospodarstwa agroturystyczne), wreszcie poszukujących bardzo tanich ofert indywidualnych i tanich grupowych (schroniska, campingi i pozostałe typy usług). W każdej grupie cyfra 4 oznacza ofertę pełną, to jest występowanie danej klasy usług w pełnym wymiarze (po dwa obiekty w każdej z badanych danej kategorii), cyfra 3 oznacza jej obecność wystarczającą (jeden obiekt w jednej i dwa obiekty z drugiej badanej kategorii), cyfra 2 oznacza obecność niepełną, lecz zadowalającą (po jednym obiekcie w każdej kategorii lub dwa w jednej z nich i brak obiektów w pozostałej), cyfra 1 oznacza dla danej klasy ofertę niezadowalającą, lecz istniejącą (tylko jeden obiekt z obu badanych kategorii), wreszcie cyfra 0 oznacza zupełny brak danej klasy usług. Wyniki analizy ilustruje **Tabela 1**.

Z przedstawionego zestawienia wynika, że pełną ofertę dla turystów wszystkich grup i preferencji posiada tylko Poznań. Ofertę przynajmniej zadowalającą we wszystkich grupach ma także Gniezno, oferty dla wszystkich grup, jakkolwiek często bez alternatywy, istnieją w Kaliszu i Koninie. Brak tylko jednej z grup ofertowych stwierdzono we Włocławku oraz w Wągrowcu (mieście), brak dwóch grup: w Pobiedziskach, Mogilnie, Inowrocławiu, Żninie i Wrześni. Brak trzech klas obiektów występuje w gminach: Krzywiń, Gąsawa, Wągrowiec (wiejska), Trzemeszno, Łubowo, Strzelno, Kruszwica, Brześć Kujawski. Aż cztery klasy obiektów nie są reprezentowane w gminach Radziejów, Dominowo i Łądek.

Zwraca uwagę z jednej strony zupełny stan niezaspokojenia potrzeb jednocześnie w obu najwyższych oraz z drugiej - funkcjonowanie tylko jednego małego albo średniego lub kilku bardzo małych obiektów spośród ujętych w obu najniższych klasach usług noclegowych. Ta pierwsza sytuacja występuje w gminach Strzelno, Kruszwica, Brześć Kujawski, Gąsawa, Dominowo, Łądek, Radziejów, Mogilno, Krzywiń oraz Wągrowiec (wiejska). Oznacza ona faktyczną rezygnację z zatrzymania turystów zamożniejszych, nadal nielicznych lecz generujących zdecydowanie większe zyski jednostkowe, których liczba w najbliższych latach powinna powoli rosnąć (szczególnie przy wzbogaceniu oferty szlaku i jego aktywnej promocji). W drugiej grupie znajdują się gminy: Dominowo, Łądek, Radziejów i Trzemeszno. Dla tych gmin istnienie tylko jednego lub dwóch z grupy wspomnianych obiektów, posiadających małą liczbę miejsc noclegowych oznacza praktyczny brak możliwości

zatrzymania turystów ekonomicznych, stanowiących nadal większość krajowych turystów. Ci zaś – z uwagi na profil systemu - są i prawdopodobnie długo jeszcze pozostaną dominującą grupą zwiedzających Szlak Piastowski. W gminach Kruszwica, Strzelno, Radziejów, Gąsawa, Brześć Kujawski, Dominowo, Krzywiń i Łądek brak dodatkowo obiektów noclegowych z klasy środkowej, co oznacza rezygnację z kolejnej, tym razem znacznie liczniejszej i już aktualnie szybko rosnącej grupy turystów. Każda z wymienionych sytuacji oznacza wymierne straty dla wymienionych gmin i praktyczną niemożność osiągnięcia wymiernych korzyści z turystyki po szlaku, nawet w wypadku zorganizowania wielodniowych eventów.

Tab. 1. Usługi noclegowe w przestrzeni Szlaku Piastowskiego

Gmina	4-5*	3-2*	1* host.	GA/pok.	sch/cam	Uwagi
Krzywiń (MiG)	0	0	0	4	2	dla Lubinia
Poznań (miasto)	4	4	4	4	4	
Pobiedziska (MiG)	0	3	0	4	2	
Łubowo	0	2	0	3	0	dla Lednicy
Gniezno (miasto)	2	3	2	2	2	
Trzemeszno (MiG)	0	2	0	2	0	
Mogilno (MiG)	0	0	3	2	3	
Strzelno (MiG)	0	0	0	3	2	
Inowrocław (miejska)	0	2	0	2	3	
Kruszwica (MiG)	0	0	0	3	4	
Radziejów (w.)	0	0	0	1	0	dla Płowiec.
Brześć Kujawski (MiG)	0	0	0	2	1	
Włocławek (miasto)	1	2	0	2	1	
Wągrowiec (miasto)	1	1	0	2	2	
Wągrowiec (wiejska)	0	0	1	2	1	
Żnin (MiG)	0	2	0	3	2	
Gąsawa	0	0	0	2	2	dla Biskupina
Września (MiG)	0	1	2	3	0	dla Grzybowa
Dominowo	0	0	0	1	0	dla Giecza
Łądek	0	0	0	0	2	dla Łądu n. W.
Konin (miasto)	1	3	1	2	2	
Kalisz (miasto)	1	3	1	2	2	

Źródło: Opracowanie własne, według dokumentacji ZONiG

2.2.3. Infrastruktura gastronomiczna

Analiza oferty kulinarnej szlaków tematycznych bierze pod uwagę dwa aspekty. Pierwszym jest obecność tematycznej oferty kulinarnej, urozmaicającej wprost ofertę szlaku. Drugim jest stan oferty gastronomicznej w relacji do oczekiwań turystów, zwiedzających obiekty szlaku (czyli możliwość zaspokajania ich potrzeb), wszelako ze szczególnym uwzględnieniem oferty regionalnej i tradycyjnej (staropolskiej), którą turysta kulturowy byłby zainteresowany w pierwszym rzędzie i która z tego powodu także mogłaby stanowić pewien atut danego miejsca. Ze względu na ich strategiczną lokalizację oraz znaczenie dla obsługi turystów, w tym miejscu zostaną wymienione po raz kolejny te spośród restauracji, które działają na terenie obiektów szlaku i albo spełniają kryteria kuchni tematycznej, staropolskiej lub regionalnej, albo są jedynymi lokalami w danej miejscowości. Kryterium uznania tematycznego charakteru oferty była obecność co najmniej dwóch różnych samodzielnych potraw o recepturze opierającej się na historycznych przekazach z epoki, natomiast kryterium uznania oferty regionalnej lub staropolskiej była obecność w menu czterech autentycznych samodzielnych dań tradycyjnej kuchni wielkopolskiej lub kujawskiej (albo lokalnej) lub

odpowiednio czterech dań o potwierdzonej krajowej tradycji sięgającej przynajmniej okresu sprzed pierwszej wojny światowej. Zestawienie wyników badania w tej kwestii wykazało *zupełny brak oferty tematycznej*. Nie istnieje ani jedna restauracja w przestrzeni szlaku, która oferowałaby przynajmniej dwa dania o potwierdzonej historycznie lub przez opracowania archeologiczne autentycznej recepturze, sięgającej epoki piastowskiej. W związku z tym (z góry odsyłając do grupy zaleceń zachętę i wsparcie logistyczne ze strony koordynatora szlaku dla wprowadzania takich ofert w analizowanej przestrzeni) ten element zostanie pominięty. Prezentowane w poniższej tabeli wyniki obejmują następujące typy lokali: z ofertą kuchni staropolskiej, kuchni regionalnej, cukierni i kawiarni oraz tanich punktów gastronomii. Obecność poszczególnych typów lokali w dalszym otoczeniu obiektów szlaku (w jego formalnej przestrzeni) określają poszczególne oznaczenia: cyfra 2 oznacza istnienie dwóch lub więcej lokali danego typu (a więc ofertę zadowalającą), cyfra 1 – funkcjonowanie tylko jednego lokalu danej klasy (ofertę akceptowalną), cyfra 0 – ich zupełny brak, a zatem stan krytyczny. Zestawienie nie obejmuje innych typów restauracji, jednak w odrębnym zestawieniu (2.1.6.2.) ujęto funkcjonowanie restauracji lub innych punktów gastronomii w bezpośredniej bliskości obiektów szlaku, a kwestionariusze KAO sporządzone dla wszystkich obiektów podają każdorazowo ich odległość od obiektu i typ. Rozkład badanej oferty w gminach w przestrzeni szlaku ukazuje **Tabela 2**.

Tab. 2. Oferta gastronomiczna w przestrzeni Szlaku Piastowskiego

Gmina	k. staropolska	k. regionalna	cukiernie/kaw.	tanie lokale
Krzywiń (MiG)	1	0	2	2
Poznań (miasto)	2	2	2	2
Pobiedziska (MiG)	2	0	2	2
Łubowo	0	1	0	2
Gniezno (miasto)	2	2	2	2
Trzemeszno (MiG)	1	1	2	2
Mogilno (MiG)	2	0	2	2
Strzelno (MiG)	2	0	1	2
Inowrocław (miejska)	0	0	2	2
Kruszwica (MiG)	0	0	1	2
Radziejów (w.)	1	0	1	2
Brześć Kujawski (MiG)	0	0	0	1
Włocławek (miasto)	1	1	2	2
Wągrowiec (miasto)	2	0	2	2
Wągrowiec (wiejska)	1	0	0	1
Żnin (MiG)	2	2	2	2
Gąsawa	2	1	0	2
Września (MiG)	2	0	2	2
Dominowo	0	0	0	2
Łądek	0	0	0	1
Konin (miasto)	2	1	1	2
Kalisz (miasto)	2	0	2	2

Restauracje z ofertą kuchni staropolskiej. Zadowalającą ofertę w tej grupie stwierdzono w Poznaniu, Pobiedziskach, Gnieźnie, Mogilnie, Strzelnie, Wągrowcu, Żninie, Gąsawie, Wrześni, Koninie i Kaliszu. Natomiast zupełnie brak jej w gminie Łubowo, Inowrocławiu, Kruszwicy, Brześciu Kujawskim, w gminach Dominowo i Łądek.

Restauracje z ofertą kuchni regionalnej: Zadowalająca oferta w tym zakresie istnieje tylko w Poznaniu, Gnieźnie i Żninie. Jej zupełny brak stwierdzono natomiast w gminie Krzywiń, w Pobiedziskach, Mogilnie, Strzelnie, Inowrocławiu, Kruszwicy, gminie Radziejów, w Brześciu Kujawskim, w mieście oraz gminie wiejskiej Wągrowiec, w mieście i gminie Września, w gminach Łądek i Dominowo. Tak znaczna liczba gmin z zupełnym brakiem oferty regionalnej świadczy nie tylko o braku zrozumienia jej rosnącego znaczenia w turystyce, ale i o stracie zrozumienia jej roli jako dziedzictwa kulturowego regionu. Dla wymienionych gmin jest to także poważny mankament w ich ofercie dla turystów kulturowych.

Kawiarnie i cukiernie: Brak tego rodzaju oferty stwierdzono w gminie Łubowo, w Brześciu Kujawskim, wiejskiej gminie Wągrowiec, gminie Gąsawa, oraz w gminach Dominowo i Łądek.

Tanie punkty gastronomii: Lokale tego typu są obecne we wszystkich gminach w przestrzeni szlaku, jednak ich oferta może być niewystarczająca (brak alternatywy, nieistnienie w sytuacji zamknięcia jedyne go lokalu) w gminach Łądek, Wągrowiec (wiejska) i w Brześciu Kujawskim.

Krytyczne miejsca w przestrzeni szlaku: W gminach Dominowo, Łądek i Brześć Kujawski - poza obecną tu tanią gastronomią - brak oferty kuchni staropolskiej, regionalnej a nawet możliwości krótkiego zatrzymania się w kawiarni lub cukierni. Zdecydowanie zubaża to ofertę tych miejscowości i stwarza ryzyko, iż turyści kulturowi zjawiają się tu wyłącznie na czas wizyty w obiekcie szlaku i nie powstanie możliwość zysku dla jakichkolwiek innych podmiotów. Dodatkowo, jeśli turyści indywidualni podczas planowania wycieczki po szlaku nie znajdą tu żadnej możliwości zjedzenia posiłku, mogą po prostu ominąć Giecz i Łąd nad Wartą – obie te miejscowości wymagają zjazdu z głównych szlaków komunikacyjnych, co w połączeniu z problemami ze znalezieniem miejsca na posiłek może zniechęcić zwiedzających szlak do poświęcenia wolnego czasu i środków na wizytę. Sytuacja Brześcia Kujawskiego jest nieco lepsza, ponieważ miasteczko leży bezpośrednio przy drodze krajowej 62, stanowiącej jedną z osi szlaku. Tu jednak problem może stanowić bliskość Włocławka, dla którego oferty kulinarnej Brześć nie posiada w tej sytuacji żadnej alternatywy.

2.2.4. Pozostała oferta spędzania czasu wolnego w przestrzeni szlaku

Centra shoppingu w formie galerii handlowych funkcjonują w Poznaniu, Włocławku, Koninie, Kaliszu (duże) oraz w Gnieźnie i Żninie (mniejsze centra). W budowie znajduje się nowoczesna galeria handlowa w Inowrocławiu.

Kina działają w Poznaniu (duże kompleksy kinowe), we Włocławku, w Gnieźnie, Koninie, Kaliszu, Inowrocławiu, natomiast teatry ze stałym repertuarem funkcjonują w Poznaniu, Gnieźnie, Kaliszu, Włocławku i Inowrocławiu.

Plaże z kąpieliskami posiadają gminy Żnin (Jezioro Żnińskie Małe, Jezioro Weneckie), Mogilno (Wiecanowo, Jez. Wiecanowskie), Łubowo (Jezioro Lednickie), Gąsawa (6 – na Jeziorze Gąsawskim i Chomińskim), Krzywiń (w Krzywiniu na J. Krzywiń i wokół Jeziora Cichowo-Mórka), Pobiedziska (Pobiedziska i Stęszewko), Wągrowiec – miejska (J. Durawskie), Wągrowiec- wiejska (Kamienica, Kobylec), Gniezno (J. Winiary), Konin (J. Pątnowskie) oraz Poznań (J. Rusalka). Ponadto Jezioro Żnińskie Małe jest znanym miejscem zawodów motorowodnych, a Żnin uchodzi za nieoficjalną polską stolicę tych sportów. Ważne zawody sportów wodnych odbywają się także w Poznaniu i Kruszwicy – obie miejscowości posiadają odpowiednią infrastrukturę.

Kryte pływalnie funkcjonują w Poznaniu (obok dużego kompleksu Termy Maltańskie kilka innych pływalni), Mogilnie, Koninie, Kaliszu, Inowrocławiu, Włocławku, Gnieźnie, Wrześni, Radziejowie, Wągrowcu.

Duże centra rekreacji posiada Poznań - tereny wokół J. Maltańskiego wraz z Nowym ZOO, oraz Inowrocław (Park Zdrojowy).

Większe ośrodki lub koncentracje mniejszych ośrodków jazdy konnej funkcjonują w Inowrocławiu (Stangret), Poznaniu (Hipodrom Wola), Pobiedziskach (7 mniejszych ośrodków) i gminie Krzywiń (małe ośrodki wokół Cichowa).

Ogólnodostępne korty tenisowe działają w Inowrocławiu, Poznaniu, Żninie, Mogilnie, Koninie, Kaliszu, Włocławku, Inowrocławiu, Gnieźnie, Wągrowcu, Wrześni, Kruszwicy.

Oznaczone trasy rowerowe funkcjonują w gminach Krzywiń, Poznań, Pobiedziska, Gniezno, Trzemeszno, Września, Konin, Kruszwica, Żnin, Gąsawa, Włocławek.

Szlaki wodne z marinami: Konin, Łądek, Włocławek, natomiast spływy rzeczne oferowane są w gminach Konin, Łądek i Brześć Kujawski.

Ośrodki sanatoryjne w Inowrocławiu (z zabytkowymi łożniami), w Brześciu Kujawskim (Wieniec Zdrój).

Rejsy statkami turystycznymi są możliwe w gminach: Konin, Kruszwica, Żnin i Gąsawa.

Większe ośrodki rekreacji z profesjonalnie zorganizowaną ofertą sportów halowych, w tym modnych jak bowling i kręgle) działają w Poznaniu, Kaliszu, Inowrocławiu, Koninie i Włocławku.

Parki Krajobrazowe z ofertą dróg spacerowych, dydaktycznych i rowerowych są zlokalizowane w gminie Pobiedziska (PK Promno i PK Puszcza Zielonka), Lubowo (Lednicki Park Krajobrazowy) Kruszwica (Nadgoplański Park Tysiąclecia) i Łądek (Nadwarciański PK).

Inne większe atrakcje o charakterze rekreacyjnym to Włocławski Park Linowy oraz Miasteczko Western Silverado City w Bożejewiczkach (gmina Żnin).

Ofertę spędzania wolnego czasu we przestrzeni Szlaku Piastowskiego należy uznać za wystarczającą i dość równomiernie zlokalizowaną, co oznacza, że w konstrukcji pakietów lokalnych dla turystów nie powinno zabraknąć partnerów mogących zaproponować moduły wypoczynkowe.

2.3. Koordynacja szlaku

Analiza tego kluczowego elementu funkcjonowania szlaku obejmie najpierw identyfikację typu i status koordynatora, następnie opisany i sklasyfikowany zostanie model koordynacji, wreszcie faktyczny jej zakres. Ograniczenie się tylko do wymienienia działań koordynatora byłoby błędem, ponieważ wszystkie wspomniane czynniki są istotne dla określenia jego faktycznej pozycji i realnych możliwości organizowania życia szlaku. Ma to decydujące znaczenie dla wyznaczenia mu zadań najpierw w okresie jego przebudowy, a następnie w bieżącym funkcjonowaniu nowego, zmodernizowanego produktu. W następnej kolejności zostaną krótko scharakteryzowane pozostałe elementy składające się na obraz aktualnej koordynacji Szlaku Piastowskiego: współpraca koordynatora z obiektami, oferta organizacji koordynującej dla turystów, zakres bieżącej obsługi turystów przez koordynatora oraz sposoby realizacji zadania promocji szlaku jako całości.

Podstawami analizy w tym jej obszarze są: dokumentacja przekazana przez Organizację Turystyczną „Szlak Piastowski” - komórkę koordynującą szlak – w tym Statut OT Szlak Piastowski z roku 2003, lista członków, aktualna oferta organizacji i inne oficjalne dane, zamieszczone na portalu internetowym organizacji, roczne sprawozdania za rok 2010 i 2011 oraz sporządzona w odpowiedzi na zapytanie autora Raportu nota przedstawiciela Koordynatora, p. Jacka Wrzesińskiego z 26 kwietnia 2012, dokumentacja nadesłana przez Starostwo Powiatowe w Gnieźnie, wyniki badań autora Raportu z roku 2010 (realizowanego na potrzeby monografii o szlakach tematycznych) oraz z roku 2011 (październik-listopad) przeprowadzonego na potrzeby porównawczej analizy modeli i typów koordynatorów szlaków tematycznych, której odbiciem był artykuł opublikowany w styczniu 2012.

2.3.1. Typ i status koordynatora

Organizacja Turystyczna „Szlak Piastowski”, powołana do życia w roku 2003, jest pierwszym podmiotem w historii Szlaku Piastowskiego, który – jakkolwiek w niepełnym zakresie - podjął zadania typowe dla koordynatora szlaku w odniesieniu do tego systemu. Posiada ona status prawny stowarzyszenia. Jego członkami zwyczajnymi są jednostki samorządu terytorialnego (powiat gnieźnieński i jego gminy), a także inne stowarzyszenia, podmioty gospodarcze (jak hotele, gospodarstwa agroturystyczne, lokale gastronomiczne, ośrodki rekreacji, lokalni touroperatorzy i osoby fizyczne, w większości wykonujące pracę przewodników turystycznych). Zgodnie z typologią koordynatorów szlaków [Mikos v. Rohrscheidt 2012, s. 50] Organizację Turystyczną „Szlak Piastowski” można sklasyfikować jako **celową organizację turystyczną**. Istotną cechą takiego podmiotu jako koordynatora szlaku jest, że powołuje się go jedynie lub głównie dla zadań związanych z koordynacją funkcjonowania tego systemu. W takim przypadku zachodzi pełna identyfikacja z nazwą szlaku i jego celami, przez co organizacja jest naturalnym i wiarygodnym partnerem dla innych podmiotów działających w turystyce. Jest też łatwo rozpoznawalna dla samych turystów, co powinno przekładać się na skalę popytu na jej usługi i udrożnienie kanałów ich dystrybucji. Członkowie takiej organizacji (obiekty, gminy, instytucje, podmioty gospodarcze) mają najczęściej realny wpływ na jej kształt i działania (co pobudza oddolne inicjatywy) i świadomość bezpośredniego związku pomiędzy jego ewentualnym komercyjnym sukcesem a własnymi korzyściami, zarówno w obszarze zakresie PR, jak i tym ekonomicznym: jako beneficjenci projektów rozwojowych i innych przedsięwzięć proturystycznych czy jako wykonawcy określonych usług i tym samym udziałowcy zysków. Organizacja celowa może wypełniać wszystkie typy zadań koordynatora, w tym także te zewnętrzne, korzystając z prawnego statusu touroperatora. W takim przypadku może stać się liderem w organizacji turystyki w przestrzeni szlaku. Jednak wskutek jej ulokowania poza sferą finansowaną bezpośrednio przez budżety samorządów problematyczne może być pozyskiwanie stałych funduszy na opłacenie kosztów działania organizacji, które trzeba rozwiązywać na drodze długoterminowych porozumień subwencjach lub w systemie składkowym. Wydaje się, że wybór dla Szlaku Piastowskiego takiego właśnie typu koordynatora, o jednoznacznie wyznaczonym celu podstawowym (ożywieniu i organizacji turystyki kulturowej, ukierunkowanej na obszar i tematyzowanej już w samej nazwie), generalnie otwartej formule stowarzyszenia i szeroko zakreślonym spektrum zadań [*Statut OT, 2009*] jest prawidłowy. Uwzględnia on bowiem skomplikowaną strukturę terytorialną szlaku (położenie w dwóch województwach i na terenie 14 powiatów) i umożliwia uczestnictwo na różnych płaszczyznach podmiotów rozmaitych typów (muzeów, obiektów sakralnych i instytucji kościelnych, partnerów komercyjnych) z jednej strony, a z drugiej posiada niezbędną elastyczność dopasowywaniu swojej struktury, zakresu działania i oferty do zmieniających się potrzeb turystyki i turystów i pewien stopień niezależności w stosunku do władzy publicznej. To ostatnie umożliwia mu zarówno uwzględnienie interesów poszczególnych partnerów (w tym m.in. gmin i podmiotów gospodarczych), jak i zachowanie neutralności w stosunku do poszczególnych władz terenowych oraz wiarygodności w zmieniających się politycznych układach regionalnych lokalnych.

2.3.2. Zakres koordynacji

Niezależnie od wspomnianego – bardzo szerokiego – spektrum celów i zadań OT „Szlak Piastowski”, badanie z roku 2011 wykazało, a audyt potwierdził, że aktualny zakres działań koordynatora Szlaku Piastowskiego jest znacząco węższy i wygląda jak następuje:

a) zarządzanie **informacją turystyczną** o obiektach i przestrzeni szlaku, obejmujące jej zbieranie, aktualizację, opracowywanie oraz dystrybucję, w tym: 1) prowadzenie biura IT w Gnieźnie i informacji telefonicznej, 2) prowadzenie portalu internetowego

www.szlakpiastowski.com.pl, w roku 2011 odnowionego i działającego w postaci interaktywnej, 3) sporządzanie i rozsyłanie newslettera OT z możliwością zapisania się zainteresowanych, 4) rozprowadzanie materiałów z obiektów i literatury krajoznawczej (we własnym punkcie informacji w Gnieźnie),

b) **promocja szlaku**, w tym 1) udział w targach turystycznych (w Łodzi, Wrocławiu i w Poznaniu), 2) wysyłanie materiałów promocyjnych w ramach Wielkopolskiej Organizacji Turystycznej na inne imprezy targowe (do Szczecina i na ITB w Berlinie), 3) medialne akcje promocyjne na niewielką skalę w wydawnictwach branżowych dotyczących turystyki, edukacji, historii i regionu („Głos Pedagogiczny” i publikacja targowa TTG - oba media wychodzą w Poznaniu), 4) prowadzenie strony szlaku na portalu Facebook,

c) **bieżąca obsługa ruchu turystycznego**, w szczególności oferowanie usług przewodnickich zorganizowanym grupom i indywidualnym turystom w przestrzeni całego szlaku, oraz regularne (comiesięczne) „autorskie” zwiedzanie z przewodnikami na bazie niekomercyjnej w Gnieźnie i bliskiej okolicy,

d) spełnianie funkcji organizatora wycieczek w przestrzeni szlaku (2-3 dniowe, dłuższe tylko sporadycznie, jednak istnieje gotowość ich świadczenia i są zawarte w stałej ofercie),

e) udział w eventach tematycznych w jednej z gmin w przestrzeni szlaku (Gniezno), jako organizator pojedynczych modułów (Dni Gniezna w maju i „Koronacja Królewska” w lipcu),

f) organizowanie szkoleń, w tym: 1) szkolenia przewodników terenowych po Szlaku Piastowskim, 2) szkolenia personelu obsługi turystyki (przewodnicy i pracownicy informacji turystycznej) z objazdem terenowym nowych obiektów i wystaw szlaku,

g) zapewnienie własnym pracownikom informacji turystycznej uczestnictwa w szkoleniach branżowych (organizowanych przez WOT),

h) monitoring oznakowania obiektów i/lub tras - tworzenie i dystrybucja pojedynczych usług,

i) organizacja lokalnego sympozjum o charakterze naukowym („Stąd Nasz Ród”),

j) pomoc obiektom w redakcji materiałów informacyjnych i promocyjnych (przez konsultację).

Badanie dokumentacji koordynatora, wywiady eksperckie dwoma jego przedstawicielami, a także dodatkowe zapytania autora Raportu kierowane do koordynatora i jego odpowiedzi, wykazały, że do szlaku jako całości odnoszą się tylko działania opisane w punktach a i b, czyli wszystkie elementy zarządzania informacją (zbieranie, aktualizacja, dystrybucja) oraz promocja szlaku. Tylko częściowo dotyczy to także punktu „c” - usług przewodnickich, które świadczone są także poza obszarem powiatu gnieźnieńskiego, jednak generalnie wykonywane przez przewodników tu zamieszkałych. Natomiast beneficjentami działań opisanych w punktach od „d” do „j”, są podmioty działające na terenie miasta Gniezno i terytorium powiatu gnieźnieńskiego. Szczególnie widoczne jest to przy analizie stanu oznaczenia obiektów oraz tras szlaku, który poza wymienionym obszarem istnieje w zasadzie tylko na trasie Poznań-Gniezno, a brak go zupełnie, lub jest obecny tylko w postaci szczątkowej i niejednolitej na innych terenach. Współpraca OT z obiektami szlaku, ośrodkami organizacji turystyki i podmiotami współuczestniczącymi w kształtowaniu oferty szlaku spoza terytorium powiatu gnieźnieńskiego ogranicza się do wymiany informacji i wzajemnego dostarczania publikacji dla dalszego rozprowadzania [*Notatka Koordynatora 2012*]. Organizacja nie podjęła dotychczas realizacji wielu modułów, które aktualnie współdecydują o atrakcyjności szlaku jako oferty dla indywidualnego turysty: tworzenia i dystrybucji pakietów (a przynajmniej bezpośredniej rezerwacji usług noclegowych), kreowania i koordynacji eventów na szlaku, a także standaryzacji zasad udostępniania mniejszych obiektów i egzekwowania jej.

Aktualna skala bezpośrednich usług turystycznych koordynatora w obsłudze turystów nie jest imponująca, przy czym ilość korzystających jest stabilna, z zauważalną lekką tendencją spadkową. Ze sprawozdania OT Szlak Piastowski za rok 2011 wynika, że organizacja obsłużyła w roku 2011 **6880** turystów indywidualnych oraz **289** grup turystycznych.

Odpowiednio w latach 2009 i 2010 było to: 9247 i 7034 osób oraz 321 i 297 grup [Sprawozdania 2010, 2011]. W ostatnim pełnym sezonie (2011) koordynator zorganizował niewielką liczbę wycieczek więcej niż jednodniowych (2-3-dniowe) w okresie letnim, jednak i ta liczba spada w porównaniu z latami ubiegłymi.

2.3.3. Aktualny model koordynacji

W typologii modeli koordynacji szlaków tematycznych, opracowanej na podstawie badań liczniejszej grupy podobnych systemów funkcjonujących na terenie Niemiec, Austrii i Polski funkcjonujący typ powiązań podmiotów oraz stosowane procedury w wykonywaniu tego zadania przez OT Szlak Piastowski w stosunku do analizowanego szlaku należy określić jako **model jednolity**⁴. W takim modelu szlaku formalnie ustanowiony koordynator jest jedynym podmiotem wykonującym zadania na poziomie szlaku tak w stosunku do samej struktury systemu (jako produktu), jak i wobec turystów (jego odbiorców). Jako odpowiedzialny podmiot, koordynator zajmuje się przynajmniej realizacją zadań z zakresu minimalnego, czyli monitoringiem oznaczeń, gromadzeniem i dystrybucją informacji o obiektach i ofertach oraz promocją szlaku jako całości. Jest też z reguły jedynym podmiotem kreującym lub zamawiającym i dystrybuującym ewentualne inne usługi związane z funkcjonowaniem szlaku. Tym samym staje się (jedynym) punktem odniesienia poszczególnych – niejako „zatomizowanych” – obiektów i ewentualnych innych partnerów szlaku. W relacjach z nimi koordynator jest podmiotowym reprezentantem szlaku – poza nim ten ostatni funkcjonuje tylko jako przestrzeń rozumiana przedmiotowo, czyli jako teren eksploatacji turystycznej. Poszczególne obiekty i inni członkowie w stosunku do szlaku pozostają bierni, to znaczy „żyją własnym życiem” i ich przynależność do szlaku ogranicza się do wykorzystania jego tematyki (korzyści z powstałej w ten sposób „marki”) oraz ewentualnych usług koordynatora, w tym głównie tych dotyczących promocji systemu.

Do **zalet** tego modelu zalicza się: sprawne funkcjonowanie szlaku jako całości (produktu), jasno określony zakres odpowiedzialności koordynatora i związaną z nią łatwość rozliczania z realizacji nałożonych na niego zadań. W przypadku badanego systemu zalety te nie uwidaczniają się w większej mierze, ponieważ faktyczny zakres kompetencji koordynatora jest zbyt mały, a jego działalność ogranicza się w praktyce do terenu jednego powiatu.

Wadą modelu - stwierdzoną zresztą w przypadku Szlaku Piastowskiego w całej rozciągłości przez badanie audytowe - jest niski poziom identyfikacji poszczególnych podmiotów ze szlakiem jako całością i niewielka aktywność na rzecz jego sukcesu, w tym nie podejmowanie w przestrzeni szlaku działań na rzecz wzbogacania oferty szlaku. W przypadku utrzymania tego modelu koordynacji szlaku ta słabość mogłaby być zredukowana przez stworzenie finansowych mechanizmów motywujących do tworzenia nowych ofert, np. jasno określonych udziałów w zyskach.

2.3.4. Współpraca z obiektami w ramach szlaku

Obsługa turystyczna. Na dzień dzisiejszy koordynator szlaku wykonuje tylko niewielką część obsługi turystycznej obiektów w Gnieźnie, polegającą na organizacji przewodnictwa po tych obiektach. W kilku innych obiektach (Poznaniu, Biskupinie, Kruszwicy, Strzelnie, Mogilnie) można zamówić usługę przewodnicką za pośrednictwem portalu internetowego koordynatora (formularz). W stosunku do pozostałych obiektów koordynator nie wykonuje takiej usługi ani nie posiada wiedzy na temat ich możliwości i nie udziela takich informacji.

Zaopatrzenie w literaturę i inne materiały. Regularnie, na podstawie ustnych porozumień koordynator dostarcza publikacje i materiały do obiektów funkcjonujących w mieście i

⁴ Szerzej o cechach poszczególnych modeli koordynacji: Mikos v. Rohrscheidt A., 2012a, Opis modelu jednolitego: s. 42-43

powiecie gnieźnieńskim. Dostarcza ich także doraźnie na podstawie zgłaszanych zamówień do niektórych innych obiektów, szczególnie znajdujących się w powiatach ościennych (mogileński, żniński, wrzesiński, poznański). W ogromnej większości obiektów szlaku (w tym nawet w niektórych położonych w powiecie gnieźnieńskim, jak Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy czy w niedalekim Poznaniu) brak jakichkolwiek publikacji na temat Szlaku Piastowskiego, co obrazuje znikomy poziom współpracy w tej materii.

Informacja turystyczna na temat obiektów. W miarę posiadanej wiedzy koordynator udziela informacji telefonicznej i elektronicznej na temat wszystkich obiektów Szlaku Piastowskiego, w odpowiedzi na zapytania. Na portalu koordynatora znajdują się także informacje na temat obiektów. Jednak brak połączeń „linków” z jego portalu do portali obiektów (nawet jeśli są to rozwinięte i samodzielne strony www), a z drugiej strony niemal zupełny brak powiązań ze strony portali obiektowych z portalem szlaku, a często nawet informacji o nim świadczy o nikłym poziomie współpracy pomiędzy poszczególnymi podmiotami w tej kwestii.

Promocja. Ten aspekt omówiono poniżej w osobnym podrozdziale.

Współpraca z innymi podmiotami. Brak porozumień partnerskich określających warunki współpracy z podmiotami zewnętrznymi uniemożliwia stwierdzenie jej poziomu. Należy przypuszczać, że poza doraźnym poleceniem usług noclegowych obiektów w powiecie gnieźnieńskim i usług przewodnickich w przypadku ich zamówienia u oferentów innych niż członkowie OT Szlak Piastowski, taka współpraca nie istnieje.

2.3.5. Promocja szlaku

Koordynator szlaku, prócz prowadzenia portalu internetowego (spełniającego zadania jednocześnie informacji i promocji), regularnie uczestniczy w kilku krajowych targach turystycznych, a za pośrednictwem Wielkopolskiej Organizacji Turystycznej wysyła materiały na targi zagraniczne, w tym regularnie na berlińskie ITB. Wprowadził także rozsyłanie newslettera dla zapisanych abonentów, jednak aktywnie nie proponuje jego wysyłki. W ten sposób, zestawiając i dystrybuując materiały promocyjne na temat całości systemu, koordynator wykonuje w minimalnym stopniu zadania promocyjne w stosunku do obiektów. Poza tymi działaniami, w sytuacji braku jakiegokolwiek projektu podróży indywidualnych w przestrzeni szlaku, projektów podróży tematycznych, braku kalendarza eventów i drożnego systemu dystrybucji materiałów, skierowanego do ogółu obiektów i partnerów (np. punktów informacji turystycznych i obiektów noclegowych w przestrzeni szlaku), należy stwierdzić niewykorzystanie możliwości aktywnej promocji wykraczającej poza teren powiatu gnieźnieńskiego, w tym nawet tych jej elementów, które nie wiążą się z większymi kosztami (jak np. regularne opracowywanie kalendarza szlaku).

2.4. Życie szlaku

2.4.1. Obsługa turystów poza obiektami

2.4.1.1. Informacja turystyczna.

Ośrodki informacji turystycznej działają w Poznaniu (w kilku miejscach, przez siedem dni tygodnia) oraz w Inowrocławiu, Gnieźnie, Kaliszu, Żninie, Włocławku i Koninie - od poniedziałku do soboty (w sezonie turystycznym).

Punkty informacji znajdują się także w Pobiedziskach (pon.-pt. 8.00-17.30), w Gąsawie (pon. - pt. 7.00-15.00), Kruszwicy (pon. - pt. 8.00-15.45) oraz w Mogilnie – ten ostatni jest obsługiwany przez prywatne biuro podróży i czynny w jego godzinach pracy: od poniedziałku do piątku. Z punktu widzenia turysty indywidualnego, podróżującego głównie w weekendy lub niezależnie od dnia tygodnia w okresie wakacyjnym należy stwierdzić, że informacja

turystyczna na miejscu, świadczona od poniedziałku do piątku, dodatkowo tylko w godzinach popołudniowych jest najczęściej bezużyteczna. Zważywszy na przysięgający odsetek turystów indywidualnych korzystających z informacji turystycznej, utrzymywanie punktów informacji w takich godzinach pracy można określić delikatnie jako usługę nietrafnie ukierunkowaną, mniej delikatnie: jako marnotrawstwo potencjału i środków.

W pozostałych gminach w przestrzeni szlaku (w tym także miejskich) profesjonalne ośrodki informacji turystycznej nie funkcjonują, bywa ona natomiast udzielana w samych obiektach szlaku, w niektórych hotelach lub (rzadziej) w urzędach gminnych. Taki stan z pewnością nie sprzyja rozwojowi turystyki indywidualnej tak w ramach szlaku, jak i ukierunkowanej na pozostałe formy turystyki.

2.4.1.2. Usługi przewodnickie.

Możliwość zamówienia lokalnego przewodnika istnieje w gminach: Brześć Kujawski (w językach PL, EN, FR), Poznaniu (PL, ANG, DE, RU, FR, SP, IT, UKR, ARAB, CH, CZ, NL), Gnieźnie (PL, EN, DE, RU), Kaliszu (PL, EN, DE), Łubowie (PL), Włocławku (PL, EN, FR), Strzelnie (PL), Mogilnie (PL), Wągrowcu (PL), Kruszwicy (PL, DE), Koninie (PL, EN, DE), Inowrocławiu (PL), Radziejowie (PL), Żninie (PL, DE, EN, RU). Nie ma przewodników w gminach: Trzemeszno, Krzywiń, Wągrowiec (wiejska), Pobiedziska, Gąsawa, Dominowo, Września (wiejska).

2.4.1.3. Pakiety turystyczne.

W przestrzeni szlaku stwierdzono zaskakująco mało ofert pakietowych dla turystów indywidualnych, zarówno tematycznych, jak i pozostałych pakietów lokalnych. Pakiety tematyczne, zgodne z profilem szlaku, oferowane są tylko w dwóch gminach. W Gnieźnie są to dwa pakiety „Gniezno - miasto królów” oraz „Śladami Piastów - Dzień na Szlaku Piastowskim” – przy czym obydwie obejmują tylko przewodnictwo i wstępy do obiektów, jednak bez usługi noclegowej. W gminie Łubowo funkcjonują oferty weekendowego pobytu i zwiedzania z usługą przewodnicką, w oparciu o ośrodki agroturystyczne (oferuje je m.in. agroturystyka „Dvorek nad Lednicą” w Rybitwach).

Pozostałe pakiety lokalne funkcjonują także tylko w dwóch miejscowościach. W Gnieźnie turysta może skorzystać z pakietu OT Szlak Piastowski „Gniezno - zimowa stolica” oraz z pakietu Gnieźnieńskiej Kolei Wąskotorowej (przejazd wraz z programem rozrywkowym) – obydwie nie obejmują noclegu. Także dwa pakiety są oferowane w Poznaniu, jest to Poznańska Karta Miejska (przejazdy komunikacją miejską i rabatowe lub darmowe wstępy do szeregu obiektów – bez noclegu) oraz Pakiet Miejski biura KulTour.pl (dla turystów korzystających z City Break – zawiera noclegi, zwiedzanie, usług przewodnika i opcjonalnie posiłki), ponadto Poznań oferuje okazjnie pakiety okolicznościowe (proponowane m.in. z okazji mistrzostw sportowych i festiwali artystycznych).

2.4.2. Lokalne tematyczne trasy turystyczne o profilu kulturowym

Tras spełniających kryteria materialnych w przestrzeni Szlaku Piastowskiego nie stwierdzono. Trasy realne funkcjonują w Poznaniu (1- Trakt Królewsko-Cesarski), w gminie Krzywiń (Kolej Drezynowa), we Włocławku (miejski spacerowy Szlak Obiektów Zabytkowych), oraz w Gąsawie i Żninie (Żnińska Kolej Powiatowa – turystyczna lokalna trasa kolejowa).

Turystyczne trasy wirtualne posiadają: Poznań (ponad 30 tras, m.in. Poznań Piastowski w ofercie biura KulTour.pl oraz tramwajowa linia turystyczna), Gniezno (6 – m. in. Mity i Legendy, Śladami Jana Pawła II, 4 inne trasy miejskie), gmina Krzywiń (Romantyczne Trasy Rowerowe), gmina Łubowo (w Lednickim Parku Krajobrazowym), Inowrocław (3 - Szlak Powstania Wielkopolskiego, Szlak im. Generała Władysława Sikorskiego, Szlak im. Stanisława Przybyszewskiego), Radziejów (Szlak Bitwy pod Płowcami), Trzemeszno (2-

Szlak im. Hipolita Cegielskiego, Szlak Wyprawy Gimnazjalistów Trzemeszeńskich w 1863 roku), Kalisz (3 - Kalisz Piastowski, Park Miejski w Kaliszu, Kalisz Średniowieczny), Gąsawa (Pieszy Szlak Piastowski – lokalna trasa), Żnin (Pieszy Szlak Piastowski – lokalna trasa) oraz Kruszwica (Szlak Goplan w gminie).

2.4.3. Eventyzacja przestrzeni szlaku

Eventy *poza obiektami* Szlaku Piastowskiego mają znaczenie dla uzupełnienia i urozmaicenia oferty turystycznej systemu. W przypadku realizacji rekomendowanego kalendarza eventów jako jednego z „silników” szlaku (por. 3.1.4.2) mogłyby one stanowić pierwszy zasób imprez potencjalnie przyciągających turystów i zostać uwzględnione przez taki kalendarz - pod warunkiem utrzymania lub wprowadzenia standardów (poziom artystyczny, a w przypadku imprez tematycznych także poprawność merytoryczna scenariusza). Poniżej podano listę eventów, stwierdzonych podczas badania przestrzeni Szlaku i udokumentowaną w kwestionariuszach KAG. Została ona podzielona na te związane tematycznie z profilem Szlaku Piastowskiego (zatem potencjalnie atrakcyjne dla zainteresowanych jego tematyką i zwiedzających jego obiekty) i pozostałe, swoim profilem przystające do zainteresowań innych form turystyki kulturowej. W ramach ewentualnej integracji tych imprez w kalendarz szlaku konieczna byłaby dokładniejsza analiza ich scenariuszy oraz koordynacja ich terminów.

Eventy tematycznie związane z profilem Szlaku Piastowskiego: **Mogilno:** Sąsiedzi wokół Szlaku Piastowskiego, **Kruszwica:** Festyn „U Piasta i Popiela”, **Lądek:** Festiwal Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej, **Gniezno:** Koronacja Królewska, **Żnin:** Turniej Rycerski w Wenecji.

Inne coroczne eventy o charakterze turystyczno-kulturowym (powiązane z innymi formami turystyki kulturowej): **Poznań** - około 30, w tym: Malta Festival, Tsadik Festival, Ethno Port, Międzynarodowe Warsztaty Tańca Nowoczesnego, Misterium Męki Pańskiej na Cytadeli, Jarmark Świętojański, Dni Ułana, Festiwal Dobrego Smaku, Poznań Za Pół Ceny, Noc Muzeów w ponad 20 placówkach i inne; **Brześć Kujawski** - Piknik Historyczny; Święto Żuru Kujawskiego; Brzeskie Spotkania Teatrów Ulicznych; „Gramoffon” – event muzyczny; **Gmina Krzywiń:** Zawody Sikawek Konnych w Cichowie; **Pobiedziska:** Dni Pobiedzisk; **Włocławek:** Dni Włocławka, Koncerty Organowe w Katedrze, Włocławskie Inspiracje Artystyczne, Korowód Grup Zapustnych, Dobry Koncert Jazz w Mieście, Jarmark Staroci i Rękodzieła Ludowego; **Strzelno:** Norbertańskie Dni Młodych, Strzeleńskie impresje; **Mogilno:** Dni Mogilna, Piknik Chlebem i Miodem, Święto Ziemniaka; **Wągrowiec** (miasto): Festyn Cysterski, Lato na Pałukach, Dni Wągrowca, Młode Miasto, Picnic Country, Rocknoc, Festiwal Filmów Niezależnych; **Wągrowiec** (gmina wiejska): Jarmark Cysterski; **Kruszwica:** Lato w Parku, Dni Kruszwicy; **Konin:** Międzynarodowy Dziecięcy Festiwal Piosenki i Tańca, Ogólnopolski Festiwal Filmów Amatorskich, Dni Miasta, Feta na Pożegnanie Wakacji, **Inowrocław:** urodziny Grzegorza Turnaua, Inorock Festival, Festiwal Orkiestr Dętych, Inowrocławski Festiwal Światła, Dni Inowrocławia, weekendowe spotkania kulturalne w Parku Solankowym, **Radziejów:** Dni Radziejowa; **Gniezno:** Obchody Święta Św. Wojciecha; **Kalisz:** Kaliski Festiwal Smaku, Festiwal Muzyki Dawnej Schola Cantorum, Gramy nad Prosną, Kaliskie Spotkania Teatralne, **Żnin:** Dni Żnina, Jesień na Pałukach.

2.4.4. Grupy animacji historii działające w przestrzeni szlaku

Grupy animacji historii afiliowane przy obiektach szlaku. Ich znaczenie jest kluczowe dla ożywienia oferty samych obiektów, ale także szlaku jako całości przez udział w organizacji eventów tematycznych oraz organizowanie mikroeventów. Badanie audytowe potwierdziło istnienie następujących grup: **Grzybowo:** Towarzystwo Przyjaciół Grodu w Grzybowie, **Łekno:** Chmurnicy Wojowie Grodu Łekno; **Biskupin:** Grupa rekonstrukcji historycznych Jantar, Muzeum PP na **Lednicy:** Grupa Widowisk Historycznych COMES (Gniezno) -

współpraca regularna, **Kalisz** (Rezerwat) - (5): Bractwo Rycerskie Ziemi Kaliskiej, Stowarzyszenie Kolowrat, Wojowie Świętego Wojciecha, Towarzystwo Żywej Historii, Wojowie Zawodzia.

Inne grupy afiliowane przy obiektach. Ich znaczenie dla Szlaku i jego oferty jest aktualnie marginalne i generalnie nie są one wykorzystywane w jego ofercie. Jednak atrakcyjna propozycja współpracy mogłaby skłonić je do zaangażowania się na przykład w organizację eventów tematycznych lub kulturalnych w przestrzeni szlaku, zatem dla jego koordynatora oraz lokalnych liderów mogą one być potencjalnymi partnerami. Przy zestawianiu poniższej listy pominięte zostały działające przy obiektach sakralnych grupy o charakterze wyłącznie religijnym, uwzględniono natomiast grupy o profilu kulturowo-religijnym.

Wągrowiec (Muzeum): Towarzystwo Ziemi Pałuckiej, Wągrowieckie Stowarzyszenie Szlaku Cysterskiego, **Strzelno** (oba obiekty): Towarzystwo Miłośników Strzelna, Grupa Teatralna Squat Apostolski, **Mogilno**: Stowarzyszenie Młodzieży Subiaco; **Poznań** (Muzeum Archeologiczne): Fundacja Rodem z Polski (afiliacja), Młodzieżowy Klub Miłośników Archeologii (afiliacja) Teatr Sfinga (formalna współpraca); **Poznań** (Zamek Królewski): Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Narodowego w Poznaniu.

Pozostałe grupy animacji historii w przestrzeni szlaku. Zakres zleconego audytu szlaku nie przewidywał badania grup animacji historycznej, działających bez powiązań z obiektami szlaku. Niemniej już tylko samo przeszukanie zasobów środowiskowego portalu Rekonstrukcji Historycznych przy zastosowaniu kryteriów geograficznych (siedziby grup w przestrzeni szlaku) oraz chronologicznych (zainteresowania skoncentrowane na epoce odpowiadającej tematyce szlaku i na Polsce lub Słowiańszczyźnie) wykazało istnienie kolejnych kilkunastu grup o różnej wielkości, aktywności i poziomie profesjonalizacji, które dotychczas nie zostały włączone do formalnej lub choćby stałej współpracy z żadnym z obiektów ani z koordynatorem szlaku. Poniżej zestawienie tych grup w oparciu o dane pochodzące ze wspomnianego portalu Wielkie Spisywanie Roberta Bagrita, aktualne na dzień 27 kwietnia 2012: **Poznań**: Stowarzyszenie Edukacji i Odtwórstwa Historycznego „Aurea Tempora” (posiada ofertę profesjonalnie przygotowanych i realizowanych prezentacji i inscenizacji historycznych – jego członkowie są w większości studentami i absolwentami studiów historycznych), Bractwo Rycerskie Zamku Przemysła II, Najemna Drużyna Łucznicza „Umbra Sagiitae”, Poznańscy Zielarze, Simulacrum Caligo, Stowarzyszenie Miłośników Kultury Średniowiecznej „Drużyna Najemna Wici”, Bractwo Wojowników „Wataha”, Wolna Grupa Cytadela (wbrew nazwie koncentruje się na wczesnym średniowieczu), Wolna Kompania Najemna Poznań, **Włocławek**: Kujawska Chorągiew Władysława Łokietka, Włocławskie Bractwo Rycerskie, Włocławsko-Elbląska Drużyna Wojów Wilcza Straż, **Bieżyń** (w gminie Krzywiń): Bractwo Rycerskie Kasztelanii Krzywińskiej, **Inowrocław**: Bractwo Wojowników Kruki, **Konin**: Konińska Grupa Rekonstrukcyjna Setidava, **Radziejów**: Chorągiew Piesza Grodu Radziejów.

2.5. Dostępność komunikacyjna

Ten aspekt organizacji szlaku obejmuje: zwartość szlaku, przejezdność tras szlaku, oznaczenia szlaku na trasach, dostępność obiektów z pomocą połączeń kolejowych i komunikacji autobusowej, wreszcie funkcjonowanie tras alternatywnych i towarzyszącą im infrastrukturę.

2.5.1. Zwartość szlaku

Przed decyzją Rady NPdsSP o rekomendacji ustalenia nowej listy obiektów Szlaku Piastowskiego i zmiany jego przestrzeni system posiadał pełną zwartość, to znaczy nie było ani jednego odcinka pomiędzy poszczególnymi kolejnymi obiektami, który przekraczałby 30

kilometrów. Przy uwzględnieniu aktualnych rekomendacji Rady ta sytuacja ulega zmianie. W przestrzeni Szlaku pojawiają się trzy odcinki o długości przekraczającej tę wartość. Są to odcinki: Poznań-Lubiń (53,6 km), Giecz - Łąd nad Wartą (51,1 km) oraz Konin – Kalisz (54,5 km). Przy przyjęciu jednej z proponowanych tras Gniezno-Biskupin (35 km) byłby to czwarty odcinek przekraczający kryterium zwartości, alternatywą jest trasa Biskupin – Mogilno – Gniezno, przy przyjęciu której taka odległość się nie pojawia (z Biskupina do Mogilna jest 29,2 km a z Mogilna do Trzemeszna – 16,1 km). Należy jednak zauważyć, że trasa Gniezno-Żnin lub Gniezno-Biskupin jest drogą znacznie wygodniejszą i przejazd nią trwa krócej niż na odcinku Biskupin-Mogilno. Położenie odcinków szlaku przekraczających kryterium zwartości prezentuje **Rycina 9**.

2.5.2. Przejezdność dróg.

Badanie wykazało zasadniczo dobrą przejezdność dróg w ramach obydwu tras Szlaku [SPATO]. Ewentualnie problematyczne odcinki wskazano poniżej.

a) Ograniczenia wysokości pojazdów, eliminujące wyższe autokary i zmuszające je do dłuższych objazdów. Takie ograniczenia występują: w Poznaniu na ul. Gnieźnieńskiej – na najkrótszym odcinku w kierunku Pobiedzisk i Gniezna (3,7m wysokości) – tu jednak możliwy jest niewiele dłuższy objazd wyższych autokarów ulicą Bałtycką).

b) Na drodze miejskiej w Brześciu Kujawskim, umożliwiającej dojazd do tamtejszych obiektów, istnieje zakaz ruchu pojazdów cięższych niż 3.5 tony – jednak z wyjątkiem m.in. dla autobusów szkolnych. Rozszerzenie tego wyjątku przez zezwolenie na przejazd także autokarów turystycznych rozwiązałoby problem.

c) Odcinek Biskupin - Bożejewice (element trasy w kierunku Żnina) posiada wprawdzie pełną przejezdność, jednak niestrzeżony i oznaczony na ostatnich metrach przejazd kolejowy został przez badającego sklasyfikowany jako punkt niebezpieczny [PBU]. Problem może rozwiązać dokładniejsze oznaczenie tego miejsca.

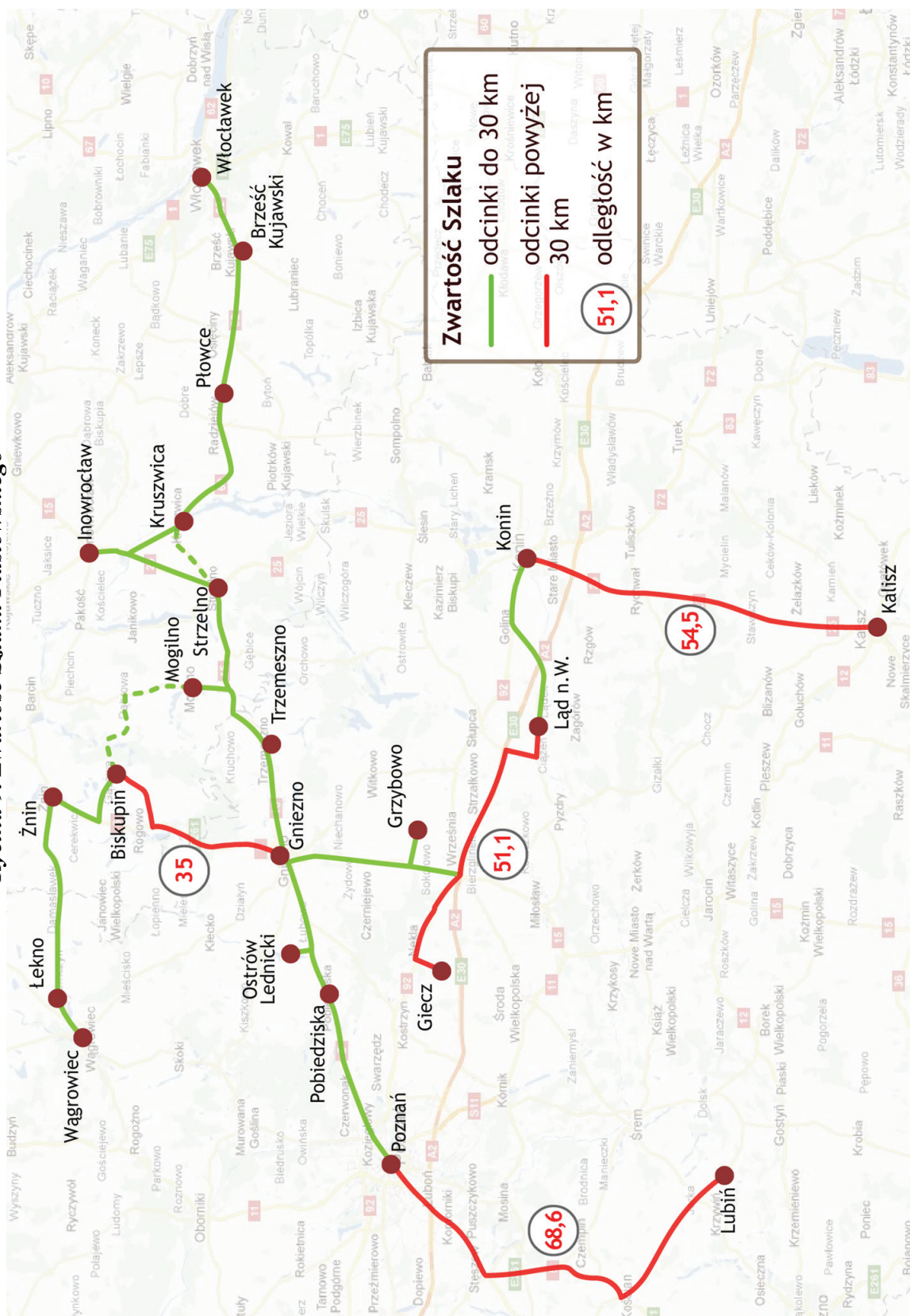
d) Odcinek Rogowo – Gąsawa na trasie z Gniezna do Biskupina jest aktualnie remontowany, co wywołuje przejściowe problemy, nie wpływające jednak negatywnie na ocenę jego pełnej przejezdności.

e) Zdecydowanie najtrudniejsza sytuacja panuje aktualnie na jednym ze starych odcinków szlaku: Strzelno-Kruszwica. Stan drogi krajowej 62 na tym odcinku badający określa jako fatalny. Bardzo wąska droga poważnie utrudnia mijanie się dwóch większych pojazdów, bardzo zły jest stan nawierzchni [SCZ], dodatkowo zakazany jest aktualnie wjazd na tę trasę pojazdów z naciskiem osi większym niż 8 ton. Aktualnie najlepszym rozwiązaniem jest omijanie tego odcinka przez autokary i jazda ze Strzelna DK nr 15 do Inowrocławia, a stamtąd drogą wojewódzką nr 412 do Kruszwicy. Podróżujący samochodami osobowymi mogą - z zachowaniem ostrożności – korzystać z bezpośredniego połączenia między Strzelnem a Kruszwicą, DK nr 62. Jeśli jednak wziąć pod uwagę możliwość rozpoczęcia zwiedzania szlaku przez część turystów od strony Włocławka, ich zetknięcie się z takimi warunkami niemal na początku wycieczki nie będzie stanowiło dobrej wizytówki systemu. Dlatego trasa wymaga pilnej interwencji, zwłaszcza, że krytyczny odcinek liczy zaledwie niecałe 16 kilometrów.

f) na ostatnim odcinku w Łeknie (350 m) do obiektu prowadzi wąska, polna droga, okresowo zalewana przez wodę [KAO-30]. Oznacza to niedostępność obiektu dla autokarów turystycznych.

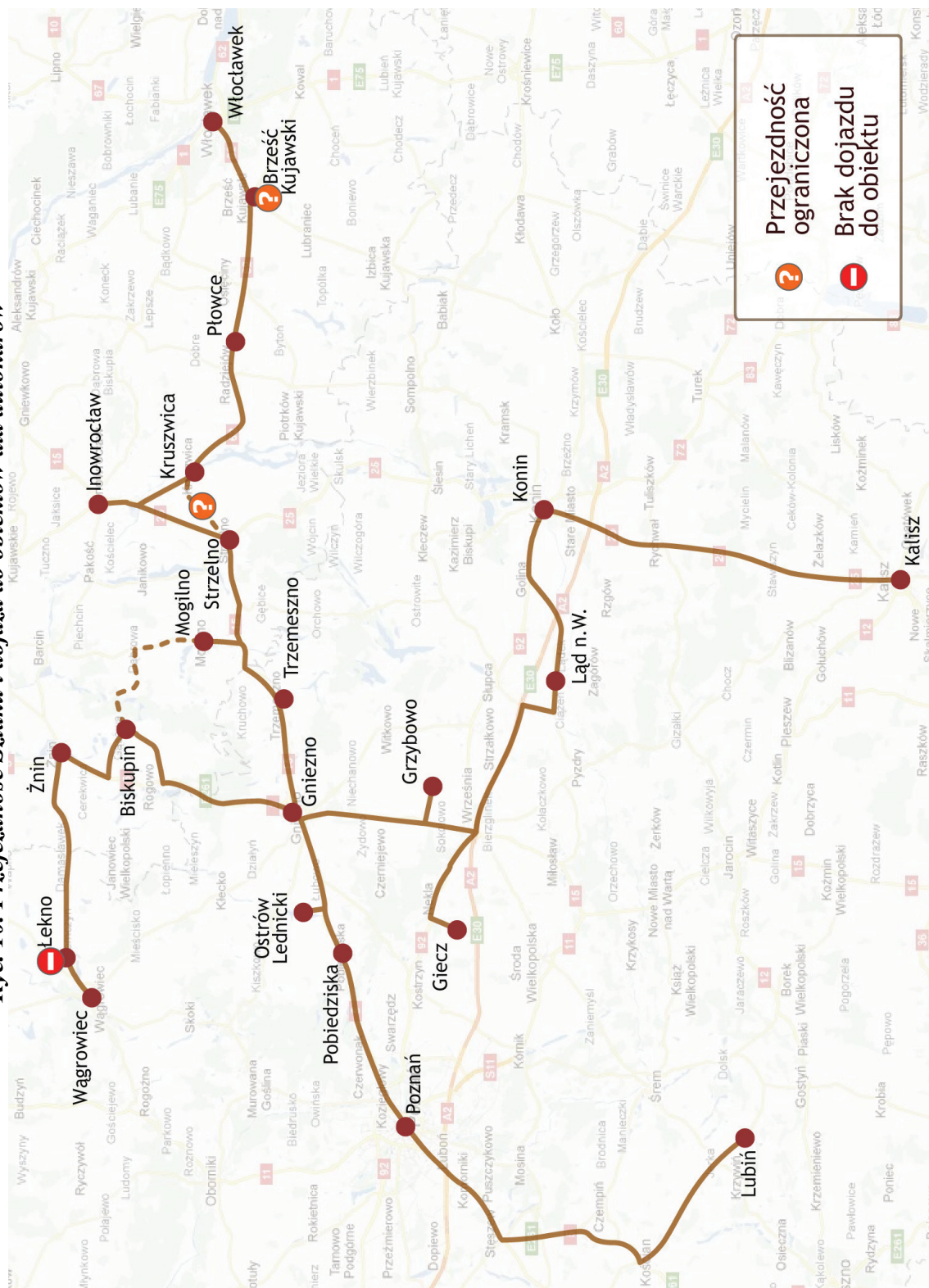
Stan przejezdności dróg szlaku dla większych pojazdów oraz możliwości dojazdu do obiektów prezentuje **Rycina 10**.

Rycina 9. Zwartość Szlaku Piastowskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania [AMR]

Ryc. 10. Przejedźność Szlaku i dojazd do obiektów dla autokarów

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania [AMR]

2.5.3. Oznaczenia szlaku na trasach

Znacznie gorzej z punktu widzenia turysty przedstawia się stan oznaczenia tras szlaku. Nie jest to spowodowane tylko zupełnym brakiem oznaczenia na nowo rekomendowanych odcinkach: Wągrowiec- Żnin, Włocławek-Kruszwica, Kalisz-Konin- Lubią-Poznań oraz Łąd nad Wartą- Giecz i Włocławek-Kruszwica (na tych ostatnich odcinkach częściowo oznaczono dojazd do obiektów). Te sytuację należy uznać za naturalną i nie podlega ona ocenie, a tylko zostaje zaznaczona jako punkt do realizacji w ramach nowej organizacji Szlaku [SPATO; PBU; OAR; SCZ; MPI].

Niestety, niewiele lepiej ma się oznaczenie tzw. starych odcinków szlaku. Zupełny brak oznaczeń Szlaku Piastowskiego (przy obecności innych) stwierdzono na drogach miejskich w Poznaniu, Gnieźnie i Trzemesznie oraz na odcinkach Gniezno-Trzemeszno, Gniezno - Gulczewo - Grzybowo (poza jednym starym znakiem w samym Grzybowie), Grzybowo-Giecz, Wylatowo-Mogilno i Mogilno-Strzelno, Strzelno-Kruszwica [SPATO].

W niewystarczającej ilości (to znaczy tylko w niektórych strategicznie ważnych punktach lub przed niektórymi zjazdami do obiektów) albo sporadycznie oznaczenia szlaku stwierdzono na odcinkach: Trzemeszno-Wylatowo, Wylatowo-Strzelno i w Strzelnie, Strzelno-Inowrocław, Kruszwica-Inowrocław, Gniezno-Żnin (do granicy województw na odcinku wielkopolskim) [SPATO].

Natomiast pełne oznaczenie szlaku (czyli we wszystkich lub prawie wszystkich strategicznie ważnych punktach na trasie i w pobliżu zjazdów do obiektów) istnieje na odcinkach: Poznań-Pobiedziska, Pobiedziska – Lednogóra - Dziekanowice, Lednogóra – Gniezno, Żnin-Biskupin, Biskupin- Gniezno (do granicy województw na odcinku kujawsko-pomorskim) [SPATO]. Stan oznaczenia szlaku przy drogach ilustruje **Rycina 11**.

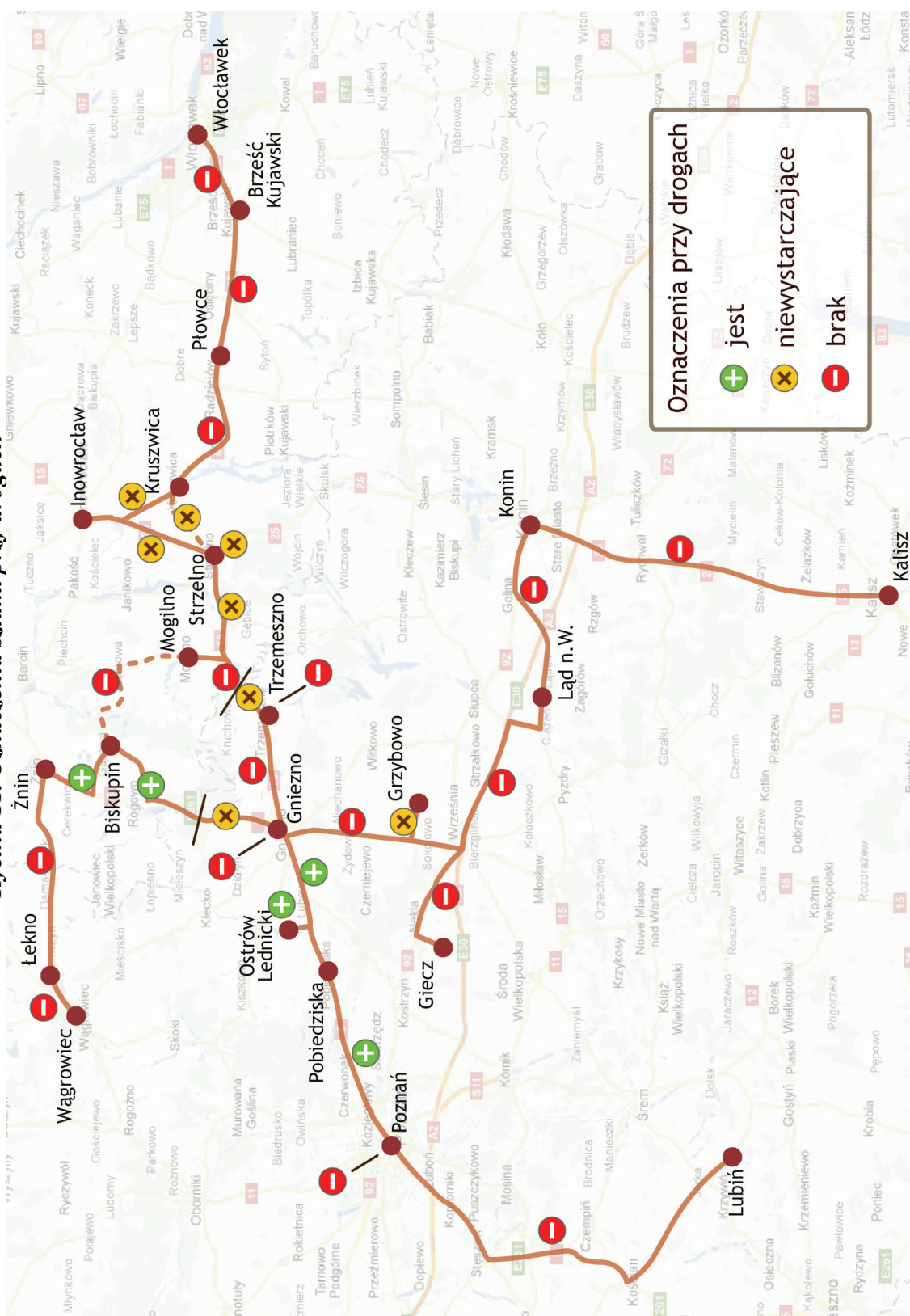
2.5.4. Dojazd kolejowy do obiektów

Brak połączeń kolejowych – tak zdefiniowany został brak normalnotorowej stacji kolejowej z połączeniami pasażerskimi lub stacji wąskotorowej posiadającej połączenie z siecią PKP w miejscowości z obiektem szlaku lub w jej najbliższej okolicy - do 2 km. W sytuacji jednoczesnego braku tras alternatywnych oznacza to poważne utrudnienie dla bezpośredniego dotarcia w pobliże obiektów dla turystów indywidualnych, nie posługujących się własnymi środkami lokomocji (pozostaje im tylko komunikacja autobusowa). Taką sytuację stwierdzono w następujących obiektach:

Strzelno - obydwie obiekty w miejscowości, **Żnin** – Muzeum Pałuckie, **Biskupin** – obydwie obiekty, **Płowce** – Pomnik Bitwy z 1331, **Brześć Kujawski** – Kościół Św. Stanisława Bpa., **Kruszwica** – obydwie obiekty, **Łąd nad Wartą** – Klasztor Pocysterski, **Łekno** – stanowisko archeologiczne, **Lubią** - Opactwo Benedyktynskie, **Giecz** – obydwie obiekty, **Grzybowo** – Rezerwat Archeologiczny, **Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy** (obydwie obiekty).

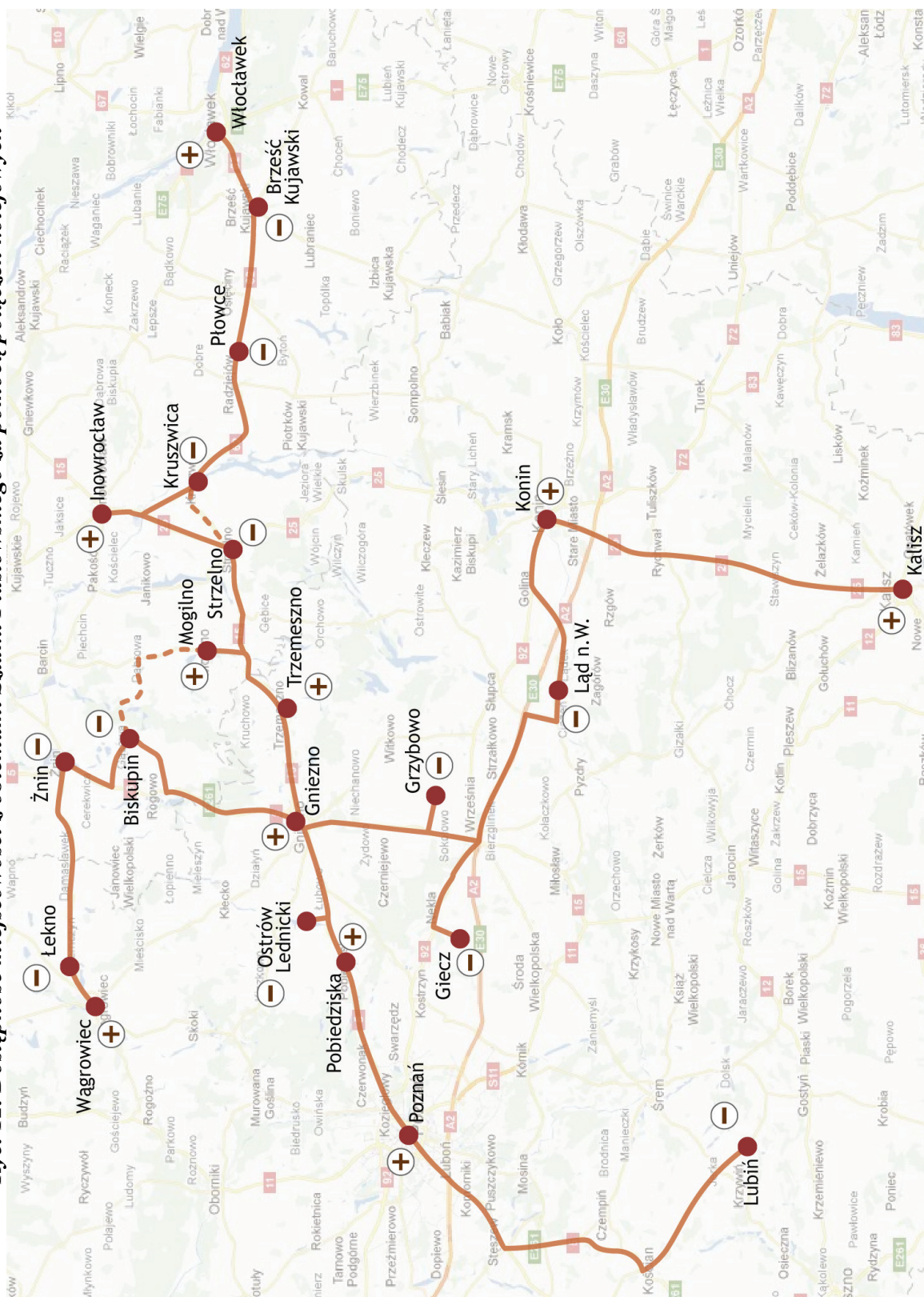
Dostępność obiektów szlaku za pomocą komunikacji kolejowej obrazuje **Rycina 12**.

Rycina 11. Oznaczenia szlaku przy drogach

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania [AMR]

Ryc. 12. Dostępność miejscowości z obiektami Szlaku Piastowskiego za pomocą połączeń kolejowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania [AMR]

2.5.5. Dostępność obiektów dla publicznej komunikacji autobusowej.

Generalnie dojazd autobusem możliwy jest do wszystkich obiektów szlaku. W znakomitej większości przypadków stan dostępności za pomocą komunikacji autobusowej określony został jako *satysfakcjonujący*, co oznacza sytuację, gdy turyści nie muszą pokonywać odległości większych niż 500m w celu dotarcia od najbliższego przystanku do obiektu lub gdy (jeśli ta odległość jest większa) można z tego przystanku do obiektu dotrzeć za pomocą lokalnej komunikacji publicznej (np. autobusów MPK, skomunikowanej kolei wąskotorowej lub innych środków lokomocji).

Natomiast jako *ograniczoną* dostępność za pomocą komunikacji autobusowej zdefiniowano taką, gdy odległość od najbliższego przystanku wynosi więcej niż 500m, a nie więcej niż 1500m lub gdy w przypadku odległości większej niż 1500 m istnieje możliwość dotarcia pojazdem komunikacji lokalnej (miejskiej) na odległość nie większą niż 500 m do obiektu. Taki stan stwierdzono w następujących obiektach:

Żnin - Muzeum Ziemi Pałuckiej (850 m), **Pobiedziska** – Skansen Miniatur SP (700m), **Mogilno** - kościół i zespół pobenedyktyński, (1,5 km), **Wągrowiec** - Muzeum Regionalne (900 m), **Wągrowiec** – zespół pocysterski (1,2 km), **Brześć Kujawski** - Kościół św. Stanisława Bpa (600 m), **Kruszwica** - Kolegiata Św. Piotra i Pawła (1000 m),

Jako brak dostępności za pomocą komunikacji autobusowej zdefiniowano taki stan, gdy odległość od najbliższego przystanku autobusowego lub przystanku linii lokalnej łączącej z nim wynosi więcej niż 1500 m. Taki stan stwierdzono w następujących obiektach:

Strzelno – obydwa obiekty (1,6 km), **Łekno** – stanowisko archeologiczne, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy - **Wystawa Plenerowa** na Ostrowie Lednickim (1000m),

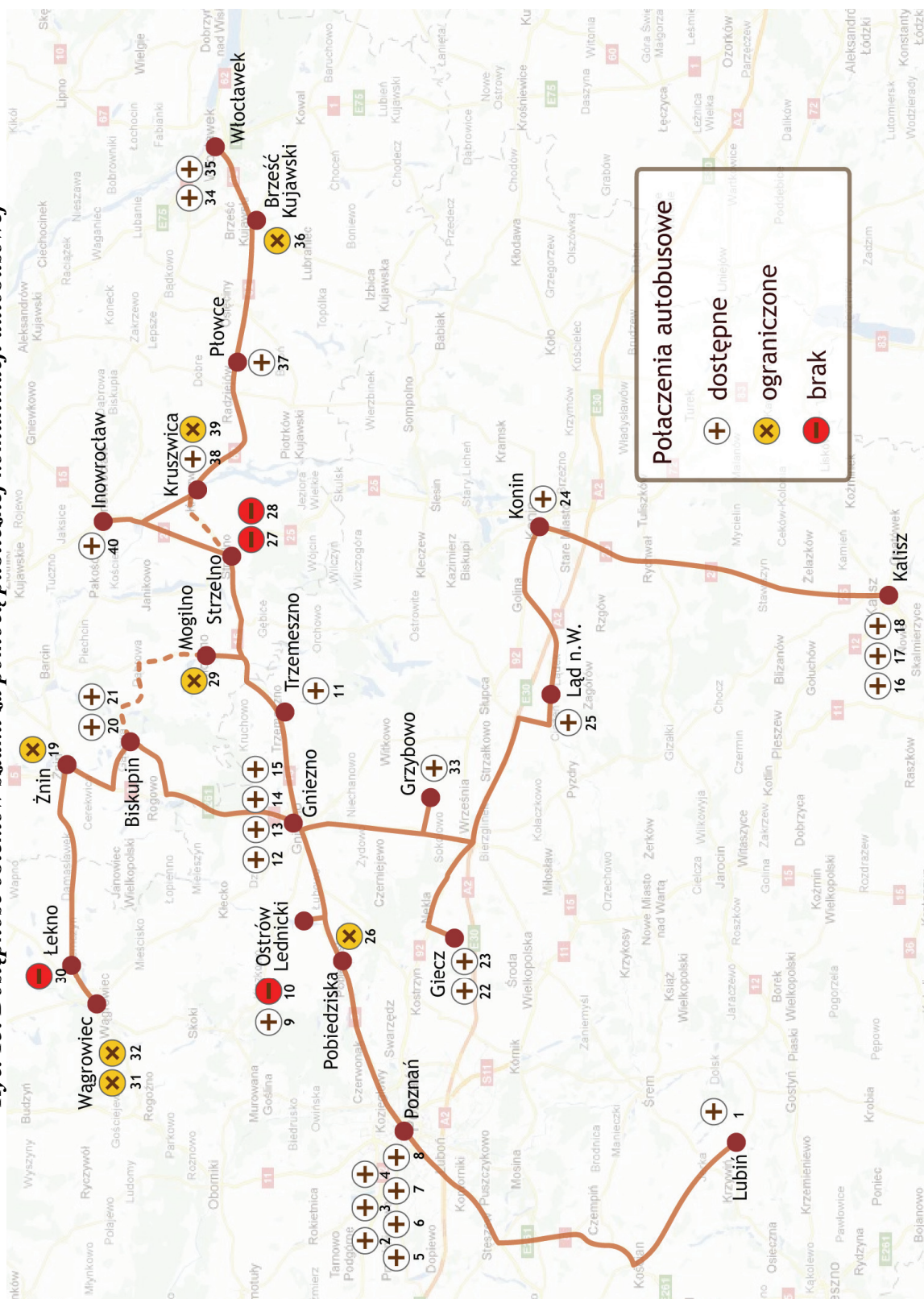
Dostępność obiektów szlaku w komunikacji autobusowej zgodnie z przyjętymi kryteriami przedstawia **Rycina 13**.

2.5.6. Trasy alternatywne w ramach szlaku.

Badanie audytowe wykazało istnienie tylko jednej realnej (to jest wyznaczonej w terenie i oznaczonej fizycznie, a nie tylko opisanej w literaturze) alternatywnej trasy Szlaku Piastowskiego o ponadlokalnym zasięgu. Jest to Piastowski Trakt Rowerowy, prowadzący z Poznania równolegle do głównej trasy szlaku (tzw. osi Kilarzkiego), jednak tylko na długości 104 kilometrów i kończący się na granicy Wielkopolski w podtrzymeszenskiej wsi Izdby. Obok niego istnieje szereg tras lokalnych, przebiegających między obiektami szlaku i łączących je z innymi atrakcjami, jednak albo nie odpowiadających swojej „piastowskiej” dedykacji (jak lokalny szlak pieszy o nazwie Szlak Piastowski w powiecie żnińskim, który łączy miejscowości położone przy dawnym przebiegu szlaku, a tylko dwa jego rekomendowane obiekty) albo tematyzowanych na inne wątki kulturowe, przyrodnicze, albo też nie odniesionych do konkretnych atrakcji, a jedynie oferujących możliwość czynnego wypoczynku. Poza krótkim odcinkiem linii wąskotorowej w gminach Żnin i Gąsawa, mogącej być także potraktowaną jako alternatywna trasa łącząca dwa obiekty szlaku, nie są też w komunikacji w jego przestrzeni wykorzystywane inne środki transportu niż kołowe.

Istnieje jednak szereg innych tras rowerowych, przebiegających w pobliżu obiektów Szlaku Piastowskiego i posiadających lepszy lub gorszy stan oznaczenia, stan utrzymania oraz funkcjonującą na trasach infrastrukturę usługową, które po dodatkowym oznaczeniu jako trasy Szlaku Piastowskiego wymagałyby tylko niewielkich inwestycji (jak dodatkowe oznaczenia, wybudowanie niedługich odcinków osobnej trasy rowerowej) dla połączenia poszczególnych obiektów. W żadnym miejscu w przestrzeni szlaku poza Poznaniem (system Poznańskiego Roweru Miejskiego, ograniczony jednak do przestrzeni miasta) nie istnieje natomiast możliwość wypożyczenia roweru z opcją oddania go w innym miejscu szlaku, co poważnie ogranicza możliwość zwiedzania szlaku z wykorzystaniem tras alternatywnych oraz na sposób aktywny.

Ryc. 13. Dostępność obiektów szlaku za pomocą publicznej komunikacji autobusowej

Lista obiektów z numeracją na s.24. Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania [AMR]

ROZDZIAŁ 3. Propozycje modyfikacji i korekty systemu

Zaprezentowane w niniejszym rozdziale Raportu postulaty zostały przez jego autora zestawione w dwie grupy. Część z nich tworzy – z reguły oczekiwaną od każdego audytu – listę konkretnych zalecanych przedsięwzięć, sporządzoną w celu usunięcia lub przynajmniej zredukowania negatywnych efektów konkretnych stwierdzonych mankamentów i poprawy warunków turystycznej eksploatacji poszczególnych miejsc i obiektów - zawarte są one w części szczegółowej 3.2. i tam należy ich szukać. Inne, o bardziej ogólnym charakterze (3.1.), odnoszą się do szlaku jako całości (choć dla lepszego zobrazowania i z myślą o wykorzystaniu zawierają często bardzo dokładne egzemplaryczne opisy i przykłady) i w zamierzeniu autora mają tworzyć rozbudowaną, spójną koncepcję modernizacji samego modelu i systemu funkcjonowania szlaku, jak również jego oferty jako systemu organizacji turystyki. Jest ona zgodna ze standardami współczesnej turystyki kulturowej, koresponduje z rozpoznanymi w innych analizach potrzebami i oczekiwaniami dzisiejszych turystów i – jak można się spodziewać – także turystów jutra, a jednocześnie bierze pod uwagę krajowe realia. Postulaty pochodzą z trzech zasadniczych źródeł. Pierwszym z nich są propozycje samego autora Raportu, formułowane w oparciu o sprawdzone przykłady innych badanych przez niego szlaków lub koncepcji, doprowadzonych przynajmniej do postaci funkcjonujących projektów turystycznych, w których tworzeniu uczestniczył - tej grupy propozycji nie oznaczono specjalnie w tekście rozdziału, tylko w wyjątkowych wypadkach odsyłając do szerszych opracowań analitycznych autora. Drugie źródło to teoretyczne modele szlaków tematycznych, częściowo formułowane w ostatnich latach przez samego autora, w części zaś pochodzące z analiz innych badaczy szlaków tematycznych [Mayer-Cech (2003), Gawel (2011 a, b), Steinecke (2007), Puczek-Ratz (2007); Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk (2005); Stasiak (2006)]. Trzecim źródłem są opinie i zalecenia ekspertów z terenu samego Szlaku Piastowskiego, wyrażone podczas wywiadów eksperckich (oznaczonych jako WE) oraz opinie podsumowujące, sporządzone przez pozostałych członków zespołu audytowego (PBU, MPI, SCZ, OAR).

3.1. Ogólne postulaty modernizacji koncepcji i oferty szlaku

3.1.1. Adresaci oferty szlaku

Niezbędnym punktem wyjścia przy ustalaniu strategii wiodącej do prawidłowego funkcjonowania szlaku, przynoszącego korzyści materialne obiektom, gminom, personelowi obsługi turystów, partnerom biznesowym i organizacji koordynującej jest dokładne ustalenie listy głównych odbiorców oferty. Musi ona objąć zarówno aktualnych użytkowników szlaku, odwiedzających jego obiekty i przestrzeń już teraz, jak i tych potencjalnych, czyli grupę osób, dla których jego tematyka i lista atrakcji może/powinna być na tyle atrakcyjna, by skłonić ich do podjęcia takiej wyprawy w czasie wolnym. Należy zatem podjąć działania zmierzające do ustalenia ich **profilów** (liczba mnoga nie jest przypadkiem, albowiem są to różne grupy osób) ich **preferencji** (a więc list / rodzajów miejsc odwiedzanych przez nich szczególnie chętnie podczas wyjazdów w skali całego roku i oczekiwań odnoszących się do typów atrakcji oraz usług na miejscu), typowych **zachowań turystycznych** (na przykład - kiedy najchętniej podejmują podróże turystyczne i na jak długo, czy wybierają grupy zorganizowane, czy sami się organizują w grupy, czy korzystają z pakietów turystycznych, jeśli tak to jakich i z jakich źródeł), wreszcie **skali i struktury wydatków** czynionych w związku z wyprawami turystycznymi. Uzyskanie takiej wiedzy umożliwi następnie ukierunkowanie oferty szlaku oraz poszczególnych obiektów na te grupy. Uwzględnienie ich preferencji i potrzeb oraz dostosowanie oferty do ich oczekiwań, a także adekwatne ustalenie kalendarza imprez i polityka cenowa (w tym rabatowa) pozwoli stworzyć kompleksową ofertę zagospodarowania

ich czasu nie tylko zgodnie z ich zainteresowaniami, ale także zgodnie ze standardami przez nich akceptowanymi oraz na warunkach możliwych do przyjęcia dla nich. Należy przy tym zaznaczyć, że o ile oferta Szlaku Piastowskiego jako całości powinna uwzględniać wszystkie główne grupy potencjalnych turystów, to już oferta poszczególnych obiektów szlaku nie musi być skierowana do wszystkich, lecz (ze względu na profil obiektu i jego możliwości inwestycyjne) może i powinna nastąpić w tej dziedzinie pewna specjalizacja. Przykładowo obiekty o profilu archeologicznym mogą „ustawiać” swoją ofertę według opisywanych w literaturze fachowej preferencji turystów zainteresowanych historią i archeologią (tak długo, póki nie zostaną przeprowadzone własne badania turystów w samych obiektach) a obiekty sakralne mogą tworzyć specjalne moduły oferty dla kulturowych turystów religijnych oraz pielgrzymów. W ustaleniu listy adresatów i przynajmniej niektórych ich preferencji oraz zachowań pomogą wyniki realizowanego badania turystów obiektach szlaku. Na razie, bez obawy pomyłki, można wymienić grupy zauważalnie dominujące wśród turystów zwiedzających szlak aktualnie. Są to polskie grupy szkolne, głównie starsze klasy szkół podstawowych i młodzież gimnazjalna, rodziny z dziećmi odbywające podróże weekendowe i wakacyjne (niemal wyłącznie Polacy), typowi krajowi turyści weekendowi (w szczególności podróżujący w okresie tzw. długich weekendów), a także coraz liczniejsi zwolennicy turystyki żywej historii (w tym eventów tematycznych, rekonstrukcji historycznych oraz animacji historycznej). W mniejszej liczbie (dlaczego?) pojawiają się na szlaku indywidualni i grupowi polscy i zagraniczni turyści zainteresowani dziedzictwem kulturowym, turyści muzealni i religijni, wreszcie uczestnicy nieśmiało rozpoczynającego się w Polsce środowiska turystów archeologicznych. W przypadku tych grup należy podjąć badania o charakterze rozpoznawczym: jeśli podróżują w grupach - konieczne będzie ustalenie, kto jest organizatorem takich wycieczek, jakie miejsca ich programy obejmują najczęściej, jak dotrzeć do touroperatorów i jaką ofertę pakietową ci przyjąłoby do swoich programów. Jeśli odwiedzają obiekty indywidualnie, potrzebne będzie rozpoznanie, jakie usługi turystyczne na miejscu wykorzystują poza samym zwiedzaniem atrakcji, czy generalnie korzystają z gotowych pakietów turystycznych (lokalnych i tematycznych), czym kierują się w ich wyborze, wreszcie - jaki typ pakietów i za jaką cenę byliby skłonni zaakceptować w przypadku tej destynacji. Na podstawie tych ustaleń należy przystąpić do konstrukcji pakietów, a następnie skierować je do poszczególnych grup adresatów z wykorzystaniem preferowanych przez nich kanałów informacji turystycznej. Wyniki prowadzonego aktualnie badania turystów w obiektach Szlaku Piastowskiego z pewnością przyniosą znaczną wiedzę w tym zakresie. Po ich zestawieniu i analizie dane uzyskane tą drogą zostaną przekazane Radzie i koordynatorowi, a za jego pośrednictwem także lokalnym partnerom szlaku, by ci mogli je wykorzystać w konstrukcji swoich ofert.

3.1.2. Magnesy szlaku

Takim mianem określono tu główne atrakcje, z jednej strony motywujące ludzi do podjęcia podróży turystycznej, z drugiej przyciągające ich do konkretnych miejsc i w rezultacie generujące w tych miejscach zyski z ruchu turystycznego. Wśród typowych „magnesów” turystyki kulturowej jest kilka typów, które (uwzględniając profil systemu i charakter jego obiektów) mogłyby z powodzeniem funkcjonować w przestrzeni Szlaku Piastowskiego. Poniżej zostały one krótko scharakteryzowane, z podaniem konkretnych przykładów ich realizacji.

3.1.2.1. Obiekty.

Fakt, że to one są głównymi atrakcjami szlaku jest oczywisty – ich charakter i/lub dzieje są przecież zgodne z jego profilem i w istocie współtworzą jego tematykę, a także ofertę. Są one często pierwotne w sensie świadectw dziedzictwa (co w przypadku szlaku kulturowego ma

znaczenie fundamentalne), a w licznych przypadkach są także najszerzej znanymi ogniwami systemu. Ich kluczowe znaczenie dla szlaku nie wymaga zatem dodatkowych uzasadnień. Propozycje dotyczące poprawy ich funkcjonowania (w tym przede wszystkim oznaczenie, gwarancja dostępności) oraz korekty albo rozbudowy oferty umieszczono na innych miejscach Raportu, zarówno w części ogólnej propozycji, jak i w postulatach szczegółowych. W tym miejscu ograniczymy się zatem do podkreślenia potrzeby ich „ożywienia” [WE-3], a więc poszukiwania, zrozumienia i zaakceptowania nowych funkcji tych obiektów, akceptacji ich dostosowywania do nowych potrzeb. Dzieje znakomitej większości historycznych budowli na przestrzeni wieków dostarczają licznych świadectw zmian, modernizacji, przebudów i dostosowywania ich do potrzeb aktualnych właścicieli oraz wykorzystującej je społeczności, i to właśnie gwarantuje im trwałą obecność w krajobrazie kulturowym [Gaweł 2011, s. 102-103] oraz w świadomości kolejnych pokoleń. Niniejszy wywód nie powinien być żadną miarą rozumiany jako wezwanie do rewolucyjnych zmian w strukturze samych obiektów. Jednak należy pilnie rozważyć najbardziej efektywne działania zmierzające w kierunku stopniowego, lecz konsekwentnego budowania w środowisku administratorów zabytkowych obiektów szlaku (w tym może przede wszystkim sakralnych) świadomości, że tak jak wzniesiono je niegdyś wspólnym wysiłkiem (bo czym innym jest inwestycja władcy z wykorzystaniem zebranych przezeń środków i pracy podległych mu ludzi) tak nadal powinny służyć nie jednej grupie ludzi (wiernym i pielgrzymom, lokalnym społecznościom) – ale kolejnemu pokoleniu Polaków, w tym może przede wszystkim tym, którzy odwiedzają je jako swoje narodowe dziedzictwo. Także w przypadku niektórych muzeów w przestrzeni szlaku powinno dojść do gruntownej przemiany (przebudowy?) świadomości ich pracowników, jakoby obiekt był wyłącznie miejscem zachowania i konserwacji cieżgodnych świadectw przeszłości i wygodnym oraz stabilnym pracodawcą dla jego personelu. Takie myślenie (nawet jeśli nie artykułowane wprost, to znajdujące swoje odbicie w działaniach (i zaniechaniach) odbija się nie tylko w (ubogim) zakresie oferty dla turystów, ale także w ich nienależytym traktowaniu i w braku dbałości o pozyskiwanie oczekiwanych przez nich kompetencji. Dopiero taka fundamentalna zmiana rozumienia roli obiektu z jednej strony, oraz zrozumienie turystyki kulturowej jako szansy dla zachowania jego rangi i możliwości utrzymania z drugiej doprowadzi w wielu przypadkach do wykreowania rzeczywistej, a nie tylko „papierowej” atrakcji. Drogą do tego mogą być szkolenia personelu, w tym także - a może przede wszystkim - jego warstwy kierowniczej (o czym poniżej), podjęcie dialogu z odwiedzającymi obiekt turystami i wsłuchanie się w artykułowane przez nich oceny i oczekiwania, wreszcie konsekwentne wprowadzenie najważniejszych standardów szlaku kulturowego, dokładniej opisanych w grupie postulatów szczegółowych. Koordynator szlaku lub inny podmiot (na przykład niewielkie gremium fachowców) z jego udziałem powinni mieć możliwość weryfikacji spełniania podstawowych standardów [WE-10].

3.1.2.2. Eventy tematyczne.

To imprezy masowe o charakterze kulturalnym (jak festiwale, zjazdy środowiskowe) lub bardziej rozrywkowym (jak zloty, festyny, zawody) przyciągające turystów swoim tematem (eksploatujące wątki historyczne, artystyczne, religijne, kreatywne). Z punktu widzenia strategii szlaku ważne jest, by odbywały się one zgodnie z uzgodnionym kalendarzem (o czym na innym miejscu), natomiast ze względu na korzyści lokalnych usługodawców ważnym postulatem jest ustalać takie ramy czasowe ich programów, by zawierały choć jeden nocleg na miejscu, ponieważ to skokowo powiększa ilość pieniędzy pozostawionych przez turystów na miejscu (nocleg, posiłki, dodatkowe pieniądze wydane w ramach atrakcji wieczornych). W polskich opracowaniach naukowych na temat turystyki kulturowej wielokrotnie już wspomniano o znaczeniu eventu wieczornego w ramach turystyki miejskiej, w tym z podaniem przykładu eventu w przestrzeni Szlaku Piastowskiego [Mikos v.

Rohrscheidt, 2008, s. 345-353] a także w zwiedzaniu szlaków tematycznych [Mikos v. Rohrscheidt 2010, s. 65n; 361n]. Zarówno prowadzone przed dwoma laty badania potencjału Szlaku Piastowskiego [Mikos v. Rohrscheidt, 2010, s. 184; s. 205] jak i przedstawione powyżej badania skali eventyzacji w ramach audytu dowiodły, że brak takiego eventu w decydującym stopniu osłabia efekt ekonomiczny wynikający z organizowania i uprawiania turystyki kulturowej zarówno na całym Szlaku Piastowskim, jak i w poszczególnych jego miejscowościach. Problem dostrzegają także pytani eksperci z różnych środowisk związanych z turystyką na szlaku [WE-26; 30; 32]. Podstawą eventyzacji Szlaku Piastowskiego mogłaby stać się seria wieczornych imprez tematycznych na jego głównej osi, eksploatujących podstawową tematykę szlaku objętą wspólnym i bardzo nośnym tytułem „Tu się Polska zaczęła” i mających formę czy to pokazów plenerowych typu „światło i dźwięk”, czy to inscenizacji z udziałem aktorów (np. grup rekonstrukcyjnych) lub spektakli z wykorzystaniem technik hologramowych, eksponujących każdorazowo jeden z piastowskich tematów. W ramach takiej serii można zrealizować szereg eventów głównych we współpracy i z podziałem eksploatacji poszczególnych wątków (rozpisanych na szczegółowe scenariusze), pomiędzy np. Poznaniem, powiatem gnieźnieńskim (Wyspa Lednicka), miastem Gnieznem, a także Kruszwicą, można by dokonać rozdzielenia tematów poszczególnych eventów, które byłyby realizowane w kolejne wieczory - spędzane przez turystów w poszczególnych miejscach. W takim „wiązanym” przedsięwzięciu podział poszczególnych „aktów” mógłby wyglądać np. następująco: w Poznaniu – przybycie biskupa Jordana i chrzest Mieszka I, na Wyspie Lednickiej – gościna Ottona III i jego wejście na ostatni etap pielgrzymiego szlaku ku Gnieznu, w Gnieźnie: translacja i złożenie relikwii Św. Wojciecha lub/oraz koronacja Bolesława Chrobrego, a w Kruszwicy legenda o upadku Popiela i początku władania Piastów - być może w konwencji baśniowej, co zapewniłoby udział rodzin z dziećmi. Ten podstawowy schemat, realizowany w poszczególnych miejscach w kolejnych dniach każdego tygodnia w sezonie turystycznym (np. w czwartek, piątek, sobotę i niedzielę) mogłyby w pozostałe dni tygodnia uzupełniać inne odpowiednio skomponowane elementy, które ożywiłyby m.in. pole bitwy w Płowcach czy jeden z klasztorów na Szlaku Piastowskim (Strzelno ? Mogilno? Lubiąż? Łódź?). Wprowadzenie takiego wspólnego programu może się walcie przyczynić do korzystnej zmiany zachowań turystów, skłaniając ich do rozciągnięcia swojej wizyty w przestrzeni Szlaku Piastowskiego na trzy, cztery lub więcej dni.

3.1.2.3. Lokalne trasy tematyczne.

Turystyczne trasy (czyli lokalne wersje szlaków) są często spotykanym i pożądanym ogniwem większych systemów: szlaków kulturowych, w tym tematycznych. Jako miejscowe ogniwo takiego szlaku trasa organizuje zwiedzanie większych zespołów obiektów skoncentrowanych na niewielkiej przestrzeni lub większych ośrodków miejskich, co staje się potrzebne zawsze, kiedy lokalny zestaw walorów wykracza poza pojedynczy obiekt. Podstawowe zalety trasy w kontekście szlaku kulturowego są następujące: zachowując tematykę szlaku wprowadza ona element lokalnego „unicum”, w tym narracje lokalne, przyciąga turystę do danego miejsca i skłania do przedłużenia pobytu w nim, porządkuje przestrzennie i łączy we wspólną ofertę poszczególne miejsca, stwarzając tym samym turystom możliwość odwiedzenia ich wszystkich oraz skorzystania z rozmaitych wrażeń. Z kolei – patrząc od strony obiektów połączonych trasą - jej tworzenie w naturalny sposób wymusza swoistą inwentaryzację poszczególnych propozycji i usług oraz takie ich uporządkowanie - a w konsekwencji także rozłożenie akcentów oferty - by odbiorca (turysta) mógł doświadczyć całej ich różnorodności i na możliwie każdym miejscu skorzystać z innych możliwych modułów, generując tym samym także zysk dla wszystkich partnerów. Natomiast *multitematyczna* trasa lokalna jest znakomitą narzędziem promocji innych atrakcji turystycznych, nie znajdujących się na liście szlaku tematycznego, jednak

potencjalnie atrakcyjnych dla turysty kulturowego i wartych odwiedzenia. Taka lokalna propozycja, organizowana w ramach materialnego szlaku kulturowego także powinna mieć standard trasy materialnej⁵, co gwarantuje jej trwałość, dostępność poszczególnych ofert oraz połączenie w jej ramach rozmaitych usług, wśród których indywidualny turysta lub organizator wycieczki grupowej może dokonać wyboru. Ze względu na cel niniejszego Raportu, odnoszącego się do całości szlaku, możliwe jest jedynie wskazanie na możliwości „zagospodarowania” piastowskiego dziedzictwa w szeregu miejsc oraz egzemplaryczne rozwinięcie tego pomysłu w formie studium przypadku dla wybranych z nich. Przestrzeniami potencjalnie najbardziej nadającymi się dla organizacji tras lokalnych w ramach Szlaku Piastowskiego są takie, gdzie ma miejsce duża koncentracja obiektów szlaku w niewielkiej odległości od siebie, którą można pokonać pieszo lub z krótkotrwałym użyciem środka transportu publicznego albo własnego środka lokomocji - w tym ostatnim przypadku najlepiej po specjalnie oznaczonym odcinku drogi. Na podstawie przestrzennej lokalizacji obiektów Szlaku Piastowskiego trasy lokalne mogłyby zostać od zaraz stworzone w Poznaniu (7 obiektów, niezależnie od innych atrakcji), Gnieźnie (4 obiekty i kilka chronologicznie powiązanych, możliwość włączenia pobliskich: Lednicy i Trzemeszna), w Kaliszu (3 obiekty szlaku i szereg innych zabytków), Włocławku (2 obiekty i inne zabytki, możliwość włączenia Brześcia Kujawskiego), a także w trójkącie sąsiadujących gmin Strzelno – Inowrocław – Kruszwica (same obiekty Szlaku lub z innymi atrakcjami) oraz w gminach Żnin i Gąsawa (z wykorzystaniem innych atrakcji).

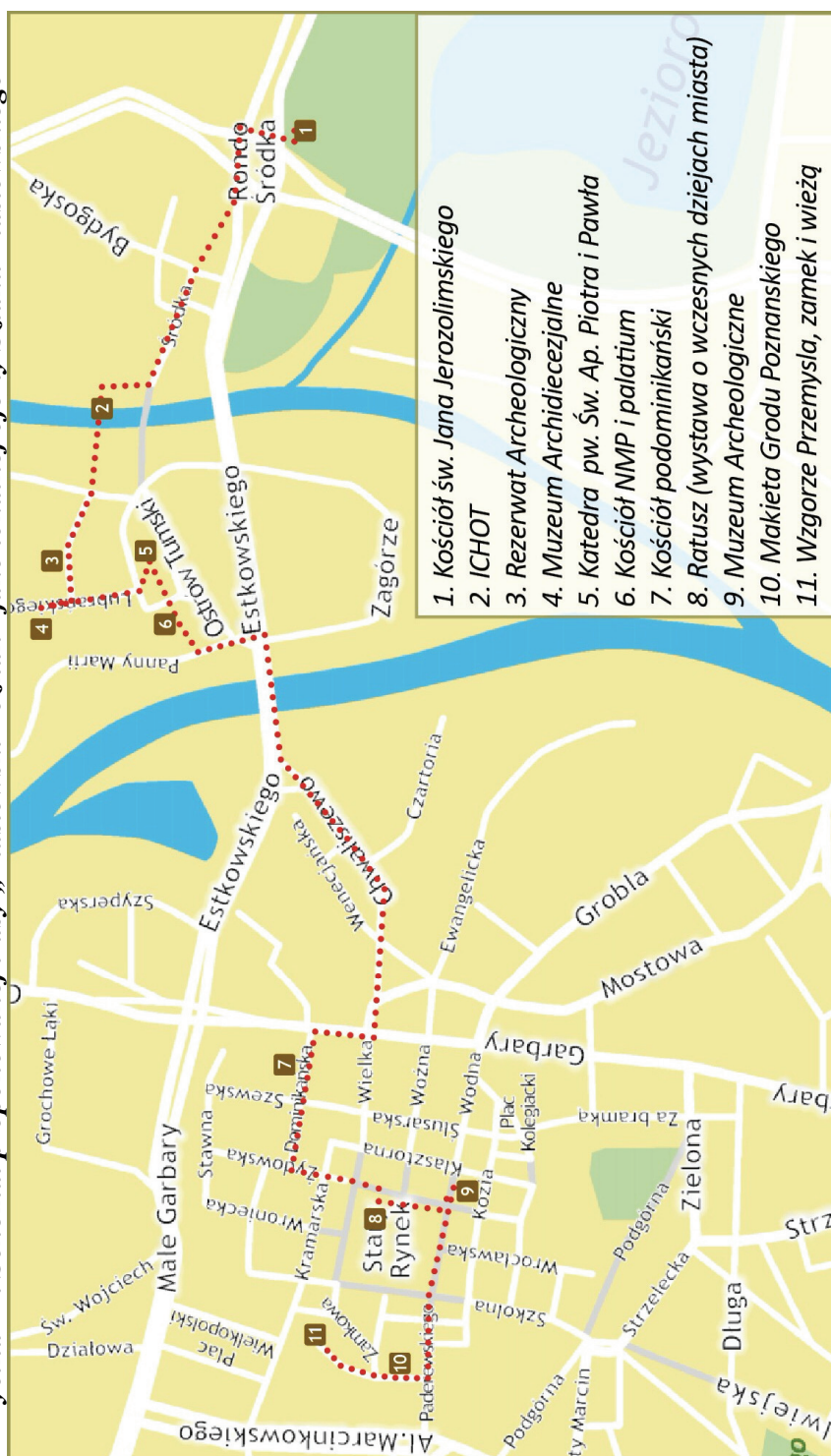
Dla prezentacji przykładowej struktury i możliwości wykorzystania takiej trasy wybrano jedno środowisko wielkomiejskie (Poznań) oraz jedno obejmujące szereg mniejszych miejscowości (w gminach Żnin i Gąsawa).

Przypadek 1: POZNAŃ. W kontekście podejmowanych w mieście w ostatnim czasie działań służących bezpośrednio turystyce kulturowej (takich jak rekonstrukcja części Zamku Królewskiego na Wzgórzu Przemysła z wystawą biograficzną i wieżą widokową, otwarcie w pomieszczeniach Makiety Dawnego Poznania drugiego obiektu multimedialnego - makiety Grodu Poznańskiego, urządzenie wystawy stałej „Tu się Polska zaczęła” w Muzeum Archeologicznym) - stworzenie lokalnej tematycznej „trasy piastowskiej” wydaje się już nie tylko ze wszech miar pożądane, ale już znacznie łatwiejsze niż przed niewielu jeszcze laty. Wizualnie propozycję takiej trasy ilustruje **Rycina 14**.

także pozostałe obiekty szlaku: kościół św. Jana Jerozolimskiego za Murami, Zamek Królewski na Wzgórzu Przemysła, Muzeum Archeologiczne, Makieta Grodu Poznańskiego, a oprócz nich najstarsze chronologicznie fragmenty wystawy o historii miasta znajdującej się w Ratuszu. Ponieważ to właśnie na terenie dawnego grodu występuje największa koncentracja „obiektów piastowskich” i tutaj funkcjonują potencjalnie zdolne do tego instytucje, organizacja takiego przedsięwzięcia powinna mieć tu swój punkt ciężkości. Nowoczesna i zgodna ze standardami dzisiejszej turystyki, a przez to atrakcyjna i przyciągająca liczne grono zwiedzających wystawa tematyczna ramach ICHOT-u mogłaby być punktem ogniskującym (w wypadku początku na Komandorii) lub nawet punktem wyjścia takiej całodniowej oferty dla zainteresowanych, których trasa, zaczynając się od kościoła Św. Jana Jerozolimskiego, przeprowadzi przez ICHOT, potem przez Rezerwat Archeologiczny i Archikatedrę, wprowadzi do wybranych wystaw Muzeum Archidiecezjalnego (przy czym warto w tym obiekcie przemyśleć nawet zorganizowanie odrębnej ekspozycji, spójnej z nią tematycznie) a następnie poprowadzi do Starego Miasta, ku Muzeum Archeologicznemu, Ratuszowi, Makiecie Grodu Poznańskiego (choć dla tej ostatniej warto byłoby przemyśleć nową lokalizację na Ostrowie Tumskim) i wreszcie ku Zamkowi Królewskiemu, którego

⁵ Szerzej o trasach miejskich, w tym ich znaczeniu we współczesnej turystyce, funkcjach w ramach miejskiej oferty oraz standardach zapewniających „materialny” status trasy, por. [Mikos v. Rohrscheidt, 2009, s. 95-126].

Rycina 14. Schemat proponowanej trasy „Piastowski Poznań” jako lokalnej oferty Szlaku Piastowskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „30 sposobów na Poznań”, s. 57

biograficzna ekspozycja poświęcona wielkopolskim Piastom i wieża widokowa z panoramą Poznania stanowiłyby jej ostatni element. Trasa i funkcjonujące w jej ramach atrakcje byłyby w stanie zatrzymać wielu turystów na nocleg w Poznaniu. Przygotowane specjalnie dla trasy zestawy propozycji mikroeventów (jak prezentacje, pokazy, filmy, warsztaty, już oferowane w poszczególnych obiektach lub właśnie przygotowywane) oraz scenariusze jej zwiedzania (także fabularyzowanego i w konwencji gry miejskiej, znajdujące się w ofercie kilku poznańskich usługodawców) uczynią z niej jeden z najbardziej atrakcyjnych produktów szlaku i samego miasta. Jej utworzenie w oczywisty sposób skutkuje mocniejszym wpisaniem Poznania w przestrzeń i ofertę Szlaku Piastowskiego z jednej strony i głębszym

zrozumieniem dla jego kluczowej roli w tym systemie przez turystów – a i samych poznaniaków - z drugiej.

Obok najstarszych relikwii i obiektów znajdujących się na terenie dawnego poznańskiego grodu, czyli na Ostrowie Tumskim (Archikatedra, kościół NMP z palatium) oraz innych zlokalizowanych tu obiektów szlaku (ICHOT, rekomendowany do szlaku Rezerwat Archeologiczny) i Muzeum Archidiecezjalnego (posiadającego w swych zbiorach m.in. relikwię od wieków przypisywaną do okresu początków chrześcijaństwa w państwie piastowskim - domniemany miecz św. Piotra), trasa „Piastowski Poznań” powinna objąć

Przypadek 2: GMINY ŻNIN I GĄSAWA.

Na terenie wspomnianych gmin znajdują się trzy obiekty rekomendowane do nowej listy Szlaku Piastowskiego: Rezerwat Archeologiczny w Biskupinie, tamtejsze Muzeum Archeologiczne wraz z Ośrodkiem Archeologii Eksperymentalnej oraz Muzeum Ziemi Pałuckiej w Żninie. Te obiekty stanowiłyby główne ogniwa proponowanej trasy, jednakże pod warunkiem utworzenia odrębnej wystawy stałej w Żninie, poświęconej jednemu z aspektów funkcjonowania państwa piastowskiego. Potencjalnie atrakcyjnym, i z pewnością wynikającym z dziejów miasta i okolicy tematem do wykorzystania w takiej ekspozycji (multimedialnej?) byłaby Bulla Gnieźnieńska z 1136 roku, której treścią jest gwarancja posiadłości arcybiskupów gnieźnieńskich, w znacznej części skoncentrowanych wokół Żnina. Wystawa mogłaby prezentować na przykład materialne podstawy organizacji kościelnej w średniowiecznej Polsce i tym samym znakomicie uzupełniać listę tematów (i atrakcji) Szlaku Piastowskiego. Stworzenie trasy pozwoliłoby także wykorzystać obiekty zwyczajowo zaliczane dotychczas do Szlaku Piastowskiego i znajdujące się na jego dotychczasowych trasach, jak Pomnik Leszka Białego w Marcinkowie Górnym (gmina Gąsawa), kolej wąskotorową (np. jako alternatywną ofertę przemieszczania się po osi głównej trasy, w tym między obiektami Szlaku Piastowskiego ze Żnina do Biskupina), Muzeum Kolei Wąskotorowej w Wenecji, ruiny zamku Nałęczu Wenecji, cenny kościół Św. Mikołaja w Gąsawie. Nic nie stoi na przeszkodzie, by także inne obiekty włączyły swoją ofertę do trasy. Przykładowo restauracja pałacowa w Grochowskich Szlacheckich (to już gmina Rogowo, ale bardzo blisko obiektów) mogłaby włączyć do swojego menu ofertę „piastowskich” dań średniowiecznych, odtworzonych na podstawie receptur skomponowanych z udziałem archeologów lub przez nich zaproponowanych. W ramach rozwinięcia oferty tej trasy można także przemyśleć projekt stworzenia w Marcinkowie Górnym ekspozycji biograficznej, poświęconej Leszkowi Białemu i zbrodni gąsawskiej roku 1227 (albo szerzej - okresowi podziałów dzielnicowych i politycznej rywalizacji książąt piastowskich), a w jej ramach zaproponowania turystom regularnego mikroeventu tematycznego (pokazu, projekcji, filmu?). Realizacja takiego przedsięwzięcia mogłaby nie tylko znacznie urozmaicić pobyt turystów i wyeksponować autentyczny wątek mieszczący się bez wątpienia w profilu tematycznym Szlaku Piastowskiego, ale nawet stanowić podstawę do wpisania tej miejscowości na formalną listę obiektów szlaku. Atrakcyjność trasy na pewno podniosłoby także oznaczenie dróg rowerowych pomiędzy jej poszczególnymi obiektami jako tematycznej trasy w przestrzeni Szlaku Piastowskiego oraz jej połączenia (np. przez Mogilno (?)) z oznaczonym na terenie Wielkopolski tylko do Wydartowa i Izdb Piastowskim Traktem Rowerowym. To lokalizowałoby ten produkt na alternatywnej trasie Szlaku Piastowskiego, przynosząc wszystkie korzyści związane ze zwiększonym ruchem (aktywnych) turystów. Dodatkowo trasę można (a nawet należałoby) uzupełnić o oferty pakietów dla turystów indywidualnych, zawierające w ramach różnych opcji fakultatywnych propozycje noclegów w Żninie, Grochowskich lub Biskupinie, posiłków i wstępów do obiektów, przejazdów kolejką i przewodnictwa turystycznego, a nawet wypożyczanie rowerów z możliwością ich oddania w innych punktach, co zapewnia turystom większą swobodę. W opinii autora Raportu propozycja takiej trasy lokalnej, a) wykorzystującej tematykę Szlaku Piastowskiego, b) wzbogacającej

listę uzupełniających atrakcji w jego przestrzeni i c) kreującej i utrzymującej dodatkową serię usług funkcjonujących na jego rzecz w skali lokalnej - wydaje się z pewnością lepszym pomysłem dla tego obszaru niż nie zmieniające w niczym jego potencjału protesty towarzyszące propozycjom zmiany struktury szlaku. Jej realizacja mogłaby nawet doprowadzić do korzystnej dla omawianego terenu korekty listy obiektów szlaku (por. casus Marcinkowa Górnego). Schemat tej lokalnej trasy prezentuje **Rycina 15**.

Rycina 15. Propozycja trasy lokalnej w ramach Szlaku w Gminach Żnin i Gąsawa

Źródło: A. Mikos v. Rohrscheidt - opracowanie własne.

Opierając się na wynikach inwentaryzacji potencjału turystyczno-kulturowego przestrzeni Szlaku Piastowskiego [KAG] atrakcyjne trasy, stanowiące lokalne produkty dla tej formy turystyki mogą w oparciu o obiekty Szlaku Piastowskiego powstać także w trójkącie Strzelno – Kruszwica - Inowrocław, w Kaliszu (miejska) i we Włocławku w powiązaniu z Brześciem Kujawskim. W przyszłości (po rozszerzeniu oferty i zapewnieniu dostępności) należy także rozważyć stworzenie lokalnej trasy wokół Wągrowca, koniecznie obejmującej także kościół w Tarnowie Pałuckim i mogącej przy okazji obsługiwać turystów na Szlaku Cysterskim. Z pewnością atrakcyjność tych produktów podniesie zapewnienie im organizacyjnego statusu tras materialnych, co oznacza nie tylko dobrą tematyzację i pełne oznaczenie przebiegu tras oraz samych obiektów, ale także wdrożenie pozostałych kryteriów materialności: zagwarantowanie turystom dostępności faktycznej i wprowadzenie koordynacji z kilkoma przynajmniej usługami (jak przewodnictwo na zamówienie lub wynajem urządzeń audioguide, mikroeventy w obiektach muzealnych na trasie - przynajmniej na zamówienie, niewielkie pakiety usług gastronomicznych lub rekreacyjnych, inne).

3.1.2.4. Nowoczesne wystawy.

Określenie „nowoczesna” użyte dla opisu wystawy oznacza nie tylko, że jest ona urządzona z wykorzystaniem najnowszych osiągnięć technologicznych w dziedzinie przekazu i wizualizacji, ale także, że wychodzi naprzeciw potrzebom (albo co najmniej przyzwyczajeniom) współczesnego konsumenta, oczekującego w treści wystawy przekrojowego powiązania jej tematyki i poszczególnych wątków z innymi aspektami życia i funkcjonowania jej bohaterów i prezentowanych społeczności, wyraźnie wyartykułowanych odniesień do czasów najnowszych (np. w postaci skutków wydarzeń, ich wpływów na współczesną kulturę), nierzadko głębszego tła historyczno-społecznego (niektórzy zwiedzający) oraz znacznego stopnia interaktywności w wykonaniu, umożliwiającego samodzielne korzystanie, możliwości samodzielnej i indywidualnej eksploracji tematu czy doświadczenia eksponatu, wreszcie wieloźródłowej, a nie tylko jedynie obowiązującej interpretacji oraz narracji prezentowanej historii (czy tematyki). Od niemal dwóch dziesiętników lat w krajach z dobrze rozwiniętą turystyką, a od szeregu lat także w naszym kraju organizacja nowoczesnych w formie wystaw (multimedialnych, interaktywnych, zawierających stałe (oferowane w trakcie każdego zwiedzania) mikroeventy, w tym kioski multimedialne, projekcje czy inscenizacje - jest podstawowym sposobem konkurencyjnej walki toczonej przez klasyczne muzea z parkami tematycznymi i centrami rozrywki. Stawką w tej walce jest uwaga, czas i pieniądze turystów a w perspektywie długoterminowej: utrwalenie profilu turysty, który można określić jako typ turysty muzealnego (w Polsce z różnych powodów nadal bardzo rzadkiego). Ekspozycje tematyczne są ponadto - obok zabytków i lekcji / warsztatów - jedną z trzech podstawowych form, w jakich realizuje się oferta edukacyjna, ta zaś kieruje się aktualnie do najliczniejszej grupy odbiorców Szlaku Piastowskiego. Wszystko to powoduje, że Szlak Piastowski, jeśli chce pozostać na mapie najważniejszych destynacji turystyki edukacyjnej i pojawić się na liście celów turystyki muzealnej oraz przyjazdowej turystyki dziedzictwa kulturowego, musi dysponować liczną i zróżnicowaną ofertą nowoczesnych, „robiących wrażenie” ekspozycji. Dokonane badanie wskazuje na istnienie kilku takich wystaw w niektórych obiektach szlaku (Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, jego oddział w Grzybowie, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu oraz potwierdza ich powstawanie (ICHOT i Rezerwat Archeologiczny w Poznaniu, Gród Pobiedziska). Jednak z drugiej strony całe znaczne obszary szlaku są ich pozbawione, co już aktualnie skutkuje utratą ich atrakcyjności w oczach odbiorców / turystów, która na pewno pogłębi się w obliczu rosnącej konkurencji zarówno w ramach szlaku, jak i ze strony wspomnianych atrakcji innych typów.

Niezależnie od wyników inwentaryzacji obiektów problem ten jest dostrzegany przez ekspertów [WE-2; 3; 24].

Oczywistym postulatem w tym kontekście jest zagospodarowanie tych luk, czy raczej ekspozycyjnych „pustyń” w przestrzeni szlaku. Audyt wykazał, że największym takim obszarem jest kujawsko-pomorska część szlaku, a stosunkowe ubóstwo w tej materii (jedna wystawa interaktywna) panuje także w południowej i wschodniej części Wielkopolski, w obszarze pomiędzy Łądem a Kaliszem. Jeśli te obszary mają funkcjonować w strukturze szlaku na równych prawach i za parę lat nadal przyciągać turystów, to konieczna jest pilna modernizacja ich wystaw (przy czym nie chodzi tylko o ich nowoczesne urządzenie, ale o gruntowne przemyślenie ich koncepcji) lub stworzenie nowych ekspozycji. Prócz wymienionych powyżej potencjalnych atrakcyjnych miejsc w Żninie (temat bulli gnieźnieńskiej) i Marcinkowie Górnym lub Gąsawie (walki Polski dzielnicowej i zbrodnie gąsawska) miejscami nadającymi się do zagospodarowania w pierwszym rzędzie są Muzeum (wystarczająco długiej i ciekawej) Historii Włocławka, Mysia Wieża w Kruszwicy (gdzie można by zagospodarować baśniowy wątek początków dynastii Piastów, przy okazji przywołując podobne legendy założycielskie z innych krajów), dawny klasztor w Strzelnie (unikalny na szlaku wątek kobiecego życia monastycznego) oraz w Łądzie (a jeśli nie, to w Wągrowcu lub Lubiniu - życie średniowiecznego klasztoru), wreszcie w Kaliszu, tutaj z kolei eksponując długą i pełną zwrotów biografię założyciela wielkopolskiej linii Piastów, ale także (alternatywnie) funkcjonowanie kaliskiego grodu w ramach dzielnicowej Wielkopolski, nie tylko obfite w oblężenia i dramaty, ale posiadające m.in. ciekawy wątek prowadzonej przez Żydów (w XII wieku!) księżęcej mennicy.

3.1.2.5. Tematyczne oferty dla rodzin z dziećmi

w samych obiektach szlaku, ich otoczeniu, na trasach lokalnych, w miejscach w przestrzeni szlaku, a także w ramach organizowanych eventów. Jest to zauważalna grupa, aktywna turystycznie szczególnie w weekendy wakacyjne, w długie weekendy i podczas wielodniowych eventów tematycznych. Przykłady obiektów posiadających ofertę dla dzieci i stosujących system rabatowy dla grup rodzinnych (m.in. Muzeum Archeologicznego w Poznaniu z jego imponującą listą imprez, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy z grami archeologicznymi oraz poznańskiego Traktu Królewsko-Cesarskiego pokazują, że takie obiekty są już teraz odwiedzane przez rodziny z młodszymi dziećmi. Lista specjalnych propozycji może być długa i obejmuje m.in. kącki do gier tematycznych, specjalne wystawy lub strefy wystaw dla dzieci, a nawet całe tematyczne parki zabaw dla nich [WE-20], dziecięce / rodzinne trasy zwiedzania w tzw. „lekkiej wersji” [WE-7], opracowane z myślą o dzieciach wersje audio- przewodników po wystawach (skrótowa, często zmodyfikowana treść utrzymana w prostym języku, za to urozmaicona ciekawostkami i legendami), oferty zwiedzania strojach historycznych, pokazy dla dzieci, zabawy i gry terenowe, quizy, warsztaty interaktywne, szereg innych propozycji). Wiele z nich nie wymaga znacznych nakładów finansowych co powoduje, że są do zrealizowania w praktycznie każdym obiekcie, a jedynym poważnym wyzwaniem może być ich skuteczna promocja, która jednak może wspierać operujący za pomocą swoich kanałów dystrybucji koordynator szlaku.

3.1.3. Kanały szlaku

Szlak Piastowski jest produktem o znacznej liczbie obiektów, przestrzennie rozległym, ponadto posiada bardzo szeroki profil tematyczny, obejmujący znaczny fragment najstarszej historii Polski, charakteryzujący się wielością i różnorodnością możliwych do eksploatacji aspektów. Tworzy to szereg atutów, które powinny być prezentowane podróży po szlaku i ich realizacja jako zróżnicowanej (i przez to atrakcyjnej) propozycji edukacyjnej, jak i jego udostępnianie w formie wiązki monotematycznych ofert. Właśnie propozycję organizacji

rozlicznych ofert wychodzących naprzeciw potrzebom i preferencjom zwolenników zarówno jednej, jak i drugiej opcji określono tu jako tytułowe „kanały” (usług). Bez przeprowadzania głębszych analiz możemy wskazać na ich dwie zasadnicze postacie: pakiety oraz trasy przekrojowe.

3.1.3.1. Pakiety indywidualne i grupowe.

W teorii turystyki termin pakiet odnosi się do (ujmując to najkrócej) powtarzalnej oferty składającej się z dwóch lub więcej składników, oferowanych po łącznej cenie. W praktyce turystyki kulturowej rozróżniane są pakiety tematyczne, lokalne (ogólne i tematyczne), jednoźródłowe (pseudo-pakiety) i okolicznościowe. W ostatnim czasie, w obliczu trendu do indywidualizacji wypraw turystycznych szczególnie ważne z punktu widzenia destynacji turystycznych (a do takich należą szlaki) okazują się pakiety indywidualne, przygotowywane i oferowane małym grupom realizującym prywatne podróże z pominięciem touroperatorów lub nawet pojedynczym osobom⁶. W przypadku Szlaku Piastowskiego stworzenie pakietów tematycznych stanowi formę wyjścia naprzeciw zarówno touroperatorom, jak i indywidualnym turystom. Dla tych pierwszych gotowy pakiet, który mogą zakupić dla całej grupy wycieczkowej oznacza redukcję czasu przeznaczanego na planowanie programu wycieczki z jednoczesną gwarancją przemyślanego modułu programu i dostępności i dobrej jakości wszystkich usług wchodzących w skład pakietu, popartą marką (opinią) oferenta pakietu, którym może być jedno z lokalnych biur podróży lub koordynator szlaku. Z kolei dla rosnącej grupy turystów indywidualnych pakiet stanowi nie tylko taką samą oszczędność czasu, którego nie muszą zużyć na poszukiwanie rezerwację jego składników, ale także - jeśli zawiera możliwość wyboru opcjonalnych składników (modułów pakietu) z pomocą na przykład internetowego narzędzia formularza interaktywnego – pozwala im skomponować samodzielnie produkt odpowiadający ich zainteresowaniom i preferencjom. Dodatkowo pakiet zazwyczaj jest tak złożony, że jego nabycie redukuje ich koszty w stosunku do tych poniesionych przy nabywaniu jego składników odrębnie.

Pakiety mogą stać się indywidualnie udostępnianymi „ramami” czy też kanałami zwiedzania szlaku. Pożądaną wersją **pakietu indywidualnego** dla Szlaku Piastowskiego byłby przykładowo taki, w którym klient w wersji podstawowej rezerwowałby (nabywał) jedynie kilka kolejnych noclegów w interesujących go miejscowościach szlaku, jednak mógłby dodatkowo zarezerwować na czas swojej parodniowej wyprawy rower, który odebrałby w jednym miejscu, a zwrócił w drugim, zakupić kupon rabatowy, uprawniający do ulgowego wstępu do wybranych muzeów lub ich określonej liczby (np. 5), wynająć przewodnika w jednej, konkretnej miejscowości na konkretny dzień i godzinę i tak dalej. Taki pakiet pozostawia turyście nadal duży zakres samodzielności, jednocześnie gwarantując mu podstawowe usługi, które są niezbędne dla prawidłowej realizacji jego indywidualnego wyjazdu, stanowiąc jakby jego ramy i główne punkty. Oferty takich pakietów dla szlaku mogłyby na przykład uwzględniać jego obie rekomendowane trasy, przy czym klient sam wybierałby miejsca noclegów i inne usługi. Inny tematyczny pakiet mógłby „organizować”, a w każdym razie zapewniać turyście udział w organizowanych w ciągu jednego tygodnia lub długiego weekendu kolejnych eventach tematycznych w przestrzeni na szlaku, oferując np. noclegi w kolejnych miejscowościach i bilet wstępu na imprezy, o ile te byłyby płatne, a w miarę możliwości także usługi transferu z jednej miejscowości do drugiej lub na przykład wynajem samochodu. Potrzebę tworzenia pakietów zauważyli także niektórzy zapytani eksperci [WE-13; 29].

⁶ Szerzej na temat pakietów indywidualnych w turystyce kulturowej, ich modeli, typów i zastosowania: [Artyshuk, 2010, s. 4-24].

Przykładem **pakietu grupowego** może być gotowy program dla trzydniowej wycieczki po szlaku dla 20, 30 czy 40 osób, obejmującej przejazd autokarem turystycznym, zwiedzanie np. 5 miejscowości (a w nich 8-10 obiektów, w tym zabytków i muzeów lub wystaw plenerowych), usługę pilota-przewodnika po Szlaku Piastowskim, dwa noclegi w hotelach kategorii 2**, dwa obiady i dwie kolacje, w tym jedną tematyczną i udział w jednym mikroevencie, organizowanym specjalnie dla grupy. Niechby to była np. wycieczka z Poznania, przez Ostrów Lednicki, Gniezno i Strzelno do Kruszwicy, obejmująca zwiedzanie Ostrowa Tumskiego, ICHOT-u oraz Zamku Królewskiego w Poznaniu, Wyspy Lednickiej z wystawą muzealną, archikatedry gnieźnieńskiej i Muzeum PPP w Gnieźnie, kościołów romańskich w Strzelnie oraz Mysiej Wieży, przy czym w tym ostatnim miejscu w cenie pakietu byłaby inscenizacja legendy o Popielu i Piaście. Gwarantowane noclegi w Poznaniu i Gnieźnie lub w miejscu najbliższym Kruszwicy (np. Inowrocław), wynajem autokaru i towarzystwo przewodnika, a także wstępy do obiektów i posiłki w Poznaniu, Lednogórze, Gnieźnie i Kruszwicy zabezpieczyłyby niezbędne usługi. Tym samym touroperator potrzebowałby tylko umieścić gotową wycieczkę w katalogu, zebrać grupę i przywieźć ją do miejsca startu wycieczki oraz odwiedzić z powrotem do miejsca zamieszkania turystów. Podobne do opisanego pod względem struktury „półprodukty” turystyczne są dość powszechnie spotykane choćby w ofercie koordynatorów lub lokalnych biur podróży w przestrzeni niemieckich szlaków kulturowych [Mikos v. Rohrscheidt 2011, s. 62-63].

3.1.3.2. Oferty tras przekrojowych.

Innym przykładem kanału w ramach szlaku jest możliwość stworzenia **piastowskiej trasy archeologicznej** przez powiązanie zagospodarowanych turystycznie i posiadających ciekawą ofertę edukacyjną miejsc ważnych odkryć archeologicznych. Na trasie takiej wycieczki znalazłyby się (liniowo): Biskupin - Ostrów Lednicki - Poznań (tu Rezerwat, Muzeum Archeologiczne i – w niedługim czasie także - odkryte na stałe relikty palatium) – Giecz – Grzybowo oraz Kalisz, a niedługo zapewne także i Łekno, po stworzeniu trasy obiektowej na terenie tamtejszych wykopalisk. Tym samym miłośnicy archeologii zyskają być może najdłuższy w Polsce gotowy program wycieczek, na który złożą się stacje z dobrze opracowanymi i przygotowanymi do zwiedzania ekspozycjami. Przygotowanie ofert dla takiej trasy powinno być jednym z zadań koordynatora szlaku, a ich realizację mogą wziąć na siebie współpracujący z nim touroperatorzy. Co symptomatyczne, pomysł trasy archeologicznej niezależnie od koncepcji opisanej dla Ostrowa Tumskiego w Poznaniu przez autora raportu wyartykułował jeden z zapytanych ekspertów [WE-18], nie wskazując wszelako potencjalnych ogniw trasy, prócz własnego obiektu (Giecz).

Z kolei w dziedzinie kulturowej turystyki religijnej podobnie bogate możliwości tkwią w turystycznym zagospodarowaniu różnorodnych obiektów o charakterze sakralnym lub związanych z dziejami i organizacją Kościoła. W ramach takiej **trasy początków chrześcijaństwa w Polsce**, obok jednej lub obydwu archikatedr z relikwiami pierwotnych budowli (w tym z basenem chrzcielnym w Poznaniu i konfesją Św. Wojciecha oraz Drzwiami Gnieźnieńskimi) obydwu muzeów diecezjalnych (w Poznaniu i Gnieźnie) i kilku spośród najstarszych zachowanych świątyń (np. w Strzelnie, Gieczu, Lubiniu) a także (koniecznie!) wystawy choćby faksymile i elektronicznych kopii najcenniejszych zbiorów Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie (mogłaby to być pasjonująca ekspozycja multimedialna) wśród obiektów Szlaku znajdują się przecież historyczne klasztory, w których można by umieścić ekspozycje z mikroeventami i oferta edukacyjną, dotyczącą nie tylko życia monastycznego, ale i aktywności oraz wkładu w tworzenie naszej kultury przez szereg zasłużonych w dziejach Polski zakonów, w tym benedyktynów (Mogilno; Lubień – klasztor czynny!), cystersów (Łąd, Wągrowiec), kanoników regularnych (Trzemeszno) norbertanek (Strzelno – jedyny żeński klasztor na tej liście, z atutem unikalności - i to nie tylko w skali

szlaku), dodatkowo uzupełnione wspomnianą ekspozycją wątku bulli gnieźnieńskiej w Żninie. Ten wątek mógłby znaleźć swoją roczną kulminację w jednym z eventów religijnych (np. odpust Św. Wojciecha w Gnieźnie) lub rekonstrukcji historycznej o tej tematyce, np. translacji relikwii św. Wojciecha z Trzemeszna do Gniezna co dodatkowo stanowiłoby promocję dla całej trasy.

Wśród innych potencjalnych kanałów tego rodzaju można by wymienić trasy biograficzne: *Pierwszych Piastów* (Poznań, Lednica, Gniezno), *Piastów Wielkopolskich* (Kalisz, Łąd, Lubią, Poznań, Gniezno) czy *Ostatnich Polskich Piastów* (Brześć, Płowce, Kruszwica, a może także Kowal i Radziejów – te ostatnie z opcją późniejszego włączenia do Szlaku Piastowskiego).

3.1.3.3. Trasy alternatywne.

Współczesna turystyka kulturowa jest uprawiana przez rosnącą grupę ludzi aktywnych, którzy wybierają na miejsca swoich wakacji i urlopów takie obszary, gdzie będą mogli połączyć pasję odkrywania nieznanej sobie historii danej kultury lub spotkania z jej dziedzictwem z czynnym wypoczynkiem, skutkującym poprawą kondycji fizycznej. Wprowadzenie takich tras na szlaku oznacza nie tylko pożądane rozszerzenie jego oferty w stosunku do dodatkowej grupy turystów, której preferencje i oczekiwania nadal są w Polsce lekceważone, ale także przynieść szansę dostrzeżenia oferty szlaku przez bardzo liczną grupę aktywnych turystów z zagranicy, którzy jak dotąd widzą dla siebie bardzo niewiele interesujących propozycji w Polsce [Mikos v. Rohrscheidt 2010, s. 360]. Brak tras alternatywnych poza Piastowskim Traktem Rowerowym i krótkimi odcinkami lokalnymi na Pałukach zauważają niektórzy zapytani eksperci, postulując utworzenie takich ciągów [WE-24; SCZ]. W kontekście zarysowanych potrzeb z jednej strony i daleko niezadowolającego stanu z drugiej, jako pilnie potrzebne należy określić wprowadzenie odniesionych wyraźnie do Szlaku Piastowskiego sieci alternatywnych tras rowerowych łączących jego obiekty i umożliwiających ich zwiedzanie według jakiejś koncepcji programowej i w połączeniu z czynnym wypoczynkiem. Trasy te powinny być oznaczone fizycznie (wzdłuż przebiegu) i systemowo (w elektronicznych systemach nawigacji), posiadać swoje mapy, zamieszczane w materiałach szlaku i na jego stronach internetowych, specjalnie dla nich powinny zostać opracowane przewodniki zawierające poza opisem obiektów i innych atrakcji i usług także informacje przydatne rowerzystom. Ponadto poszczególne obiekty, które ich nie posiadają powinny zostać jak najprędzej wyposażone w miejsca dla bezpiecznego odstawienia rowerów. Jednak szlak stanie się naprawdę rozwiniętym produktem dla aktywnych turystów dopiero wtedy, kiedy pojawią się w jego przestrzeni przynajmniej w kilku (6-7) strategicznych punktach wypożyczalnie rowerów współpracujące ze sobą na tyle ściśle, by można było odebrać (zarezerwowany) rower w jednym miejscu, a oddać go w innym punkcie szlaku. Wydaje się, że dobrą lokalizacją dla pierwszych takich punktów byłyby Gniezno, Poznań, Kruszwica, Włocławek, Żnin, Strzelno oraz Wągrowiec lub położone w pobliżu nich mniejsze miejscowości z obiektami szlaku (które dzięki temu mogłyby pozyskać dodatkowych turystów). Z czasem taką sieć można by dalej rozwijać we wszystkich kierunkach, aż obejmie ona wszystkie lub niemal wszystkie miejscowości z obiektami szlaku.

Na poszczególnych odcinkach pomiędzy obiektami nieodległymi wzajemnie od siebie, lecz nie leżącymi w jednej miejscowości, można (o ile to możliwe w danym środowisku przyrodniczym) wyznaczyć także trasy piesze wiodące przez okolice o szczególnych walorach krajobrazowych lub na terenach z dużym nagromadzeniem atrakcji antropogenicznych. Takie trasy ekologiczne mogłyby również zostać stopniowo wyposażone w punkty odpoczynku z najprostszym zapleczem sanitarnym a punktach początkowych i końcowych także w punkty wypożyczania ekwipunku (np. kijków do nordic walkingu) i/lub niedrogiej gastronomii. Dobrymi miejscami do rozpoczęcia takich projektów wydają się:

przestrzeń wokół obiektów w Biskupinie i Żninie (głównie na terenie gminy Gąsawa) oraz Lednicki Park Krajobrazowy wraz z obiektami w Dziekanowicach (WPE) Imiolkach, Moraczewie czy Łubowie, ale także obszar wokół Radziejowa z głównym punktem w Płowcach, teren gminy Krzywiń wokół Lubinia (z Cichowem i Bieżynem), tereny wokół Wągrowca i Łekna (z Tarnowem Pałuckim) oraz najbliższe okolice Łądu nad Wartą.

3.1.3.4. Lokalna oferta grup animacji i rekonstrukcji historii.

Jak wykazała inwentaryzacja obiektów i przestrzeni szlaku, jest ich całkiem sporo i są niemal zupełnie nie zagospodarowane. Szereg pytaných ekspertów dostrzega potencjał tych środowisk i apeluje o ich integrację w struktury szlaku [WE-30]. Pożądane byłoby ich wsparcie w skali lokalnej, na przykład w postaci afiliacji przy obiektach szlaku i w ramach umowy afiliacyjnej przydzielenie im pomieszczeń na spotkania i przechowywanie sprzętów, za co mogłyby odplacić się walnym udziałem w organizacji realizacji dorocznego eventu, ale i urozmaiceniem codziennej oferty - na przykład w postaci realizowanych przez ich członków mikroeventów (inscenizacji, gier terenowych, warsztatów) umieszczonych w stałej ofercie obiektu i proponowanych grupom turystycznym na zamówienie grupowe, wykonywanych na przysłowiowy telefon. Taka ścisła współpraca istnieje już w kilku obiektach (Grzybowo, Kalisz – rezerwat), jest to jednak zdecydowanie za mało – ich wzorem powinna ona zostać nawiązana wszędzie tam, gdzie grupy już istnieją (w Poznaniu, Gnieźnie, Wągrowcu). Ze strony samego obiektu powinna wyjść zachęta do zakładania nowych grup tam, gdzie ich nie ma, a z powodu profilu obiektu jego oferta mogłaby znaleźć znakomite uzupełnienie dzięki ich aktywności (także komercyjnej). Tak mogłoby się stać na przykład w Gieczu, na Lednicy czy w Płowcach.

3.1.4. Silniki szlaku

Do tej grupy zaliczono rozmaite projekty nakierowane na intensyfikację ruchu turystów indywidualnych w przestrzeni szlaku. Tego rodzaju programy oddziałują poprzez bezpośredni bodziec (zachętę) w postaci dostarczenia swojemu uczestnikowi projektu konkretnej wiedzy, satysfakcji lub korzyści materialnej, połączony z jakąś formą programu, jednak nie wymuszający jego udziału w zorganizowanych wycieczkach. Spośród różnorodnych sprawdzonych projektów turystyczno-kulturowych wybrano cztery, uznane za najlepiej przystające do profilu i potrzeb szlaku albo wprost zaproponowane przez zapytaných ekspertów.

3.1.4.1. Projekt zwiedzania Szlaku Piastowskiego.

Projekty paszportów turystycznych są dobrze znanymi sposobami na aktywizację turystyki w licznych miastach Europy oraz małych obszarach o dużej koncentracji atrakcji. Ich atut polega na wykorzystaniu z jednej powszechnej pasji zbierackiej oraz skłonności do rywalizacji oraz jednoczesnym wyzwoleniu efektu synergii przez współpracę i wzajemną promocję wielu obiektów. Pierwszym takim projektem zrealizowanym z sukcesem w Polsce (a dokładniej właśnie w Wielkopolsce) był wprowadzony przez poznańskie Biuro KulTour.pl w roku 2006 „Paszport Wielkopolanina”. Ponieważ relacje z obiektów uczestniczących w projekcie były obiecujące (szczególnie z tych mniej znanych, których administratorzy dostrzegli zauważalny wzrost liczby odwiedzających w skali kolejnych sezonów) warto skopiować ten sprawdzony projekt dla potrzeb Szlaku Piastowskiego. Polega on na wykonaniu książeczki o formie paszportu, z możliwością wklejenia przez posiadacza własnego zdjęcia na pierwszej stronie. Książeczka jest jednocześnie 1) mini-przewodnikiem regionalnym (zawiera zdjęcia i krótkie opisy 27 atrakcji turystyczno-kulturowych na terenie całej Wielkopolski i mapkę regionu z ich lokalizacją), 2) kolekcjonerską listą potwierdzeń pobytów turystycznych (zawiera na każdej stronie miejsce na pieczętki obiektów), 3)

narzędziem niewielkiego systemu rabatowego (obejmującego zniżki na książki o tematyce turystycznej, ekwipunek turystyczny, usługi przewodnickie wydawcy, usługi fotograficzne oraz usługi gastronomiczne w paru punktach), wreszcie 4) jej wypełnienie (czyli odwiedzin we wszystkich 27 obiektach) uprawnia do udziału w internetowym konkursie o tytuł i dyplom Świadomego Wielkopolanina, polegającym na wykazaniu się wiedzą o zwiedzonych obiektach, ich atrakcjach i ekspozycjach oraz o dziejach i dziedzictwie kulturowym Wielkopolski – po osiągnięciu określonego pułapu punktów w konkursie można - prócz dyplomu - wylosować symboliczne nagrody.

Dla potrzeb Szlaku Piastowskiego można by – oprócz zmiany nazwy i design'u książeczki, zamiany listy prezentowanych w niej obiektów na obiekty Szlaku Piastowskiego i zmiany treści pytań konkursowych - dokonać rozszerzenia listy obiektów uczestniczących w akcji rabatowej oraz w razie potrzeby wprowadzić nowe moduły (np. zniżkę w hotelach, zniżkę na bilety do przynajmniej niektórych obiektów). Mogłaby ona stać się także elementem szlakowego systemu rabatowego, o którym szerzej poniżej. Książeczki byłyby rozprowadzane w każdym obiekcie Szlaku Piastowskiego oraz za pomocą dystrybucji np. w szkołach i wśród grup wycieczkowych, podejmujących wyprawy po Szlaku Piastowskim, a nawet w obiektach noclegowych zlokalizowanych w przestrzeni szlaku i poprzez partnerów i usługodawców szlaku, powiązanych z nim formalnymi umowami. Dla zakończenia projektu wymagane byłoby potwierdzone odwiedzenie wszystkich lub prawie wszystkich jego obiektów, co – analogicznie jak w przypadku Paszportu Wielkopolanina - w efekcie przyniosłoby niewielki wzrost odwiedzin w obiektach najpopularniejszych, jednak zauważalny w obiektach mniej uczęszczanych przez turystów.

3.1.4.2. Tydzień na szlaku i inne kalendarze eventów.

Z punktu widzenia zarówno touroperatora, organizującego programy wycieczek tematycznych, jak i typowego odbiorcy indywidualnego, zainteresowanego profilem szlaku tematycznego istotne wydaje się istnienie i dostępność oferty konkretnej, zmaterializowanej w określonych czasach i miejscach szlaku. Powinna ona przybrać formę wycinkowego kalendarza wydarzeń, publikowanego odpowiednio wcześniej i dostępnego do ostatniej chwili, a obejmującego każdy kolejny miesiąc lub nawet tylko jeden tydzień, jeśli przypada on na tak zwany wysoki sezon (na szlaku byłby to maj, czerwiec i oba miesiące wakacji letnich, może także kwiecień i wrzesień). Organizator wycieczek, jeśli otrzyma go wystarczająco wcześniej (np. w formie regularnego newslettera), może włączyć część z propozycji aktualnego „życia” szlaku do programu swoich imprez i przywieźć w określone miejsca turystów, korzystając przy okazji z oferty zwiedzania oraz z usług gastronomicznych i noclegowych. Indywidualny turysta lub inicjator małej, na przykład rodzinnej, wycieczki może z kolei zareagować nawet spontanicznie i wybierając szlak jako przestrzeń do spędzenia najbliższego wolnego krótkiego urlopu (lub długiego weekendu) zaplanować swoją indywidualną podróż w oparciu o taki gotowy kalendarz „Tygodnia na Szlaku”. Kalendarz byłby zestawiany regularnie przez koordynatora (takie zadanie proponują dla niego niektórzy zapytani eksperci [WE-4; 13]) na podstawie zbieranych przez niego na bieżąco informacji ze wszystkich obiektów i gmin. W takim kalendarzu powinny naturalnie w pierwszym rzędzie znaleźć się wszystkie tematyczne eventy jedno- i wielodniowe w obiektach szlaku i organizowane w większej skali (począwszy od Festynu Archeologicznego w Biskupinie z jego bogatym programem, kilkudniowych Zjazdu Wojowników Słowiańskich w Grzybowie czy Festiwalu Kultury Słowiańskiej i Cysterskiej w Łądzie), ale także krótszych jak Koronacja Królewska w Gnieźnie czy jednodniowych, których znaczną liczbę organizują poszczególne muzea (przykładowo kilka z wielu imprez: Noc Kupały na Lednicy, Biesiada Piastowska w kaliskim Rezerwacie Archeologicznym) czy gminy (jak Inscenizacja Bitwy pod Płowcami). Jako uzupełnienie powinny się tam znaleźć także stałe mikroeventy, czyli np. organizowane co tydzień projekcje

filmów albo wycieczki z przewodnikiem, po lokalnych trasach, gry miejskie i terenowe oraz wiele innych (w perspektywie takiego kalendarza na pewno pojawiłby się szereg nowych propozycji). W kalendarzu może znaleźć się miejsce także dla innych wybranych imprez kulturalnych i turystycznych, odbywających się w miejscowościach w przestrzeni szlaku (może z takim zastrzeżeniem, że warto dokonać selekcji wśród setek imprez organizowanych przez miasta wielkie - jak Poznań - czy duże - jak Kalisz czy Włocławek - by nie zdominowały one oferty szlaku). Na przykład poznański „Weekend z historią”, a nawet popularny wśród turystów „Poznań za pół ceny” z jednej strony i Festyn Cysterski w Wągrowcu, Inowrocławski Festiwal Światła czy Dni Kruszwicy, ale i regularne koncerty organowe z drugiej mogą się jak najbardziej w takim programie znaleźć i znacznie go urozmaicać. Kalendarz powinien być dostępny na portalu internetowym koordynatora w Internecie (i na stronach możliwie wszystkich obiektów) oraz - w formie wydruków - w kasie czy punkcie obsługi każdego obiektu szlaku, ale również w siedzibach i miejscach usług podmiotów partnerskich, jak np. hotele i lokale gastronomiczne w przestrzeni szlaku. Czytający go w Internecie turysta może wybrać pełen życia szlak zamiast innej destynacji i ułożyć sobie prywatny program spotkania z piastowskim dziedzictwem, uzupełnionego preferowanymi przezeń formami kultury lub rozrywki, proponowanymi w tym samym lub pobliskim miejscu. Biorący go do ręki turysta może zainteresować się jedną lub kilkoma imprezami, zmienić swoje plany i pojechać do danego miejsca, uczestniczyć w evenie i potem skorzystać z noclegu, który powinien być możliwy do zarezerwowania w dowolnym momencie za pośrednictwem biura koordynatora, internetowego formularza zlinkowanego ze stroną danej imprezy lub przez wykonanie telefonu do obiektu noclegowego – partnera eventu. Samo już zebranie i selekcja informacji to działanie użyteczne, natomiast zestawienie obszernej mapy imprez na dany, konkretny wycinek czasu i udostępnienie jej potencjalnym odbiorcom za pomocą przekazu bezpośredniego (portal) oraz dostępnego przez pośrednictwo kilkudziesięciu punktów dystrybucji (obiekty szlaku i informacje turystyczne w jego przestrzeni) to łatwa w wykonaniu i tania forma promocji bogatej oferty szlaku, wzajemna promocja poszczególnych obiektów (realizuje się w ten sposób efekt synergii) i szansa na pozyskanie uwagi klienta i wpłynięcia na jego wybór.

3.1.4.3. Doroczny konkurs lub gra tematyczna na Szlaku Piastowskim.

Taki projekt nie tylko wprowadziłby do oferty szlaku propozycję dla (elitarniej grupy) indywidualnych turystów z inklinacjami do samodzielnego poszukiwania i odkrywania treści i wątków (których istnienie i rosnącą aktywność także w Polsce potwierdzają cieszące się rosnącą popularnością programy turystycznego questingu), ale także wniósłby znaczące urozmaicenie palety możliwości edukacji przez turystykę. Są to możliwości nadal zbyt mało wykorzystywane przez polską szkołę, być może z powodu przekonania większości nauczycieli o przestarzałej ofercie edukacyjnej klasycznych destynacji, w tym muzeów i szlaków i ich nie przystawaniu do potrzeb i oczekiwań współczesnych uczniów.

Jeśli taki konkurs miałby być ukierunkowany na pozyskanie właśnie wymienionych dwóch grup potencjalnych turystów, to jego (coroczna) edycja powinna być realizowana w dwóch wersjach: dla grup edukacyjnych z dłuższym okresem realizacji zadań. Na przykład dla grup edukacji szkolnej przez trzy miesiące w skali roku, od początku kwietnia do końca czerwca, tak, by finał i zakończenie wypadły krótko po zamknięciu roku szkolnego). Z kolei dla grupy indywidualnych poszukiwaczy konkurs mógłby trwać dłużej, na przykład do końca września, albo zgoła rozpoczynać się dopiero z początkiem letnich wakacji, by zapewnić ich napływ w okresie zmniejszonej aktywności grup szkolnych. Program konkursu powinien być oparty na dobrze opracowanych scenariuszach, zawierających wymagania odwiedzenia określonej liczby obiektów, przyswojenia elementarnej wiedzy, jak i odnalezienia licznych detali (napisów, symboli?), wreszcie rozwiązania konkretnych zadań, rozwijających umiejętności

takie jak kojarzenie wydarzeń, logiczne wnioskowanie, a może także wymóg aktywnego uczestnictwa w konkretnym evencie tematycznym szlaku (z roku na rok zmienianym w powiązaniu z wiodącym tematem roku lub samego konkursu). Konkurs powinien być odpowiednio nagłośniony, informacje o nim wysyłane przez kanały dystrybucji do potencjalnych grup adresatów (szkoły, koła turystyczne, stowarzyszenia o profilu uwzględniającym aktywność kulturalną turystyczną, edukacyjną, patriotyczną itp., grupy rekonstrukcji historycznych, grupy miłośników muzeów i inne), a samorządy, inni partnerzy szlaku oraz komercyjni sponsorzy mogliby ufundować atrakcyjne nagrody. To wszystko może przyciągnąć na szlak nowe grupy ludzi, dotychczas nie zauważających jego potencjału lub nie znajdujących w jego przestrzeni atrakcyjnej dla siebie oferty.

3.1.4.4. Stały system rabatowy Szlaku Piastowskiego.

Taki system działałby na podstawie formalnego porozumienia wszystkich lub przynajmniej kilkunastu głównych obiektów szlaku. Jego podstawowym celem byłoby zapewnienie uczestnikom ulgowego wstępu do obiektów lub nawet wstępu po specjalnej cenie, możliwość nabycia z rabatem materiałów i pamiątek w sklepach i kioskach obiektowych, a także w miarę możliwości wykorzystanie po obniżonej cenie ich oferty gastronomicznej, o ile taka istnieje. Przy udziale innych partnerów taką zniżkę możnaby rozciągnąć na posiłki w uczestniczących w systemie lokalach gastronomicznych w pobliżu obiektów, a także na hotele i obiekty noclegowe, wypożyczalnie rowerów i inne punkty usługowe. W odniesieniu do wstępu ideałem byłby wspólny bilet na wszystkie obiekty lub kupon na wolny wstęp do ich określonej liczby (np. 5, 7 czy 10 wybranych przez uczestnika z listy). Nabycie takiego biletu lub kuponu po mocno zredukowanej cenie tworzyłoby silną motywację do zwiedzenia wielu miejsc i ostatecznie - niezależnie od jego pełnej realizacji - przyniosłoby uczestniczącym obiektom zysk. Taka praktyka jest dobrze znana w przestrzeni wielu szlaków lub w większych miastach w zachodniej Europie i Ameryce Północnej. Znając jednak polskie realia wspólny bilet może nie doczekać się realizacji z powodu niemożności (czy raczej niechęci do) ustalenia jednolitego algorytmu dzielenia zysków. Pozostaje wówczas kupon, który łatwo tak skomponować, by jego część turysta oddawał w obiekcie, co umożliwi jego administratorowi udowodnienie jego wizyty i tym samym adekwatny do świadczonych usług udział w zyskach z systemu rabatowego. Jakkolwiek korzyści z funkcjonowania takiego systemu wydają się oczywiste, należy przypuszczać, że niełatwym zadaniem będzie przekonać do uczestnictwa w nim administratorów niektórych muzeów (w czym pomocne byłoby porozumienie ich organów założycielskich) a przede wszystkim administratorów niektórych obiektów sakralnych. Niektóre z nich od dawna znane są z uprawiania prywatnej polityki udostępniania obiektów. W ich przypadku mogłoby pomóc porozumienie z władzami czterech diecezji, na których terenie zlokalizowane są obiekty szlaku: poznańskiej, gnieźnieńskiej, wrocławskiej i kaliskiej. Doprowadzenie do takich porozumień mogłoby być jednym z kolejnych zadań Rady ds. Szlaku Piastowskiego lub jej wydelegowanych przedstawicieli.

3.1.5. Organizery szlaku

Do tej grupy elementów efektywnego funkcjonowania szlaku zaliczono tutaj: koordynację szlaku jako produktu turystycznego (której ze względu na jej kluczowe znaczenie i wpływ na pozostałe czynniki poświęcone zostanie najwięcej miejsca), partnerstwo w ramach szlaku, sposoby dystrybucji usług, informację i promocję, a także standardy szkolenia ludzi dla obsługi szlaku i jego obiektów.

3.1.5.1. Koordynacja szlaku

W tym miejscu, zanim zostaną zaprezentowane szczegółowe postulaty odnośnie koordynacji Szlaku Piastowskiego, konieczny wydaje się najpierw krótki opis zakresu koordynacji,

potwierdzonego jako typowy i efektywny i postulowanego dla współczesnych szlaków kulturowych, w tym tematycznych. Z kolei, po zestawieniu postulatów wynikających z audytu, zostanie zaproponowany model koordynacji szlaku, potem propozycje odnoszące się do jego finansowania, zaś na końcu tego fragmentu Raportu będą także wyliczone kolejne niezbędne kroki, które muszą być wykonane dla ustanowienia efektywnej koordynacji Szlaku Piastowskiego.

3.1.5.1.1. Standardowy zakres koordynacji i pozycja koordynatora.

W opracowaniach analizujących problematykę koordynacji szlaków tematycznych [Mikos v. Rohrscheidt 2012a, s. 36] jako niezbędne *minimum* dla prawidłowego funkcjonowania szlaku wymienia się trzy absolutnie podstawowe zadania: **1. monitoring stanu systemu** (w tym oznaczenia tras i obiektów, ich stanu i dostępności, **2. zbieranie lub wytwarzanie, przetwarzanie, aktualizację i dystrybucję informacji** na temat szlaku, obiektów i eventów oraz **3. organizowanie lub współorganizowanie promocji** produktu.

Zalecenia analityków oraz praktyka zaobserwowana w trakcie badań w systemach, które odniosły sukces jako produkty wskazują że w miarę możliwości koordynator powinien wykonywać również przynajmniej niektóre z następujących zadań (wraz z poprzednimi określimy to jako *zakres optymalny*): **4. inicjowanie** i pośrednictwo w dystrybucji nowych typów **usług prostych** (jak przewodnictwo, warsztaty edukacyjne, pokazy itd.), **5. przygotowywanie materiałów** albo/i organizowanie koniecznych **szkoleń** personelu, **6. organizowanie usług złożonych** (jak pakiety lokalne, cykliczne eventy albo wycieczki tematyczne) dla całości szlaku lub konkretnych odcinków albo miejsc i dystrybucja tychże albo **7. zlecenie, promocja, pośredniczenie i dystrybucja imprez, usług i produktów** (jak wycieczki lub eventy) podmiotom zewnętrznym oraz egzekwowanie nie tylko ich realizacji, ale także jej jakości. Koordynator może też **8. regularnie przeprowadzać lub zlecać badania** ruchu turystycznego, stanu oferty oraz opinii i preferencji (oczekiwań) turystów pojawiających się w przestrzeni szlaku, co umożliwi reakcję na ujawniane mankamenty, podejmowanie prawidłowych decyzji w odniesieniu do modyfikacji oferty, a w dłuższej perspektywie- ukierunkowanie promocji szlaku lub konkretnych ofert ku właściwym grupom i obszarom docelowym.

Usytuowanie miejsca i zadań koordynatora w stosunku do systemu powinno uczynić z niego reprezentanta szlaku jako całości oraz naturalnego partnera dla potencjalnych konsumentów oferty tego szlaku, do którego będą się oni zwracać o wsparcie logistyczne w planowaniu i realizacji jego zwiedzania. Dla poszczególnych obiektów, ale i organizatorów wypraw turystycznych i samych turystów (np. indywidualnie korzystających z oferty szlaku), koordynator powinien być przy tym dostępny dla potrzeb komunikacji, przynajmniej w oznaczonych dniach i godzinach. Znaczenie tego postulatu dla perspektyw sukcesu systemu jako propozycji spędzania wolnego czasu staje się coraz większe wraz z obserwowanym stałym zwiększaniem się odsetka turystów indywidualnych. Ta grupa odbiorców oferty szlaku chcąc zachować znaczny zakres samodzielności rezygnuje z udziału w zorganizowanych wycieczkach grupowych, nie chcą oni jednak tracić możliwości skorzystania z kompetentnej informacji i zorganizowanych zgodnie z ich oczekiwaniami usług na miejscu. Szlak, który jako destynacja na szereg dni chce przyciągnąć tę nieustannie rosnącą grupę turystów, musi im to zapewnić.

Dodatkowo profil tematyczny każdego szlaku, jego specyfika wynikająca np. z położenia geograficznego, typu obiektów, zagospodarowania turystycznego i poziomu usług komunikacyjnych oraz zasobów kulturowych może wpływać na ustanowienie innych zadań dla koordynatora. Dostosowanie funkcji tego ostatniego do tych potrzeb w przypadku istniejącego już szlaku nie musi oznaczać konieczności tworzenia nowych struktur, choć taka opcja wydaje się w wielu przypadkach najbardziej efektywna. Przy dobrym rozpoznaniu

najważniejszych potrzeb (w czym nabyć pomocny niniejszy Raport) oraz porozumieniu co do zakresu koordynacji, statusu koordynatora, modelu zarządzania i trybu wykonywania poszczególnych zadań (co powinno być przedmiotem dalszych prac Rady PNdsSP i ustaleń instytucjonalnych partnerów szlaku) istniejąca komórka koordynacyjna może zostać zreorganizowana w takim sposób, by mogła te zadania wykonywać we współpracy z innymi podmiotami.

3.1.5.1.2. Proponowany zakres koordynacji Szlaku Piastowskiego.

Z powyższymi postulatami zostanie skonfrontowany zestaw zadań koordynatora Szlaku Piastowskiego, wyłaniający się z opinii zapytanych ekspertów [WE]. Zespół, który będzie ustalał pożądany zakres koordynacji analizowanego szlaku, posiadając możliwość jego określenia na pułapie pomiędzy wskazanym standardem minimalnym a optymalnym, powinien wziąć pod uwagę istotne czynniki warunkujące funkcjonowanie tego konkretnego szlaku, w tym położenie i wynikający z niego skład partnerów instytucjonalnych (np. dwa województwa) dominujące typy obiektów, główne docelowe grupy turystów oraz skalę ewentualnych kosztów wprowadzenia i wykonywania danego zadania i problemy związane z jego finansowaniem. Tym samym niektóre propozycje powinny być potraktowane jako szczególnie istotne i pilne (szczególnie, jeśli stoi za nimi większa grupa ekspertów lub dotyczą fundamentalnego standardu turystyki), inne mogą być odłożone na czas dalszy i uzależnione od możliwości finansowych i personalnych koordynatora. Nie wszystkie też zadania musi wykonywać sama komórka koordynacyjna, pewną ich część można wpisać w zakres obowiązków innych podmiotów (np. wojewódzkich lub innych samorządowych) pozostawiając na podstawie formalnego porozumienia koordynatorowi szlaku zadanie ich monitoringu.

Poniżej znajdują się artykułowane przez poszczególnych ekspertów zadania dla koordynatora szlaku. W pierwszej grupie znajdują się postulaty, wyrażone przez większą grupę ekspertów (wyartykułowane przynajmniej trzykrotnie), w drugiej - rzadziej podnoszone. Jeśli przy opisie zadania oznaczono je dodatkowo znacznikiem (*), oznacza to, że mieści się ono także w standardowym, ogólnym modelu koordynacji szlaków tematycznych (por. 3.1.5.1.1).

Monitoring oznakowania* [WE-1; 6; 11; 17; 18; 28],

Monitoring oferty i usług w obiektach (jakości, dostępności)* [WE-1; 4; 10; 24; 25],

Zarządzanie informacją na temat szlaku* [WE-1; 7; 9; 17; 18; 19; 27; 31],

Aktywna promocja szlaku* [WE-1; 5; 9; 12; 13; 14; 15; 17; 19; 20; 26; 28; 29; 30; SCZ],

Funkcja łącznika między obiektami i partnerami, integracja szlaku* [WE-13; 16; 19; MPI],

Regularna (instytucjonalna) współpraca z przedstawicielami obiektów [WE-13, 16; 20],

Działalność wydawnicza (foldery, przewodniki, kalendarze itd.) [WE-2; 6; 26; 28],

Bezpośrednia obsługa ruchu turystycznego, w tym organizacja wycieczek* [WE-3; 7; 26],

Regularne sporządzanie i dystrybucja kalendarza szlaku* [WE-3; 4; 13],

- - - - -

Inspirowanie rozwoju bazy usługowej, w tym gastronomicznej i hotelarskiej [WE-4; 5],

Monitoring infrastruktury technicznej i drogowej [WE-5],

Dbłość o zachowanie poprawnej tematykacji szlaku [WE-30],

Tworzenie odpowiedniej strategii szlaku i jej wdrożenie [WE-1],

Kontrola przepływów finansowych środków wydatkowanych na szlak [WE-33],

Wsparcie w pozyskiwaniu środków dla inwestycji w obiektach szlaku [WE-20],

Tworzenie ofert turystycznych (w tym pakietów)* [WE-3],

Liczne postulaty formułowane w odniesieniu do **promocji** obejmowały między innymi potrzebę tworzenia polityki promocyjnej i jednolitego programu jej realizacji oraz aktywnego prowadzenia promocji i konsekwencji w działaniu zgodnie z przyjętymi założeniami.

W ramach zadań związanych z zarządzaniem **informacją** artykułowano nie tylko jej poszczególne moduły, jak zbieranie, aktualizacja i skuteczna dystrybucja, ale także konkretne narzędzia, jak prowadzenie portalu internetowego szlaku, uważanego przez część ekspertów za kluczowy element zarówno informacji, jak i promocji. Grupa pytanek ekspertów widzi w koordynatorze wprost główny (w naturalny sposób) punkt przepływu informacji, niektórzy wychodząc od posiadania przezeń najbardziej aktualnych informacji chcieliby obarczyć go w związku z tym zadaniem jej ewaluacji dla celów nie tylko formułowania oferty, ale i jej poprawy.

Część ekspertów chciałaby zinstytucjonalizować **współpracę** wewnątrz szlaku. Ich propozycje sięgają od porozumienia i okresowych konsultacji kierownictwa obiektów po stałą i formalnie umocowaną Radę Szlaku, zbierającą się w określonych odstępach czasu (np. raz do roku), w której uczestniczyliby administratorzy obiektów i przedstawiciele samorządów. Celem tych spotkań, obok wymiany doświadczeń, byłoby podejmowanie strategicznych decyzji i ukierunkowywanie nowych wspólnych działań [WE-13, 16; 20]. W opinii autora Raportu takie reprezentatywne gremium, złożone ze wszystkich partnerów, w szczególności współfinansujących działanie szlaku, byłoby także odpowiednim miejscem na przedstawianie sprawozdań z działalności koordynatora i udzielaniu mu absolutorium z wykonania budżetu oraz realizacji planów (co wymagałoby jednak zmiany jego statusu, obejmującej przekształcenie aktualnej struktury członkostwa w organizacji).

Przedstawiciele samego koordynatora (OT Szlak Piastowski) wykonującego swoje zadania w bardzo ograniczonym zakresie, są świadomi wysokiego stopnia komplikacji współpracy, przede wszystkim z powodu różnych warunków i przyjętych przez potencjalnych partnerów zasad finansowania projektów [*Nota Koordynatora*]. Zdając sobie sprawę, że funkcjonowanie koordynacji szlaku w oczekiwanym szerszym zakresie jest niemożliwe bez współpracy z władzą terenową i jej regularnego wsparcia finansowego, za konieczne uważają **porozumienie władz** różnych stopni, pomoc materialną i ludzką. Akcentują także konieczność zachowania równowagi w relacjach szlak - władze publiczne różnych szczebli, wyrażającego się szczególnie w partnerstwie, a nie zależności (co jeszcze ważniejsze w sytuacji lokalizacji szlaku w dwóch województwach) oraz wzajemnego wyważenia wymagań (oczekiwań) władz wobec koordynatora i świadczeniach na jego rzecz i na rzecz szlaku [WE-3]. Jako przyszłe zadania koordynatora przedstawiciele OT Szlak Piastowski widzą: bieżącą obsługę ruchu turystycznego, koordynację wydarzeń na szlaku (kalendarz eventów jako organizację sezonu dla odbiorcy-turysty w tym akcentowanie różnych obiektów w różnych momentach sezonu), koordynację funkcjonowania obiektów w ramach wspólnych przedsięwzięć [WE-3], działania na rzecz integracji podmiotów usługowych wokół szlaku oraz do ustanawiania dobrych standardów oferty i usług w obiektach [WE-10]. Warto zauważyć, że pytani reprezentanci organizacji koordynującej [WE-3; WE-10] chętniej zajęliby się działaniami w części przynoszącymi wymierne dochody (jak obsługa turystów) wykonywanymi dotychczas przez tę organizację w skali lokalnej, (a zdaniem autora raportu niemożliwymi do wykonywania przez nich samodzielnie w skali całego, rozległego systemu), natomiast jeszcze nie do końca są świadomi istotnych i typowych zobowiązań koordynatora szlaku kulturowego, mianowicie monitoringu poszczególnych elementów jego funkcjonowania, promocji oraz kompleksowego (a nie dotyczącego tylko eventów) zarządzania informacją. Wszelako i oni widzą potrzebę funkcjonowania jednej komórki organizującej życie szlaku we współpracy z innymi podmiotami [*Nota*].

3.1.5.1.3 Proponowany model koordynacji Szlaku Piastowskiego.

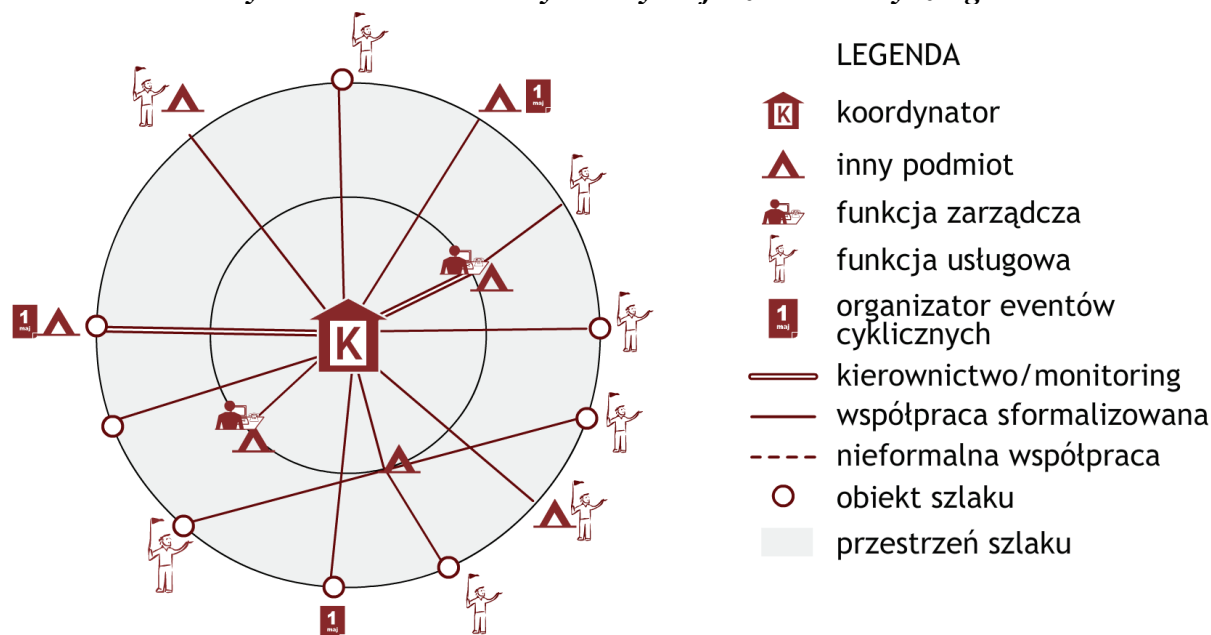
Jak stwierdzono powyżej (2.3.3.) aktualnym modelem koordynacji szlaku (a dokładniej jego centralnego, niewielkiego wycinka) jest model jednolity. Jednak w kontekście postulowanych powyżej potrzeb w zakresie efektywnej koordynacji (3.1.5.1.1.) i oczekiwań ekspertów (3.1.5.1.2), a także specyfiki terytorialnej szlaku, położonego w dwóch regionach administracyjnych oraz w wielu powiatach i gminach, realizujących różne strategie rozwoju turystyki, a dodatkowo łączącego ofertę różnych typów obiektów (od funkcjonujących świątyń przez muzea aż po podmioty wykreowane specjalnie dla turystów) należy rozważyć zmianę modelu koordynacji szlaku. Zachowując dzisiejszy model działania aktualny koordynator nie byłby w stanie wykonać choćby tylko części oczekiwanych od niego zadań w stosunku do całego szlaku. Widzą to także ci spośród ekspertów, którzy formułują w stosunku do niego najszersze spektrum zadań: *Koordynator nie wszystko musi robić sam, inne komórki i podmioty mogą wykonywać to we współpracy z nim* [WE-7].

W opinii autora raportu, prowadzącego niedawno badania koordynacji szlaków, a także na podstawie stwierdzeń innych badaczy tej materii, akcentujących zależność modelu koordynacji od typu zasobów, celów i szeregu innych warunków [Gaweł 2011, s. 82], w sytuacji wielości typów obiektów funkcjonujących w różnych warunkach i posiadających różne cele główne (misje), w obliczu konieczności kreowania i realizowania urozmaiconej oferty skierowanej do kilku różnych grup adresatów oraz wobec istnienia grupy silnych, równorzędnych instytucjonalnych partnerów (w tym dwóch samorządów wojewódzkich) i kilku innych dużych podmiotów (np. powiaty, w tym te kluczowe dla szlaku i chętne do współpracy i finansowania) w organizacji funkcjonowania Szlaku Piastowskiego **centralny model koordynacji⁷ sprawdziłby się zdecydowanie lepiej** niż model jednolity.

W modelu centralnym także istnieje wyraźnie określony ośrodek koordynacyjny z jasno przypisanymi zadaniami zarządczymi w stosunku do całości systemu, jednak **nie** jest on już jedynym podmiotem wykonującym zadania na poziomie powyżej zatomizowanych obiektów, lecz obok niego istnieje kilka lub więcej podmiotów współpracujących (publicznych, społecznych albo komercyjnych). Wykonują one niektóre z zadań zarządczych, na przykład w konkretnych sektorach (jak obsługa wycieczek w przestrzeni szlaku, organizacja pakietów na szlaku, organizacja eventów itd.) tworząc sieć usług czy to w pojedynczych obiektach albo miejscach (np. główny zabytek, muzeum, poszczególne miejscowości), czy w stosunku do poszczególnych odcinków szlaku. Centralna jednostka (formalny koordynator) deleguje konkretne zadania (sektory działań) innym podmiotom, zachowując jednocześnie kontrolę ich realizacji: taka delegacja powinna mieć charakter formalnego porozumienia. Delegacją można objąć na przykład aktywności wymienione powyżej w punktach 4. i 6. zadań koordynatora (usługi proste, pakiety lokalne i tematyczne, eventy, wycieczki). **Zaletami** tego modelu są: bardziej profesjonalny poziom realizacji określonych typów zadań zarządczych (adekwatnych do profilu partnera), relatywnie niższe koszty funkcjonowania szlaku (partnerzy wykonują je na własny koszt, korzystając z marki szlaku i generując zyski z ruchu turystycznego), wyższy poziom aktywności i kreatywności poszczególnych podmiotów (zainteresowanych wzrostem skali usług czy poprawą standardu), a także (ale tylko przy jasno określonym podziale kompetencji i formalnym porozumieniu): możliwość egzekwowania realizacji poszczególnych zadań. **Wadą** może okazać się zbyt silna koncentracja partnerów na zadaniach własnych (zwłaszcza jeśli ich realizacja przynosi im wymierne zyski) z jednoczesnym zaniedbywaniem przez nich działań służących wzrostowi rozpoznawalności szlaku jako całości i jego sukcesowi jako złożonego produktu. **Rycina 16** ukazuje schemat wykonywania czynności zarządczych w stosunku do szlaku w modelu centralnym.

⁷ Model został opisany szerzej w [Mikos v. Rohrscheidt 2012a] na s. 54n.

Ryc. 16. Model centralny koordynacji szlaku tematycznego

Źródło: Mikos v. Rohrscheidt, 2012a, s. 54

Wspomnianą wadę można zredukować przez dobre wyznaczenie sektorów, oddawanych w zarząd innym podmiotom i takie ustalenie zasad współpracy, by w interesie poszczególnych partnerów było dbanie także o markę szlaku i wysoki poziom oferty własnej, a także łączenie jej z możliwie największą liczbą innych komponentów, nie będących w ich zarządzie.

Przykłady podziału zadań zarządczych:

Przykład I: Delegacja organizacji wycieczek. Wspecjalizowane biuro podróży uzyskuje określone czasowo (np. na okres 3 lat) zlecenie na organizację dłuższych niż jednodniowe wycieczek po Szlaku Piastowskim. Biuro otrzymuje prawo do używania tytułu: Oficjalny Partner Szlaku Piastowskiego, gwarancję przekazywania mu wszystkich zapytań o organizację ponadlokalnych wycieczek na szlaku, wpływających do koordynatora i obiektów, które nie organizują ich same. Jego portal z interaktywnym formularzem zamówień zostaje zlinkowany na portalu Szlaku (i wszystkich obiektów, które wyrażą zgodę). Otrzymuje także na uzasadnione żądanie materiały promocyjne szlaku. W zamian zobowiązuje się do: stworzenia oferty serii wycieczek, obejmującej przynajmniej 2/3 obiektów szlaku z obydwu tras i leżących w obydwu województwach, umieszczania tych wycieczek na swoim portalu, w katalogach i innych materiałach promocyjnych, promowania na targach, w których uczestniczy, używania logo Szlaku Piastowskiego podczas tych imprez i w materiałach, korzystania w ramach realizacji programu z oferty hoteli, przewodników lokalnych, lokali gastronomicznych będących partnerami szlaku, a także deklaruje gotowość stworzenia w realistycznym czasie ofert autorskich (tematycznych) na zamówienia klientów szlaku, jeśli takie nadejdą. Ten podstawowy schemat można uzupełnić ze strony szlaku na przykład o gwarancję biletów ulgowych w obiektach szlaku dla uczestników wycieczek organizowanych w ramach tej oferty (jako własnych imprez szlaku – za zgodą obiektów), a ze strony Biura na przykład o zobowiązanie do zorganizowania po kosztach własnych jednej podróży studyjnej po szlaku raz w ciągu trzech lat (co zapewni promocję szlaku, ograniczając jednocześnie jej koszty).

Przykład II. Delegacja organizacji eventu. Podmiot (np. stowarzyszenie rekonstrukcji historycznej) otrzymuje zlecenie na doroczną organizację kilkudniowego głównego

dorocznego eventu Szlaku Piastowskiego⁸. Organizator zobowiązuje się do jego zaplanowania i przeprowadzenia w ustalonym miejscu zgodnie z tematyką danego roku na szlaku (a nawet według ustalonego ramowego programu, zawierającego główne 3-4 punkty), do przekazania określonego ułamka wpływów za usługi biletowane/opłacane na rzecz Szlaku, zatrudnienia w obsłudze turystów w pierwszym rzędzie partnerów szlaku, dystrybucji materiałów promocyjnych szlaku, uwzględnienia konkretnie wymienionych interesów obiektu - gospodarza eventu. W zamian otrzymuje na dany rok tytuł (głównego) „Partnera Roku na Szlaku Piastowskim”, komplet materiałów promocyjnych, zgodę konkretnego obiektu na organizację eventu na jego terenie (w jego bezpośrednim otoczeniu) i zobowiązanie do pomocy logistycznej, nie wymagającej większych inwestycji pieniężnych (np. magazynowanie sprzętów ale też wykorzystanie przyłączy elektrycznych i wodnych), gwarancję współpracy ze strony gminy w określonych przez porozumienie ramach, prawo do sformułowania szczegółowego programu imprezy i dobór wykonawców (z zastrzeżeniem zatwierdzenia przez koordynatora szlaku i obiekt), wyłączność na niektóre płatne usługi podczas trwania eventu, prawo doboru podwykonawców (może być ograniczone), wpis eventu jako głównego punktu rocznego i miesięcznego kalendarza szlaku oraz deklarację współpracy w promocji (event promuje zarówno podmiot, jak i szlak oraz jego obiekty we wszystkich dostępnych kanałach). Tę listę także oczywiście można uzupełnić o inne elementy.

Podobnie można rozwiązać kwestie: organizacji indywidualnych pakietów tematycznych w ramach szlaku, monitoringu i obsługi jego tras alternatywnych (np. rowerowych), obsługi lokalnych produktów szlaku (np. tras w poszczególnych miejscowościach), szkoleń personelu, okresowych badań turystów, realizacji konkretnych przedsięwzięć promocyjnych i innych.

W przypadku omawianego systemu tzw. centralny model koordynacji jest w stanie prawidłowo i efektywnie funkcjonować w sytuacji dobrego porozumienia koordynatora szlaku z głównymi partnerami instytucjonalnymi (urzędy marszałkowskie, zainteresowane powiaty) oraz regularnych konsultacji pomiędzy nimi, jak również stałych kanałów konsultacji i dobrze określonych pól współpracy z poszczególnymi obiektami. Delegacja zadań zarządczych nie powinna przy tym objąć ani funkcji związanych z relacjami i komunikacją z wymienionymi powyżej podmiotami, ani którejkolwiek z funkcji istotnych dla codziennego funkcjonowania szlaku, którymi są: monitoring oznaczeń i dostępności obiektów, kluczowe elementy zarządzania informacją, przynajmniej kluczowa pozycja w odniesieniu do promocji systemu, w tym ustalania jej kierunków i kanałów.

3.1.5.1.4. Możliwości finansowania koordynacji szlaku.

Profesjonalna koordynacja szlaku, działająca w strukturze biura potrzebuje finansowania zarówno w wymiarze stałym (regularne wpłaty określonych sum na wydatki sztywne), jak i doraźnym (finansowanie jednorazowych inwestycji, akcji, projektów). Głównymi generatorami kosztów są: a) etaty pracowników wraz z ustawowymi obciążeniami i ewentualnym funduszem motywacyjnym, b) fizyczne bieżące utrzymanie pomieszczenia biura wraz ze środkami komunikacji (Internet, telefon, fax), c) koszty monitoringu tras, obiektów i oznaczeń (w tym prawdopodobnie koszty utrzymania służbowego samochodu), d) stałe sumy na utrzymanie systemu informacji (domena i portal internetowy, newsletter, tablice informacyjne szlaku, stałe wydawany informator, wydawanie kalendarza eventów), e) koszt organizacji regularnych (np. półrocznych) spotkań gremium strategicznego i kontrolnego oraz przynajmniej jednego spotkania wszystkich członków organizacji, f) stałe i okresowo ponoszone wydatki na promocję systemu. W przypadku wyboru szerszego zakresu zadań

⁸ Szerzej o znaczeniu tzw. „Święta Szlaku” dla jego integracji jako produktu oraz popularyzacji pisze L. Gawel [2011] na s. 138nn.

koordynatora wydatki odpowiednio powiększą się. Kosztem stałym może stać się na przykład także g) organizacja lub współorganizacja głównego eventu, b) regularna organizacja podróży medialnej, natomiast koszty doraźne mogą objąć realizację projektów promocyjnych (jak filmu o szlaku czy wydanie nowego przewodnika), przygotowanie jednolitych elementów wystroju, umieszczanych w obiektach i pomieszczeniach partnerów szlaku (np. wieloprzestrzennej mapy szlaku).

Aktualny model finansowania koordynacji to składki członkowskie w różnym wymiarze [www SP, 2012]. Członkowie instytucjonalni (samorządy) wpłacają określone sumy od liczby mieszkańców danej jednostki (0,10 zł od mieszkańca rocznie), muzea i wystawy - ułamkowe sumy od każdego sprzedanego biletu (0,05 zł), restauracje i hotele – od miejsc konsumpcyjnych lub noclegowych (odpowiednio 2 i 5 zł rocznie), pozostałe obiekty noclegowe, osoby fizyczne i stowarzyszenia – wyznaczoną stałą sumę (od 60 zł w przypadku osób fizycznych do 600 w przypadku podmiotów gospodarczych). System wydaje się funkcjonować poprawnie w aktualnej, niewielkiej, skali.

Przedstawienie ewentualnych alternatywnych modeli finansowania nie mieści się w zakresie zadań zleconych w ramach audytu szlaku. W tym miejscu ograniczymy się więc tylko do wskazania na możliwości warte rozważenia w kontekście złożoności struktury tego konkretnego szlaku, różnorodności typów jego obiektów, a także hipotetycznej sytuacji przyjęcia modelu centralnego koordynacji szlaku. Warto przy tym mieć na uwadze jedną z podstawowych korzyści modelu centralnego, a mianowicie założenie, że sam koordynator nie wykonuje części zadań i ogranicza się do ich inspirowania, monitoringu czy pośrednictwa (w wypadku usług), przez co koszty jego funkcjonowania są ograniczane, z drugiej strony partnerzy aktywniej niż w innych modelach włączają się w kształtowanie oferty szlaku. Obie zarysowane poniżej opcje uwzględniają takie warunki, przy czym obie wymagałyby szczegółowego dopracowania, a nawet ekonomicznej symulacji.

- *System dualny*: zakładający dwa kanały finansowania. Pierwszym są składki podmiotów publicznych (samorządy wojewódzkie, powiatowe i gminne) finansujące stałe wydatki koordynatora w zamian za zobowiązanie do wypełniania zadań minimalnych: monitoringu tras, obiektów i oznaczeń, zarządzania informacją (zbieranie, aktualizacja, dystrybucja) i promocji podstawowej (targi, informator, kalendarz szlaku, newslettery, portal turystyczny). Pozostałe zadania są realizowane w systemie projektów i porozumień okresowych między koordynatorem a obiektami oraz partnerami komercyjnymi i instytucjonalnymi i na zasadzie współfinansowania przez nich według każdorazowo ustalonych proporcji. W tym systemie głównymi płatnikami kosztów stałych byłyby oba samorządy wojewódzkie, samorządy powiatowe i gminne (na podstawie porozumienia o podziale obciążeń kosztów, zakładającego sprawiedliwy algorytm, który uwzględnia nie tylko potencjał ludnościowy, ale i np. liczbę obiektów na terenie danego samorządu, a nawet dotychczasowy ruch turystyczny w nich). Z kolei obiekty i pozostali partnerzy przejmują finansowanie wszystkich elementów wykraczających poza minimalną koordynację. Ustalając corocznie ich zakres i ewentualne ukierunkowanie i współfinansując konkretne projekty (np. trasy i projekty tematyczne, pakiety tematyczne, eventy, akcje promocyjne) są oni bardziej zmotywowani do udziału, widząc ich konkretne odniesienie do swojej oferty, a także mogą włączyć się w finansowanie tych konkretnych projektów, z których spodziewają się korzyści, co z kolei wymusza na koordynatorze uwzględnianie ich interesów.

- *System partnerskiego finansowania projektowego*. Stałe finansowanie minimum koordynacji pozostaje w gestii samorządów (jak w systemie dualnym). Natomiast wszystkie pozostałe elementy działalności koordynatora muszą być dochodowe lub przynajmniej nie stanowić żadnego obciążenia finansowego dla stałych płatników. Żeby to zapewnić, odbywają się one każdorazowo na podstawie jednorazowych porozumień celowych. W ten sposób dla każdego zadania, traktowanego jako projekt pozyskiwani są płatnicy w gronie partnerów (obiekty i

pozostałe podmioty, poza samorządami), którzy na podstawie warunków porozumienia wynoszą określone (niekoniecznie materialne) korzyści z realizacji danego projektu, ale mają także obowiązek ponosić jego koszty w ściśle określonym ułamku lub kwocie, ustalonym na podstawie przyjętego kosztorysu. Taki system niesie za sobą pewne ograniczenia (ryzyko braku porozumienia w sytuacji rozbieżności interesów, możliwość braku wsparcia ważnych elementów funkcjonowania szlaku), jednak z drugiej strony ma znaczne zalety: zwiększa świadomość odpowiedzialności poszczególnych podmiotów za „życie szlaku” i ich aktywny udział w jego kształtowaniu, wprowadza elastyczność funkcjonowania systemu z motywacją dostosowywania aktywności do bieżących potrzeb, daje przestrzeń dla wprowadzania nowych pomysłów i włączania kolejnych partnerów, wreszcie wymusza każdorazowe oceny opłacalności projektu.

Przy każdym z przyjętych systemów finansowania koordynacji szlaku dodatkowymi źródłami przychodów koordynatora (wpływających w nieregularnych wysokościach, ale stale obecnych w budżecie) mogłyby być umowy partnerskie na realizację poszczególnych elementów koordynacji lub projektów, zawierane przez koordynatora z poszczególnymi partnerami. Mogłyby one dotyczyć na przykład obsługi turystów na zlecenie koordynatora (jeśli zamawiali oni za jego pośrednictwem np. nocleg, posiłek, pakiet lub oprowadzanie), płatnych usług podczas eventów, sprzedaży literatury, pamiątek i gadżetów, wytwarzanych na zlecenie koordynatora szlaku (będącego też dysponentem zarejestrowanego znaku towarowego) i dostarczanych do poszczególnych partnerów i innych elementów.

Istotną kwestią do rozważenia obok kosztów koordynacji jest finansowanie inwestycji infrastrukturalnych, gwarantujących oznaczenie tras i dojścia do obiektów w miejscowościach, podstawowe usługi wobec turystów (jak parkingi, miejsca wypoczynku na trasie) a także utrzymanie i poprawę estetyki przestrzeni w otoczeniu obiektów szlaku. W naturalny sposób te elementy powinny finansować samorządy. Wartą rozważenia propozycją w tej kwestii jest sugestia pozyskana w ramach wywiadów eksperckich [WE-7], w myśl której na mocy porozumienia między gminami wszystkie one tworzą w swoich budżetach odpisy celowe na finansowanie tych zadań i po zebraniu wystarczającej sumy (oraz pozyskaniu ewentualnego wsparcia finansowego z budżetu wojewódzkiego lub w ramach projektów) przystępują do ich realizacji (np. zakładanie miejsca dla parkowania i rekreacji w otoczeniu obiektu szlaku, instalacji ławek czy oświetlenia, umieszczenia estetycznych tablic informacyjnych).

3.1.5.1.5. Ku efektywnej koordynacji – etapy instalacji koordynatora.

W przypadku badanego szlaku, dla prawidłowego funkcjonowania tego niezbędnego elementu jego istnienia jako nowoczesnego i efektywnego produktu turystycznego konieczne jest zbudowanie trwałej i uporządkowanej struktury organizacyjnej [Mikos v. Rohrscheidt 2010, s.204-206; Gawel 2011, s. 83] - co może dokonać się w kilku etapach, które poniżej krótko zaprezentowano:

1. **Dookreślenie struktury systemu.** Jest ono zadaniem w ramach aktualnie realizowanej przebudowy a składają się na nie a) ostateczne i formalne *ustalenie aktualnej listy* obiektów szlaku (a tym samym jego przestrzeni, czyli listy gmin) oraz b) ustalenie szczegółowego *przebiegu tras szlaku*. Pełna realizacja tych dwóch działań utworzy dopiero fizyczną przestrzeń szlaku – czyli geograficzny i materialny obszar aktywności koordynatora.

2. W ślad za tym powinno zostać dokonane **usytuowanie komórki koordynującej** w strukturze szlaku, na które winny się składać: a) szczegółowe ustalenie i uregulowanie w postaci dokumentów / porozumień rodzaju *pożądanych relacji* pomiędzy koordynatorem a obiektami szlaku (ich administratorami) i pozostałymi partnerami (gminy, usługodawcy, organizatorzy eventów, inni) - i dopiero na tej podstawie b) *wybór modelu koordynacji*,

dokładne c) określenie *statusu koordynatora*, a w ślad za tym d) także jego *zadań i kompetencji*.

3. Z kolei dopiero dzięki określeniu zadań można podjąć decyzję o skali i systemie **finansowania działalności koordynatora** oraz o trybie *rozliczania* go z realizacji z zadań (zakresu ewaluacji, instancji, która tego dokonuje, trybu i częstotliwości, kryteriów oceny efektywności).

4. Wreszcie powinno nastąpić jego ponowne, tym razem **formalne ustanowienie** w stosunku do szlaku jako systemu, co w przypadku Szlaku Piastowskiego (w kontekście dotychczasowego braku regulacji, ograniczonego geograficznie zakresu działania i minimalnych relacji z obiektami) oznaczałoby w praktyce pierwsze wprowadzenie elementu koordynacji w znakomitej większości jego przestrzeni.

5. Pożądanym byłby także szczegółowy **monitoring działania koordynatora** w pierwszym okresie po ustanowieniu, umożliwiający odkrycie konkretnych trudności, dostrzeżenie problemów w szczegółowej realizacji przyjętego ogólnego modelu koordynacji oraz stwierdzenie tzw. martwych pól w realizacji poszczególnych poświadczanych modułów czy nawet zleconych zadań – i w miarę możliwości usuwanie ich na bieżąco w porozumieniu z partnerami. Na tym pierwszym etapie (trwającym na przykład przez rok lub dwa lata i zakończonym wycinkowym audytem) do wsparcia koordynatora można zatrudnić niewielki zespół konsultantów: fachowców, dogłębnie zorientowanych w funkcjonowaniu szlaków tematycznych, w tym konkretnych modułów ich organizacji. Mogliby oni także – na zasadzie zadań zleconych - pomóc w tworzeniu koncepcji oraz organizacji poszczególnych elementów koordynacji, w tym zwłaszcza projektów szczegółowych (jak sposoby wykonywania monitoringu, organizowanie sprawnego przepływu informacji, organizacja pakietów tematycznych, koncepcja współpracy z poszczególnymi grupami partnerów, organizacja roku tematycznego i eventu tematycznego, inne).

3.1.5.2. Partnerstwo dla szlaku – czyli sformalizowana i stała współpraca

Nowoczesny produkt turystyczny nie może funkcjonować na zasadzie prowizorycznych porozumień, zawieranych każdorazowo na innych warunkach lub nawet tylko na podstawie zwyczajowego rozdziału poszczególnych usług lub ich każdorazowego łączenia w przygotowywane *ad hoc* jednorazowe oferty. Brak wspólnie ustalonych i stale obowiązujących standardów nie sprzyja stabilności partnerów, respektowaniu cen jednostkowych, trwałości ofert raz wprowadzonych do pakietu propozycji, pozyskania zaufania zewnętrznych partnerów (np. biur podróży i innych organizatorów wypraw turystycznych), koniecznego do trwałego wpisania szlaku na listę wycieczkowych destynacji. Tymczasem audyt wykazał zasadniczy brak istnienia takich standardów, brak trwałych porozumień (partnerstwa) między koordynatorem szlaku czy znakomitą większością obiektów i lokalnych operatorów a poszczególnymi usługodawcami (jak gestorzy transportu, obiekty gastronomiczne, noclegowe, organizatorzy eventów i oferenci mikroeventów, inni). Zmiana tego stanu rzeczy jawi się jako istotny i pilnie potrzebny krok na drodze do materializacji szlaku, w tym profesjonalizacji jego oferty i usprawnienia procedur jej tworzenia (zestawiania) oraz uruchamiania i realizacji w poszczególnych miejscach i przypadkach. Poniżej wyartykułowane zostały niezbędne przedsięwzięcia, których realizacja stworzyłaby bazę do formalnego i trwałego partnerstwa na rzecz szlaku – materializującego się w jego konkretnych ofertach, zarówno tych lokalnych, jak i tych o charakterze przekrojowym. Szczegóły ich realizacji powinny stać się przedmiotem serii szkoleń dla zespołu koordynacyjnego i przedstawicieli potencjalnych partnerów.

a) W ramach funkcjonowania szlaku przedmiotem standaryzacji powinny stać się w pierwszym rzędzie dwa ważne aspekty, gwarantujące jego fizyczną obecność i

rozpoznawalność w przestrzeni oraz płynność bieżącego działania. Chodzi o monitoring oznaczenia tras szlaku i związaną z nim akumulację środków na jej ciągle utrzymanie i uzupełnianie oraz o regulację przepływu informacji pomiędzy podmiotami szlaku (koordynatorem a obiektami) i jego stałymi strategicznymi partnerami (np. komórkami zarządzania turystyką, finansującymi szlak samorządami). Preferowaną formą kontaktów i obustronnego przekazu informacji powinien być zamknięty mailing w postaci własnej listy dyskusyjnej szlaku).

b) Powinny zostać wyodrębnione poszczególne rodzaje umów partnerskich i opracowane ich jednolite, podstawowe wzory. Ze względu na charakter podmiotów i zakres współpracy inne cele i warunki powinny mieć umowy zawierane z obiektami niż z oferentami usług czy partnerami zewnętrznymi. Powinny zatem zostać skonstruowane umowy (nazwy robocze): „usługowe” (dla pojedynczych usług), „wycieczkowe”, „partnerskie” i „obiektywne” oraz w razie potrzeby inne. Na przykład te „obiektywne” winny dotyczyć zapewnienia oznaczenia obiektów, dystrybucji materiałów szlaku, gwarancji udostępniania turystom i tak dalej ze strony obiektu – i uwzględniania obiektu w portalach informacyjnych, materiałach promocyjnych, publikacjach przewodnikowych, oznaczeniu tras, projektach turystycznych (por. „silniki szlaku”) ze strony szlaku. Umowy z gestorami usług mogą z kolei zawierać zobowiązania co do ich struktury (składu oferty) i trwałości przynajmniej na okres całego sezonu, gwarancji utrzymania ceny a nawet rabatu dla turystów „przysyłanych” przez koordynatora czy innego partnera szlaku albo projektu lub korzystających z jego pakietu - ze strony szlaku natomiast zobowiązania do promocji usługi w materiałach, a nawet do wyłączności świadczenia tej usługi na rzecz szlaku w określonym miejscu lub zakresie, co oczywiście nie oznacza wykluczenia innych podmiotów z rynku, a tylko zobowiązanie szlaku do uwzględniania danego oferenta w usłudze oferowanej przez koordynatora turystom w danym miejscu i sezonie, gwarancję do umieszczenia jego usługi w ofercie szlaku, kalendarzu imprez i tak dalej. Z kolei umowy z partnerami zewnętrznymi mogą gwarantować gotowość do świadczenia określonego pakietu usług ze strony koordynatora na rzecz ich klientów lub grup przez nich organizowanych (do pełnego programu pobytu włącznie) na uzgodnionych warunkach płatności.

c) W umowach wszystkich typów muszą zostać wyraźnie określone cele obydwu umawiających się stron oraz opisane standardy świadczonej usługi. Jednolity standard dla szlaku powinien obowiązywać w kwestii procedur zawierania, kontroli jakości usług i przestrzegania poszczególnych ustaleń. Ze względu na specyfikę produktu turystycznego, w którym podstawowe znaczenie ma elastyczność na etapie wykonania usług, a bardzo wiele zależy od szybkiej informacji, jednolitym standardem powinien być objęty także przepływ informacji pomiędzy partnerami umowy, a więc na liniach: szlak – usługodawca, szlak - obiekty (grupowo?), szlak – organizator eventu, szlak- gestor lokalnego produktu czy innych.

d) Poszczególne umowy muszą respektować jako normy wyższej rangi założenia (standardy) ogólne przyjęte dla szlaku jako systemu. Stanowi to gwarancję, że nie będą one sprzeczne na przykład z ogólnymi przyjętymi zasadami oznaczenia (identyfikacji), współpracy w zakresie dystrybucji materiałów albo promocji obiektu / partnera przez szlak. Umowy jednostkowe powinny jedynie precyzować warunki i zobowiązania odpowiadające ogólnym ramom tych standardów. W szczególności dotyczy to kwestii tak istotnych dla funkcjonowania szlaku jak oznaczenie obiektu, jego dostępność dla turystów, obecność określonych usług gwarantowanych czy promowanych przez szlak, respektowanie rabatów, obsługa na miejscu projektów szlaku (np. potwierdzanie pobytu uczestników projektów i konkursów) tryb tworzenia i wpisu imprez do kalendarzy szlaku z jednej strony oraz tryb dystrybucji

materiałów i kalendarzy szlaku z drugiej. Tylko w ten sposób uda się zapewnić standard w ramach całego systemu, który ma szansę stać się rozpoznawalnym dla klienta markowym znakiem jakości.

e) Zawieranie umów i określanie pól współpracy na rzecz szlaku ma sens wtedy, gdy istnieją przesłanki do przyjęcia, że będą one honorowane, w rezultacie czego partnerzy nie tylko będą mogli liczyć na wzajemność świadczeń (korzyści), ale i docelowi beneficjenci – turyści – będą mogli mieć gwarancje korzystania z ich owoców. Wówczas stanowiące przedmiot umów konkretne rozwiązania, pakiety, propozycje i usługi będą postrzegane jako spolegliwe (pewne w realizacji) i szybko uzyskają dobre oceny konsumentów, co w efekcie przyniesie szlakowi jako całości wzrost atrakcyjności. Aby tak się stało, konieczne są konkretne sposoby egzekwowania umów, obejmujące nie tylko dokładny opis świadczeń, ale także tryb reklamacji oraz listę ewentualnych rekompensat (w szczególnych przypadkach może nawet sankcji finansowych) za ich niedotrzymywanie. W szczególności obwarowany takimi konsekwencjami powinien być brak udostępniania obiektu turystom w określonych czasach, ponieważ taka właśnie sytuacja wywołuje największe rozczarowanie konsumentów (którzy nierzadko odbyli podróż lub jej konkretny odcinek właśnie w celu zwiedzenia obiektu, uważanego przez nich za atrakcję szlaku). W odniesieniu do tematycznego szlaku turystycznego, którego jednym z głównych celów jest tworzenie profilowanej oferty i gwarancja jej dostępności na miejscu, jest to największa możliwa szkoda dla jego image jako produktu turystycznego i oferty szlaku). Oczywiście, opisanym zabezpieczeniem szlaku powinno z drugiej strony towarzyszyć zabezpieczenie interesów partnera, dające mu gwarancje dochodzenia zadośćuczynienia w przypadku i nie wywiązywania się przez szlak z jego zadań, jak promocja obiektu, umieszczenie go na listach programów turystycznych wypraw i włączenie do grupy uczestników projektów („silników”), w przypadku obiektu noclegowego - uwzględnianie w propozycjach pakietów przekrojowych i lokalnych, w przypadku oferenta usług przewodnickich czy transportowych - pierwszeństwo w kierowaniu zleceń przewodnictwa czy transportu przy porównywalnych warunkach ich świadczenia i tak dalej.

3.1.5.3. Dystrybucja usług

Analizując tytułową kwestię należy przyjąć wstępne zastrzeżenie, że szlak koordynowany w modelu centralnym nie ingeruje w usługi świadczone w obiektach, zachowując ich autonomię funkcjonowania jako poszczególnych celów wyjazdów. Może to robić tylko na podstawie porozumienia niejako w zastępstwie samych obiektów, które nie są zainteresowane bezpośrednią aktywnością usługową (tak może być na przykład w wypadku niektórych obiektów sakralnych, których zwiedzanie może organizować inny podmiot, albo obiektów ogólnodostępnych, nie posiadających etatowego administratora (jak miejsca archeologiczne, pomniki)). Przystępując do nowej organizacji Szlaku Piastowskiego należałoby ustalić listę takich obiektów i ewentualnie porozumieć się z potencjalnymi obiektami „biernymi” turystycznie, aby uzgodnić te kwestie i w ten sposób uniknąć białych plam na mapie usług lokalnych szlaku.

Wśród typowych, najczęściej oczekiwanych usług turystycznych szlaku świadczonych bezpośrednio turystom, obok wspomnianych na innym miejscu systemów rabatowych i uczestnictwa w eventach (o ile szlak je organizuje) znajdują się: propozycje zbiorowych wycieczek, indywidualne pakiety tematyczne oraz usługi proste i pakiety lokalne, świadczone w konkretnych miejscach poza obiektami lub łączące zwiedzanie większej ich ilości albo zwiedzanie ich i innych atrakcji. W każdym przypadku kanały dystrybucji mogą być te same lub różnić się wzajemnie, w zależności od typu danej oferty. Należy przy tym zauważyć, że w tej grupie usług szlak (widziany jako system, produkt turystyczny czy oferent – słowem

operator) nie posiada wyłączności – wolność gospodarcza zakłada prawo do organizacji wycieczek i pakietów oraz świadczenie usług turystycznych innych podmiotów spełniających warunki prawa. Jednak zarządca szlaku lub inne podmioty partnerskie mogą, a w warunkach braku aktywności innych nawet powinny tworzyć i proponować takie oferty.

Uniwersalnym kanałem dystrybucji wszystkich wymienionych ofert jest **portal internetowy koordynatora** szlaku, przez którego pośrednictwo indywidualni turyści i touroperatorzy mogą je zamawiać, zestawiając przy tym ich poszczególne moduły przez ich wybór na interaktywnym formularzu kontaktowym (np. php). Odbiorca takiego zamówienia może przy tym zrealizować je sam (jeśli jego działalność jako koordynatora obejmuje świadczenie tych usług), wykonać częściowo jasko usługę własną, dołączając komponenty oferowane przez partnerów, lub w całości zlecić partnerowi szlaku albo zewnętrznemu podmiotowi: wówczas ogranicza się tylko do pośrednictwa, zapewniając jednak szlakowi funkcjonowanie danej oferty i ewentualnie generując dla systemu (lub siebie jako koordynatora) niewielki zysk. Oczywiście także i wówczas równolegle samo biuro koordynatora może pozostać kanałem dystrybucji usług własnych i pośrednictwa w sprzedaży wszelkich innych usług świadczonych na szlaku na poziomie powyżej pojedynczych obiektów, przyjmujące zamówienia telefonicznie lub podczas wizyty klientów i sprzedające im je w postaci gotowych pakietów czy usług prostych albo komponujące dla nich zamówione oferty złożone. Także wycieczki po szlaku lub wycieczki przekrojowe po wybranych jego obiektach może organizować partner szlaku, będący tourooperatorem - o ile między obydwoma podmiotami obowiązuje porozumienie. Wówczas wykonuje on jego warunki i na przykład przejmuje tego rodzaju zamówienia od koordynatora. Taki stały partner podejmuje się realizacji każdego typu zamówienia, zaakceptowanego i przekazanego przez koordynatora, spełniając przy tym warunki umowy (np. włączając do pakietu w pierwszym rzędzie moduły proponowane przez pozostałych partnerów szlaku) ale i korzystając z ustalonych na mocy porozumienia świadczeń i przywilejów (np. wynegocjowanych rabatów w obiektach). Może on równolegle proponować usługi bezpośrednio, przez własny portal i własne biuro obsługi klientów, a także promować je samodzielnie przez własny system katalogów, newsletterów i uczestnicząc w targach lub realizując przedsięwzięcia reklamowe w mediach.

Pakiety indywidualne może sprzedawać zarówno partner organizujący wycieczki zbiorowe, jak i inny partner szlaku (w Polsce także do tej działalności wymagany jest wpis do ewidencji organizatorów turystyki zakładający spełnienie wymogów nakładanych przez prawo). W imieniu szlaku i we własnym imieniu pakiety lokalne (obejmujące na przykład nocleg, posiłki i zwiedzanie miejscowych i okolicznych obiektów szlaku oraz inne wybrane moduły, m.in. rekreacyjne) może komponować i sprzedawać na przykład posiadający taki wpis miejscowy hotel, działający na zasadzie biura obsługi lokalny punkt informacji turystycznej albo odrębne biuro obsługi ruchu turystycznego, funkcjonujące w ramach organizacji (jak np. PTTK) lub będące podmiotem prywatnym. Nic nie stoi na przeszkodzie, by czynił to także posiadający sprawną strukturę organizacyjną obiekt szlaku, o ile posiada wspomniany wpis do ewidencji touroperatorów i pośredników turystycznych. W strukturze Szlaku Piastowskiego są obiekty, które mogłyby się o to pokusić, na przykład poznański Trakt Królewsko-Cesarski, w tej grupie mogą znaleźć się jednak także i muzea, szczególnie te posiadające własne miejsca noclegowe (jak Muzeum Archeologiczne w tymże mieście).

Przekrojowe pakiety tematyczne, obejmujące m.in. zwiedzanie serii obiektów o podobnym profilu w różnych miejscowościach i usługę noclegu, lokalnego przewodnictwa oraz opcjonalnie inne (a przy korzystnej zmianie warunków infrastrukturalnych może na przykład także wypożyczenie roweru) obok koordynatora może sprzedawać dowolny podmiot, posiadający wpis do wspomnianej ewidencji organizatorów turystyki. Ze względu na specyfikę tej grupy produktów, wykraczających poza ramy lokalne i przez to będących w istocie indywidualnymi wycieczkami po szlaku, dobrze byłoby jednak, by podmiot ten był

partnerem szlaku, tym samym z jednej strony zapewniał systemowi taki rodzaj obsługi, z drugiej miał na mocy porozumień zbiorowych w ramach szlaku lub z poszczególnymi obiektami zagwarantowane ułatwienia i rabaty, umożliwiające redukcję kosztów turysty lub dodatkowe świadczenia na jego rzecz. Dystrybucję pakietów tematycznych ich oferent może realizować zarówno w sieci ofertowej szlaku (przez jego portal), jak i za pośrednictwem własnych kanałów.

3.1.5.4. Informacja

Zarządzanie informacją obejmuje jej zbieranie, przetwarzanie, aktualizowanie i dystrybucję. Każdy z tych elementów zasługuje na odrębną analizę. W tym fragmencie Raportu ograniczymy się do wskazania optymalnego sposobu współpracy obiektów i lokalnych systemów informacji, tworzących podstawę dla efektywnego zarządzania informacją na temat szlaku. Osobną kwestią, wykraczającą poza zakres audytu i dlatego nie podejmowaną w ramach Raportu, jest polityka informacyjna obiektów i partnerów szlaku.

Zarządzanie informacją jest jednym z podstawowych zadań koordynatora szlaku, należącym do minimalnego zakresu koordynacji. Sama dystrybucja informacji o szlaku jako systemie tematycznego zwiedzania jest realizowana w trzech zasadniczych formach: a) **informacji „in situ”**, dostępnej w fizycznej przestrzeni szlaku (jest to informacja zamieszczana i udzielana w obiektach i lokalnych punktach informacji turystycznej, tablice informacyjne na trasach i miejscowościach oraz przed obiektami), b) **informacji operacyjnej** (służącej do wykorzystania w ramach planowania i odbywania konkretnej podróży, dostępnej w dowolnym momencie i z dowolnego miejsca (połączenie telefoniczne z biurem koordynatora, interaktywny portal informacyjny szlaku i portale obiektów oraz pozostałych partnerów) oraz c) **informacji „utrwalonej”**, realizowanej w formie przewodników, kalendarzy szlaku i innych wydawnictw). Informacja w swoich poszczególnych formach może i powinna być realizowana z użyciem także różnych innych dostępnych kanałów. Propozycje konkretnych rozwiązań związanych z oznaczeniem tras i obiektów zostały przedstawione w innym miejscu Raportu. W tym miejscu pozostaje skoncentrować się na pozostałych dwóch formach.

Z uwagi na szybkość przekazu danych, niewielkie koszty dla wytwórcy i odbiorcy informacji, a także powszechną i niezależną od ograniczeń czasowych dostępność, najważniejszą rolę wśród kanałów informacji operacyjnej odgrywa dziś Internet.

Istniejący **portal internetowy szlaku** powinien być rozbudowany do postaci profesjonalnego (patrząc od strony koordynatora) i interaktywnego (od strony odbiorcy) narzędzia informacji. Obok standardowych modułów, takich jak dane teleadresowe koordynatora i podstawowe informacje na temat profilu i atrakcji szlaku, jego niezbędnymi elementami muszą być:

- a) interaktywne kanały pośrednictwa usług turystycznych (np. formularze zamówień oprowadzania z gwarantowanym potwierdzeniem zamówienia, formularze zamówień pakietów, zawierające opcje wyboru poszczególnych modułów),
- b) połączenia z podobnymi systemami rezerwacji podmiotów partnerskich (np. obiekty noclegowe i gastronomiczne w przestrzeni szlaku, oferty lokalnych pakietów, gestorzy poszczególnych usług i inne podmioty),
- c) „podstrony” informacyjne poszczególnych obiektów szlaku, funkcjonujące jako moduły autonomiczne (czyli posiadające w dowolnym momencie możliwość dostępu i aktualizacji ze strony administratorów tych obiektów), co zapewni aktualność informacji przy jednoczesnym pozostawieniu zadania jej umieszczania personelowi obiektu.

W przypadku istnienia własnych, niezależnych od szlaku portali obiektów konieczne jest trwałe ich powiązanie w postaci „linka” z portalem szlaku – co jest podstawowym wymaganiem nowoczesnych systemów turystycznych. Najlepszą formą realizacji tego jest zaopatrzenie samych portali obiektów w - jednolicie zaprojektowany - moduł dotyczący Szlaku Piastowskiego jako całości i zlinkowany z portalem szlaku. W ten sposób odbiorca nie

tylko uzyskuje możliwość dostępu do kompleksowej informacji, ale zachodzi także efekt synergii szlaku w postaci wzajemnej promocji. Obok obcojęzycznych wersji portalu szlaku jak najszybciej powinny także zaistnieć obcojęzyczne wersje portali obiektowych, przynajmniej w językach najbardziej potrzebnych w kontekście potencjalnych możliwości przyciągnięcia turystów zagranicznych (w przypadku Szlaku Piastowskiego obok języka angielskiego powinny to być w pierwszym rzędzie wersje: niemiecka i rosyjska).

d) Portal szlaku powinien być kanałem świadczenia konkretnych usług informacyjnych, między innymi darmowej dystrybucji kalendarza rocznego i miesięcznego szlaku, regularnej wysyłki newslettera do zapisanych odbiorców (w szczególności do touroperatorów, szkół, stowarzyszeń, redakcji mediów), może jednak także prowadzić księgarnię internetową, umożliwiając w ten sposób bezpośrednie nabycie jak największej liczby publikacji na temat szlaku [OAR] i zapewniając w ten sposób koordynatorowi dodatkowy, niewielki przychód.

Realizacja „informacji utrwalonej” obejmuje m.in. redakcję przewodników po szlaku. Może być ona wykonana jako zadanie własne lub powierzona podmiotom zewnętrznym z ewentualnym wsparciem koordynatora, o ile w zakresie jego zadań nie znajdzie się działalność wydawnicza. W tej pierwszej sytuacji (zwłaszcza, jeśli wydanie i dystrybucja przewodnika po szlaku zostaną ocenione jako działalność dochodowa) koordynator może wprost zlecać kompetentnym autorom redakcję różnego rodzaju przewodników, dostarczając im komplety informacji, źródeł, opracowań i elementów graficznych, wytworzonych dla niego i objętych jego prawem dystrybucji (jak zdjęcia, plany itd.), po czym nabywać i zachowywać prawa do ich rozpowszechniania. W przypadku drugim, gdy nie planuje się takiej działalności dla koordynatora, może on dostarczać chętnym do ich wytworzenia autorom wiarygodnej i aktualnej informacji (co jest jego najważniejszym wkładem w projekt i jednocześnie realizacją jego zadań informacyjnych w stosunku do szlaku), a następnie podejmować się dystrybucji materiału w wewnętrznych kanałach szlaku (w sklepach i kioskach obiektów, punktach informacji, bezpośrednich usług świadczonych turystom, za pomocą internetowej księgarni szlaku) przy okazji zapewniając sobie uczestnictwo w zyskach.

Natomiast sporządzanie i dystrybucja informatorów na temat szlaku i jego oferty, nie wymagających dłuższej obróbki literackiej i nie zawierających szczególnie atrakcyjnej i droższej w wykonaniu szaty graficznej - powinna odbywać się regularnie w ramach zadań własnych koordynatora. Taki aktualny informator, zestawiany na podstawie zebranych informacji powinien być darmowo udostępniany na portalu szlaku (np. w formie pliku PDF do ściągnięcia) oraz przekazywany do obiektów, punktów informacji, innych partnerów, współpracujących mediów i potencjalnych odbiorców oferty szlaku w większej skali (jak touroperatorzy, szkoły itd.). W podobnym trybie powinien być redagowany i rozprowadzany integralny element aktywnej informacji - kalendarz szlaku, o czym szerzej napisano powyżej.

3.1.5.5. Promocja

Także nowoczesna promocja szlaku turystyczno-kulturowego stanowi dziś stale rozszerzające się pole zagadnień. Obejmuje ono między innymi takie kwestie jak: optymalny wybór podmiotów tworzących koncepcje i strategie promocji, rozpoznawanie i monitoring zachowań grup docelowych, analiza sposobu działania, efektywności i kosztów wykorzystania poszczególnych kanałów promocji, dobór narzędzi i tryb ich zestawiania, dobór form materiałów informacyjnych (publikacje, newsletter, pomoce edukacyjne, plakaty, artykuły promujące, audycje i filmy) i ich wytwarzanie, bieżąca dystrybucja materiałów promocyjnych (w tym zestawianie listy ich adresatów i sposoby zapewnienia ich optymalnej ekspozycji oraz wykorzystania), zasadność, koszty, częstotliwość podejmowania oraz wykonawców regularnych akcji promocyjnych takich jak ogłoszenia prasowe i inne reklamy medialne, promocja podczas imprez, udział w targach branżowych (turystycznych, edukacyjnych i

innych), tworzenie i prowadzenie internetowych stron fanów, podejmowanie jednorazowych projektów takich jak konferencje popularyzacyjne, podróże medialne i inne.

Nie deprecjonując pozostałych form i zalecając rozważenie ich wykorzystania w konkretnych działaniach, autor Raportu ze względu na ograniczenia wynikające z celów i zakresu audytu ogranicza się do wskazania tych form promocji, które jako szczególnie pożądane artykułowali pytani eksperci oraz tych, które zostały uznane za najbardziej efektywne w analizach dotyczących funkcjonowania szlaków tematycznych.

Jak wspomniano powyżej, konieczność aktywnej promocji szlaku dostrzega bardzo duża grupa pytaných ekspertów [WE-1; 5; 9; 12; 13; 14; 15; 17; 19; 20; 22; 23; 25; 26; 28; 29; 30; SCZ]. Ich postulaty odnoszą się do kilku głównych aspektów:

Założenia: W opinii niektórych z ekspertów promocja powinna dokonywać się w pierwszym rzędzie przez odpowiednio atrakcyjną i uwzględniającą zmianę form i treści prezentację poszczególnych obiektów. Warto przy tym zwrócić uwagę na wyartykułowane w trakcie wywiadów doświadczenie, że nieme zabytki przyciągną turystę tylko raz, podczas gdy ich prezentacja jako miejsc żywych i oferujących nowe wrażenia może uczynić je celami wielokrotnej podróży [WE-3]. Promocja może być skuteczna, jeśli będzie bazować na realiach, a nie wyobrażeniach wynikających z teoretycznego modelu edukacji. W przypadku Szlaku Piastowskiego należy wyjść z założenia *zupełnej niewiedzy* potencjalnych odbiorców oferty i rozpocząć promocję tak, jakby nikt nic o Piastach nie wiedział - taki model sprawdził się w promocji Krakowa [WE-6]. Trzeba zatem od podstaw – ale w atrakcyjnej formie - przypominać, skąd wziął się ten szlak i jaki typ doświadczeń turystycznych proponuje, skąd biorą się te narracje i te tradycje, po co warto tu przyjechać.

Adresaci promocji: nie może być ona kierowana tylko do dotychczasowych odbiorców, jak szkoły [WE-15], ale także do indywidualnych turystów (w tym rodzin) – co oznacza konieczność znalezienia kanału, za pomocą którego można do nich dotrzeć [WE-23]. Promocja szlaku powinna odbywać się także bezpośrednio za granicą i być skierowana do touroperatorów i potencjalnych grup turystów indywidualnych. Jako kraje docelowe takiej promocji wskazano imiennie Niemcy, Szwajcarię, Szwecję [WE-15; 30], Wszelako wydaje się, że w kontekście sąsiedztwa, wspólnych elementów historii lub ożywienia turystyki na danej linii, do rozważenia jako kierunki promocji są także społeczeństwa Litwy, Czech, Ukrainy i europejskiej części Rosji.

Wykonawcy: promocji oczekuje się nie tylko od koordynatora (którego wskazuje duża grupa ekspertów), ale też od partnerów szlaku, w tym nawet tych zewnętrznych (jak biura podróży). O ile doświadczenia szeregu mniej znanych obiektów wskazują, że próba samodzielnej promocji nie przynosi większych efektów, to włączenie do niej zarówno koordynatora szlaku jak i biur podróży (przez ich kanały dystrybucji, w ramach ich oferty) mogłoby przynieść o wiele lepsze skutki [WE 22].

Instrumenty: Obiekty partnerskie muszą zostać wyposażone w materiały informacyjne szlaku a ich pracownicy powinni przejść szkolenia z wiedzy o Szlaku Piastowskim, bo często to oni właśnie są pierwszymi pytanymi o atrakcje w regionie [WE-23]. Oferta szlaku może być popularyzowana także pośrednio, poprzez promowanie poszczególnych jego obiektów poza jego przestrzenią. Przykładem mogą być miejsca, gdzie znalazły się odniesienia do obiektów szlaku, np. miniaturę Słupa Konińskiego umieszczono w parku miniatur w Gorzowie [WE-13] a także przez (wzajemne, krzyżujące się) powiązania z innymi szlakami w Polsce i Europie o podobnym, historycznym profilu [WE-3]. Zdaniem grupy ekspertów skutecznym instrumentem promocji może być kalendarz szlaku, szerzej wspomniany na innym miejscu [WE-3;4; 13].

Kanały: Jako preferowane kanały promocji wskazano Internet, w tym portal i newslettery, [WE-6; 19], targi turystyczne [WE-6], media różnego typu, w tym prasę [WE-28].

3.1.5.6. Ludzie.

Audyt w obiektach szlaku wykazał w licznych miejscach mankamenty w zakresie zarówno profesjonalnej wiedzy personelu (w tym dotyczącej także Szlaku Piastowskiego, nawet jako trasy turystycznej), jak i obsługi turystów, w tym umiejętności stricte przewodnickich. W tym ostatnim odniesieniu okazuje się, że bardzo często merytoryczni pracownicy muzeów, niezależnie od swoich kompetencji zawodowych, nie opanowali podstaw komunikacji z klientami (a takimi bez wątpienia są turyści) lub/i nie posiadają umiejętności przekazu treści w formie już nie tyle atrakcyjnej, co choćby spójnej oraz nie umieją prawidłowo zestawiać, hierarchizować i selekcjonować informacji.

Szkolenia personelu obiektów. W tym kontekście jako priorytetowe potrzeby jawią się dwa rodzaje szkoleń, zorganizowanych po raz pierwszy na masową skalę dla kierowników i tych spośród zespołów, którzy mają styczność z turystami, potem zaś przeprowadzanych regularnych (na przykład co dwa lata) dla nowych pracowników obiektów z terenu całego szlaku. Pierwsze z nich powinno mieć za temat Szlak Piastowski w jego nowej przestrzeni, składzie i typologii obiektów (i zawierać także elementy wprowadzenia w naturę produktu turystycznego typu szlak tematyczny, podstawowe moduły oraz efekty jego funkcjonowania, znaczenie i sposoby realizacji współpracy w ramach szlaku dla zagwarantowania efektu synergii). Drugie powinno przekazywać typowe umiejętności przewodnika obiektowego, by zapewnić prawidłową metodykę klasycznego i nowoczesnego oprowadzania i wykształcić umiejętności atrakcyjnego kreowania animacji turystycznej w obiekcie. W tym szkoleniu obok nadal przeważającego - a zdecydowanie mniej dziś atrakcyjnego zwiedzania holistycznego – musi być miejsce na naukę także zwiedzania selektywnego, autonomicznego, zadaniowego i fabularyzowanego. Jedno i drugie szkolenie może w części modułów zastąpić i tak konieczne szkolenia pracowników np. muzealnych i na warunkach obowiązkowego modułu zostać zaliczone do stażu, a jego organizowanie w skali szlaku dla pracowników licznych obiektów nie tylko podniesie jakość obsługi w nich, ale także obniży koszty przyuczenia.

Szkolenia przewodników po szlaku. Nadal powinny być także kontynuowane szkolenia przewodników po Szlaku Piastowskim, jednak należy gruntownie przebudować ich strukturę i zakres treści. Oprócz dostosowania ich do nowej listy obiektów, przestrzeni szlaku, tras i ofert lokalnych oraz eventów tematycznych należy wprowadzić w bardzo znacznym zakresie zajęcia i ćwiczenia z nowoczesnej metodyki przewodnictwa (wraz z zupełnie nowymi jego modułami, jak zwiedzanie fabularyzowane, questing czy gra miejska) oraz włączyć moduły przekazujące gruntowną wiedzę o strukturach produktowych szlaku i mechanizmach współpracy.

Pracownicy informacji turystycznej. We wszystkich miejscowościach w nowej przestrzeni szlaku należy zadbać o poziom merytoryczny tej grupy pracowników obsługi turystyki. W okolicznościach, gdy coraz łatwiej o znalezienie osób młodych, dobrze wykształconych oraz znających więcej niż jeden język obcy, gotowych podjąć stałą pracę za niewygórowane wynagrodzenie - nie powinno być sytuacji utrzymywania w ośrodkach informacji pracowników nie znających w stopniu zadowalającym przynajmniej jednego (a lepiej dwóch) języka obcego oraz nie rozporządzających dobrą i stale aktualizowaną wiedzą zarówno o lokalnej ofercie turystycznej, jak i o Szlaku Piastowskim. Szczególne preferencje na liście wymagań powinny mieć przy tym języki angielski, niemiecki i rosyjski, na które w przestrzeni szlaku jest i przez dłuższy czas nadal będzie największe zapotrzebowanie. Pracownicy informacji turystycznej w miejscowościach na szlaku powinni być także przed podjęciem obowiązków lub w pierwszym okresie po zatrudnieniu zobowiązani do odbycia proponowanych wyżej szkoleń na temat samego Szlaku Piastowskiego.

Inni. Ze względu na wielość obiektów sakralnych na liście obiektów szlaku (w tym także tych kluczowych) oraz przy uwzględnieniu ich specyfiki i mentalności ich administratorów

oraz personelu powinny zostać podjęte starania o zawarcie trwałych porozumień z przełożonymi kościelnymi (kuriami diecezjalnymi), których przedmiotem byłoby organizowanie w regularnych odstępach czasu szkoleń także dla tej grupy ludzi. Ich materiały powinien być sam Szlak Piastowski (o którym, jak wykazał audyt, grupa ta ma najczęściej bardzo mgliste pojęcie), ale także podstawy funkcjonowania szlaku turystycznego, standardy i sposoby udostępniania obiektów dla turystów, wreszcie (przynajmniej dla chętnych z tej grupy) podstawy przewodnictwa w obiektach. Realizacja tego projektu pomoże zarówno w zwiększeniu stopnia dostępności tej grupy obiektów, jak i wpłynie na usunięcie lub przynajmniej znaczną redukcję ujemnego oddziaływania (i odbioru przez turystów) nieprofesjonalnych zachowań, z jakimi stanowczo zbyt często stykają się oni w obiektach sakralnych. Rzecz jasna, w wypadku tej grupy obiektów przynajmniej w równym stopniu życzliwość wobec potrzeb turystyki i jakość ich funkcjonowania w tej dziedzinie poprawi finansowe wsparcie instalacji urządzeń monitoringu lub innych środków zabezpieczających je przed kradzieżą lub zniszczeniem.

Nic nie stoi na przeszkodzie, by w szkolenia włączyć (za odpłatnością, która pomogłaby je sfinansować) także pracowników podmiotów partnerskich, jak recepcjoniści hoteli czy właściciele innych obiektów noclegowych w przestrzeni szlaku. Potrzebę takich szkoleń artykułują także niektórzy zapytani eksperci [SP-WE-23].

3.1.6. Bezpieczniki szlaku.

3.1.6.1. Gwarancja dostępności obiektów i usług na szlaku.

Jest ona jednym z najważniejszych czynników gwarantujących funkcjonowanie systemu i – co ważniejsze – budzących zaufanie w stosunku do niego jako destynacji i produktu (czyli w istocie: obietnicy udanej wyprawy) wśród touroperatorów i turystów indywidualnych. Bez faktycznej dostępności szlak tematyczny jest zbiorem bezprzedmiotowych obietnic, które – jeśli w kilku punktach niespełnione – szybko odbijają się złymi ocenami i drastycznym spadkiem atrakcyjności. Faktyczną dostępność obiektów można zapewnić dzięki opracowaniu i wdrożeniu procedury, składającej się z czterech głównych elementów. Są to:

3.1.6.1.1. Standardy udostępnienia.

Powinny zostać przyjęte jako obowiązujące minimum. W ich ramach musi zostać zawarty tryb udostępniania dla dwóch typów obiektów: tych otwartych na co dzień (np. instytucji kultury, kościołów w dużych miastach) i tych generalnie zamkniętych (prywatnych zbiorów, świątyń w mniejszych miejscowościach, rzadziej odwiedzanych atrakcji leżących na uboczu uczęszczanych tras).

Dla pierwszej grupy standard powinien zawierać zobowiązanie do umieszczania w widocznym miejscu tablicy informacyjnej z godzinami otwarcia, połączone ze zobowiązaniem do ich honorowania i takiego ustalenia rytmu życia obiektu, by te godziny mogły być dotrzymane oraz do informowania kilkoma kanałami i odpowiednio wcześniej koordynatora szlaku oraz touroperatorów i turystów (np. na aktualizowanym portalu internetowym) o specjalnych okolicznościach, które powodują niedostępność obiektu dla zwiedzających na dany czas⁹. Dalej powinny się w nim znaleźć ustalenia opisane poniżej (3.1.6.1.2.).

⁹ W tym miejscu konieczny jest przykład, ukazujący konsekwencje niefrasobliwego i lekceważącego stosunku administratorów obiektów do turystów jako innej, poważnej grupy korzystających z nich i pozostawiających w nich swoje pieniądze. Nie może być tak (wydarzenie autentyczne sprzed około trzech lat), że wycieczka tematycznie profilowana na Szlak Piastowski, mająca w dziennym programie wizytę w Poznaniu i zwiedzanie miejsca pochówku pierwszych władców naszego państwa jako punkt główny dla danego dnia zjawia się o czasie ogłoszonym jako czas zwiedzania, a tymczasem w katedrze zaczyna się właśnie półtoragodzinne

W przypadku obiektów generalnie zamkniętych (gdzie stałe utrzymywanie personelu nie opłaca się) może się z kolei sprawdzić model ich udostępniania dla turystyki, proponowany przez autora Raportu od kilku już lat [Mikos v. Rohrscheidt 2010, s.361] i w niektórych miejscach stosowany. Jego podstawowa zasada brzmi: dostępność nie oznacza stałego otwarcia, przez co nie musi generować dodatkowych kosztów. W obiektach mniejszych wystarczy rozszerzyć listę osób upoważnionych do otwarcia, wprowadzić dyżury gotowości w zależności od ich wolnego czasu, zakupić telefon komórkowy z opłaconą najtańszą kartą odbioru rozmów (aktualnie w skali roku nie przekraczającą kilkudziesięciu złotych), a następnie przekazywać go na czas trwania dyżuru poszczególnym osobom wraz z kluczami. Jednocześnie na drzwiach obiektu lub tablicy informacyjnej obok nich należy umieścić numer kontaktowy do tego telefonu z adnotacją o możliwości otwarcia obiektu (w przeciągu 5-10 minut) po telefonicznym zgłoszeniu oraz z niewygórowanym cennikiem za tę usługę (np. 1 zł od osoby lecz nie mniej niż 10 złotych) oraz dodatkowo za ewentualną obiektową usługę przewodnicką. Osoba dyżurna może także – jeśli nie posiada na temat obiektu wiedzy wystarczającej do oprowadzenia – wręczać zwiedzającym plany sytuacyjne z objaśnieniami, w postaci na przykład zafoliowanych kartek z kolorowymi wydrukami. Przychody z takiego otwierania obiektu mogłyby służyć jego utrzymaniu lub – jeśli konieczna jest ich dodatkowa motywacja – stawać się dochodem osób dyżurujących. Podobne rozwiązanie stosowane jest już w kościele w Mogilnie – jednak jego skuteczność jest ograniczona z powodu uzależnienia otwarcia od jednej osoby. Natomiast z powodzeniem stosuje się opisany system w kościółku - Muzeum Bitwy z 1241 w Legnickim Polu na Dolnym Śląsku. W aktualnej sytuacji społecznej w żadnej miejscowości nie brak emerytów lub rencistów, mieszkających blisko dowolnego kościoła czy innej potencjalnej atrakcji, którzy są dobrze znani administratorowi obiektu i chętnie powiększyliby swój budżet w taki sposób. Opisany model udostępniania może posłużyć za podstawę porozumienia zawieranego z tą grupą obiektów, wówczas w jego treść powinny zostać wpisane adekwatne do jego założeń zobowiązania.

3.1.6.1.2. Porozumienia o udostępnianiu.

To formalne porozumienia, zawarte między koordynatorem szlaku oraz gminą jako jego partnerem z jednej strony a obiektem z drugiej. Ich treść powinna odpowiadać generalnemu przyjętemu standardowi udostępniania obiektu dla turystów, na który składają się: a) czasy i godziny otwarcia dla zwiedzania, podane do wiadomości przy obiekcie, w aktualizowanej regularnie informacji o obiekcie do koordynatora oraz w Internecie, b) tryb udostępniania obiektu w przypadku jego generalnego zamykania w ciągu dnia (miejsce umieszczenia tablicy informacyjnej, numer telefonu kontaktowego, osoba lub osoby odpowiedzialne, c) deklaracja o stosowaniu lub niestosowaniu odpłatności za wstęp, a w tym pierwszym przypadku - zasady stosowania biletów ulgowych a także zasady wystawiania rachunków lub faktur (potrzebnych organizatorom grup turystycznych) d) wskazanie (legalnych) miejsc parkowania dla autokarów turystycznych i samochodów zwiedzających (które może być odpłatne), e) wskazanie węzła sanitarnego udostępnianego dla turystów, zlokalizowanego w określonej odległości od obiektu (np. do 150 m) wraz z deklaracją o jego wyraźnym oznaczeniu, f) zobowiązanie do umieszczenia w widocznym miejscu przy obiekcie dostarczonych administratorowi oznaczeń Szlaku Piastowskiego (i tablicy informacyjnej szlaku w pobliżu),

niezapowiedziane nabożeństwo ku uczczeniu 50-lecia ślubów jakiejś zasłużonej zakonniczki. Program wycieczki nie przewiduje półtoragodzinnego czekania, następny jest zamówiony obiad, potem inne ważne punkty. Wycieczka odjeżdża z kwitkiem, zwiedza inne obiekty w Poznaniu. Rezultat: kilkoro uczestników składa reklamacje (nie za taki program zapłacili), organizator płaci odszkodowanie, nigdy więcej nie wpisuje wymienionej świątyni do swojego programu zwiedzania i generalnie unika organizowania ambitnych, edukacyjnych wycieczek dla dorosłych po Szlaku Piastowskim.

g) określenie zasad regulujących wykonywanie usług przewodnickich w obiekcie (kto i na jakich warunkach).

W porozumieniu powinna się z drugiej strony znaleźć deklaracja: koordynatora szlaku o a) wpisaniu obiektu na listę i uwzględnieniu go w informacji na temat oferty szlaku (i jej aktualizowaniu), b) promocji obiektu w ramach promocji systemu, c) wzięciu obiektu pod uwagę w układaniu programów usług, d) włączeniu go do projektów (i – jeśli tego chce administrator - systemów rabatowych) szlaku, e) włączeniu jego oferty wystawienniczej i edukacyjnej (jeśli taka istnieje) do informatorów szlaku, f) włączeniu organizowanych tu eventów do kalendarza imprez na szlaku oraz do jego newsletterów. Gmina z kolei zobowiązuje się do a) sfinansowania oznaczenia obiektu i dojazdu do niego, b) raz lub dwa razy do roku do zorganizowania lub opłacenia sprzątania jego bezpośredniego otoczenia, może także w konkretnym porozumieniu c) zaoferować finansowanie oświetlenia obiektu i np. wyznaczenia w pobliżu miejsc do parkowania (i np. stałych urządzeń do zabezpieczania rowerów), a w konkretnym przypadku, gdy zachodzi taka potrzeba, d) podjąć się sfinansowania budowy węzła sanitarnego lub parkingu (na co z kolei może poprosić o dofinansowanie w ramach regionalnych projektów turystycznych). Wydaje się, że szczególnie w przypadku licznych obiektów sakralnych takie porozumienie umożliwiłoby zlikwidowanie zauważalnej nierówności, polegającej na tym, że miejscowa społeczność od dawna już finansuje szereg inwestycji wokół tych obiektów, nie otrzymując w zamian nic poza poprawą wizualnej atrakcyjności miejsca. Zagwarantowanie turystycznej dostępności wydaje się być adekwatnym świadczeniem drugiej strony, niezależnie od faktu, że będące jej skutkiem zwiększenie ruchu turystycznego na pewno i jej może przynieść niewielkie, ale regularne dochody.

Wydaje się, że w przypadku obiektów sakralnych i instytucji kultury takie porozumienie powinno też zostać przedłożone zwierzchnikowi (odpowiednio np. diecezji albo powiatu lub Urzędu Marszałkowskiego jako organów założycielskich), co z jednej strony może zapewnić jego współpracę i interwencję w przypadkach niedotrzymywania porozumienia, z drugiej w jakimś stopniu gwarantuje ciągłość zachowania standardów po wymianie personelu w obiekcie (trudniej wówczas twierdzić (co niestety miewa miejsce), że porozumienie zawarł poprzedni proboszcz (dyrektor), a jego następcą nie jest nim związany).

3.1.6.1.3. Monitoring dostępności obiektów.

Jest zadaniem koordynatora szlaku i powinien się odbywać w dwóch trybach: **bieżącym** poprzez zbieranie informacji od samych obiektów o wszystkich utrudnieniach (remontach i wyłączeniach ekspozycji lub ich części itd.) i wprowadzenie tych informacji do własnej bazy danych (celem udzielania aktualnej informacji pytającym turystom), do zasobów internetowego portalu szlaku, do jego informatorów i newsletterów oraz do okólników rozsyłanych partnerom i ewentualnie lokalnym mediom. Drugim trybem jest **regularna weryfikacja** dostępności obiektów, podejmowana na przykład raz do roku w stosunku do wszystkich obiektów szlaku za pomocą wizyty anonimowego turysty, zastosowanej także w badaniach prowadzonych w ramach audytu szlaku. Jest to opcja najtańsza i skuteczna.

Dodatkową pomocą w weryfikacji dostępności może być bieżący monitoring ocen turystów zamieszczanych w Internecie lub nawet otwarcie dla nich na portalu szlaku możliwości zamieszczania (publikowanych lub nie) własnych doświadczeń z wizyty turystycznej na szlaku. Powtarzana informacja o problemach z dostępnością konkretnego obiektu powinna być zweryfikowana przez wizytę - a następnie podejmowane kroki zaradcze.

3.1.6.1.4. Procedury naprawcze. Zawieszenia i wyłączenia.

By zapobiec rozczarowaniu turystów brakiem dostępności (najczęściej niespodziewanym) i tym samym istotnej szkodzi na jakości oferty szlaku, ale także na jego image jako produktu

turystycznego, jako trwale wpisany „bezpiecznik” powinna funkcjonować ściśle ustalona i akceptowana przez wszystkich partnerów procedura naprawcza. Obejmowałaby ona a) kontakt z administratorem, zaprezentowanie mu stwierdzonej sytuacji i prośbę o odniesienie się do problemu powiązaną z postulatem jego usunięcia, b) przedstawienie sposobu zgłoszenia usunięcia problemu i ewentualną procedurę weryfikacji tego faktu, c) notę przynaglającą do usunięcia mankamentów, zawierającą ostrzeżenie o zawieszeniu obiektu w ramach systemu i d) procedurę **okresowego zawieszania** obiektu w ramach turystycznej oferty szlaku.

Takie posunięcie należy traktować jako ostateczność (i wymagać dla jego zastosowania na przykład decyzji gremium nadrzędnego w stosunku do koordynatora (jakkolwiek ono będzie miało status - rady szlaku czy walnego zebrania organizacji?) i dokonywałoby się przy stwierdzeniu nieskuteczności dotychczas podjętych środków, z poinformowaniem zwierzchnika obiektu. Zawieszenie oznaczałoby skreślenie informacji o ofercie obiektu z aktualnych informatorów szlaku, nieuwzględnianie go w projektach szlaku, programach wycieczek po szlaku, newsletterach i akcjach promocyjnych, pakietach organizowanych przez koordynatora, kalendarzu eventów i mikroeventów, ofercie edukacyjnej, oznaczenie na portalu szlaku obiektu jako czasowo nieaktywnego, udzielanie pytającym o obiekt turystom informacji o jego niepewnej dostępności.

Informacje podawane do publikowanych przewodników nadal podawałyby obiekt jako należący do szlaku, jednak jednocześnie uwzględniałyby jego niepewną dostępność i zawierałyby stwierdzenie koordynatora o braku gwarancji ze strony szlaku co do aktualności informacji o dostępności obiektu i warunków jego zwiedzania. W materiałach dystrybuowanych bezpłatnie przez koordynatora obiekt byłby inaczej oznaczany na mapie szlaku (jako nieaktywny). Zastosowaniu tych środków powinna towarzyszyć zawarta w decyzji o zawieszeniu deklaracja możliwości i wyznaczenie trybu ponownego włączenia po usunięciu usterek i zobowiązaniu się do niedopuszczenia do nich w przyszłości. Tej deklaracji musi oczywiście odpowiadać faktyczna gotowość koordynatora do natychmiastowego włączenia obiektu w pełną ofertę po ustaniu przeszkody.

Ewentualne **wyłączenie** mogłoby być zastosowane w stosunku do obiektu, którego administrator przez długi okres czasu nie reaguje na uzasadnione postulaty o poprawę stanu dostępności, bezpieczeństwa budowlanego obiektu czy oznaczenie obiektu lub najbardziej podstawowych norm obsługi turystów (np. notorycznie nieprzyjazne traktowanie). Ze względu na specyfikę Szlaku Piastowskiego, wymagającą koniecznie funkcjonowania w ramach jego oferty pięciu-sześciu obiektów o fundamentalnym znaczeniu dla jego tematyki - zastosowanie wobec tych kilku obiektów tego rozwiązania wydaje się niewyobrażalne. W takiej sytuacji koordynator i gremium nadrzędne powinny podejmować rozmowy ze zwierzchnikami obiektu, w razie potrzeby interweniować u nich, a także na poziomie miejscowych samorządów i wyższych instancji, wspomagających obiekt lub finansujących inwestycje w nim, starając się doprowadzić do uzależnienia kolejnych konkretnych świadczeń na rzecz danego obiektu od usunięcia problemów z jego turystycznym udostępnieniem jako materialnego świadectwa wspólnego dziedzictwa regionu.

Należy przypuszczać, że z czasem samo już istnienie opcji zawieszenia (przy jednoczesnym widocznym wzroście poziomu oferty szlaku oraz jego atrakcyjności) może dyscyplinować administratorów obiektów, a wyraźnie określone procedury monitoringu, zgłaszania usterek i ich usuwania nie muszą być uważane za szykanę, ale za coraz lepiej rozumiany przejaw dbałości o wspólne dobro, jaki jest szlak i prezentowane przez niego dziedzictwo oraz jasne i zrozumiałe zasady współpracy.

3.1.6.3. Gwarancja oznaczenia obiektów szlaku

Oznaczenie obiektów jest jednym z czterech kryteriów materialności szlaku tematycznego. W przypadku produktu turystycznego o takiej strukturze (którego oferta polega na wyróżnianiu

w przestrzeni konkretnych obiektów i łączeniu ich zwiedzania i pozostałej oferty w ramach wiodącej, choć urozmaiconej narracji) oznaczenie na miejscu jednocześnie spełnia zadanie symbolicznej ekspozycji miejsca, ułatwia odnalezienie obiektu oraz wspomaga wzajemną promocję w ramach systemu. Ustalony i przyjęty standard umieszczania oznaczeń i ich jednolity wygląd zapewniają jednoznaczną identyfikację obiektu jako przynależnego do szlaku. Tymczasem - pomimo dziesiątek lat funkcjonowania systemu - jak dotąd formalnie **nie przyjęto** jednolitego logo Szlaku Piastowskiego: koordynator używa innego dla swojej organizacji i jej portalu, inne jest używane w papierowych przewodnikach, jeszcze inne na starych oznaczeniach w terenie a inne na słupach kierunkowych w powiecie gnieźnieńskim, co skutecznie rozmywa efekt identyfikacji i asocjacji obiektów

Oznaczenia szlaku. Jako działania konieczne i pilne należy zalecić a) **ustalenie jednolitego symbolu szlaku** (na przykład przez wybór spośród istniejących stosowanych) a następnie b) **wykonanie go** w odpowiedniej ilości egzemplarzy, c) uzyskanie w ramach **porozumień** z obiektami gwarancji jego trwałego umieszczenia przy obiektach w widocznym miejscu i z opisem jego wyglądu, odpowiadającym ustalonemu standardowi oraz d) **umieszczenie** przy obiektach tych oznaczeń. Powinno się to dokonać wysiłkiem finansowym poszczególnych samorządów, jednakże kierowanym przez koordynatora szlaku, który posiada już doświadczenie umieszczania tablic i oznaczeń - ponadto gwarantowana będzie jednolitość, a niezależnie od tego wspólne zamówienie jest tańsze. Być może – zamiast każdorazowego finansowania przez gminę - w ramach budżetu szlaku mógłby zostać stworzony niewielki fundusz na monitoring oznaczeń, ich odnawianie i na zastępowanie zniszczonych, na który według jakiegoś sprawiedliwego algorytmu składałyby się wszystkie gminy lub oba urzędy marszałkowskie. Nie ma powodów do zalecania usuwania innych oznaczeń przy obiektach, które spełniają nie tylko rolę identyfikacyjną, ale z różnych powodów przynoszą korzyść samym obiektom, instytucjom lub samorządom albo służą innym systemom turystycznym (szlakom lub trasom lokalnym). Wystarczy, jeśli oznaczenie Szlaku Piastowskiego stanie obok nich lub – jeśli obiekt posiada kilka oznaczeń - będzie wkomponowane w widocznym miejscu w taki zestaw, umieszczony na przykład na jednej wspólnej tablicy.

Tablice szlaku. Idealnym rozwiązaniem problemu oznaczeń byłoby nie tylko umieszczenie na/przy wejściu do każdego obiektu logo szlaku, ale także ustawienie w bezpośrednim otoczeniu obiektu, na trasie zwiedzających, tablicy szlaku. Taka tablica, o znacznych wymiarach, kolorowa i estetycznie zaprojektowana (oraz wykonana jednolicie dla wszystkich obiektów, ewentualnie ze specjalnym elementem wyróżniającym jeden „własny” obiekt w poszczególnych egzemplarzach) powinna zawierać symbol szlaku, jego nazwę, mapę systemu ze wszystkimi obiektami i trasami, informacje na temat koordynatora (dane adresowe), być może w rogach lub na marginesach mapy także zdjęcia poszczególnych (wszystkich?) obiektów. Tablice szlaku, o ile staną przy wszystkich jego obiektach, prócz spełnienia zadania przestrzennej orientacji turysty, w sposób widoczny wspomogą promocję systemu we wszystkich tych miejscach i mogą stanowić impuls do natychmiastowej lub przesuniętej w czasie decyzji turysty odwiedzenia pozostałych obiektów. Motywacja dla administratora obiektu jest dość oczywista: w zamian za umieszczenie jednej takiej tablicy przy swoim obiekcie uzyskuje informację o nim i promocję na jego rzecz w 38 nieodległych miejscach w dwóch województwach.

3.1.6.4. Gwarancja jakości oferty: kompletny system monitoringu produktu

Jednym z głównych zadań powierzanych koordynatorom dobrze funkcjonujących nowoczesnych szlaków tematycznych jest bieżący monitoring szlaku jako systemu (od wewnątrz) monitoring szlaku jako produktu turystycznego (realizowany wewnątrz i od zewnątrz) oraz regularny audyt.

Bieżący monitoring wewnętrzny polega na regularnym sprawdzaniu najważniejszych elementów funkcjonowania obiektów, objętych porozumieniem między obiektami a szlakiem (faktycznej dostępności obiektów dla turystów, ich oznaczenia, funkcjonowania węzłów sanitarnych) a także ich aktualnej dostępności komunikacyjnej i aktualności ich oferty dla turystów (czyli gotowości do faktycznej realizacji oferty przedkładanej koordynatorowi i partnerom jako moduły produktów złożonych lub proponowanej bezpośrednio turystom). W miarę możliwości monitoring może także objąć realizację standardów obsługi turystów.

Formą przeprowadzania monitoringu wewnętrznego powinien być objazd szlaku, realizowany przynajmniej raz do roku tak, by koordynator lub jego przedstawiciel pojawił się we wszystkich obiektach (choć niekoniecznie w ciągu jednego objazdu). Warto rozważyć dokonywanie tego objazdu w formie wizyt anonimowego turysty, zleczanych osobie zewnętrznej w stosunku do zespołu koordynatora. Z jednej strony taka forma ułatwia wykrycie rzeczywiście występujących mankamentów w badanym zakresie, z drugiej eliminuje ewentualne próby wywierania wpływu na rzecz wydania pozytywnej a niezdanej z faktami oceny lub personalne pretensje i animozje, które mogłyby powstać w wyniku sformułowania oceny krytycznej.

Co roku także trasy szlaku powinny być przedmiotem przejazdów kontrolnych, których celem jest sprawdzenie oznaczeń tras i obiektów, stanu przejezdności, parkingów i infrastruktury przy drogach szlaku. Wykryte mankamenty koordynator mógłby sam usuwać (w przypadku na przykład oznaczeń) lub zgłaszać do odpowiedzialnych podmiotów (w przypadku złego stanu dróg czy parkingów), w ten sposób inicjując formalnie procedury naprawcze lub przynajmniej zwiększając społeczną presję na rzecz poprawy stanu o oficjalny głos środowiska turystycznego.

Monitoring wewnętrzny odnosi się także do samego biura koordynatora i powinien dotyczyć a) przepływu informacji w jego biurze (w tym regularności i kanałów oraz trybu jej zbierania od obiektów i partnerów, stanu aktualizacji informacji na portalu turystycznym szlaku i w jego informatorach, newsletterach, kalendarzach szlaku, procedur i kanałów dystrybucji informacji itd.) b) wywiązywania się z funkcji kontrolnych (monitoring oznaczeń i dostępności) i zadań związanych z promocją, c) faktycznej gotowości do świadczenia proponowanych przez koordynatora usług lub istnienia aktualnych porozumień dotyczących ich świadczenia przez innych partnerów i oczywiście d) prawidłowej realizacji budżetu, który mu powierzono i rozliczania finansowania zleconych mu zadań. Monitoring pracy koordynatora powinien być dokonywany w trakcie regularnych (np. raz na pół roku) krótkich (jednodniowych) badań wycinkowych, realizowanych na podstawie dokładnych kwestionariuszy przez delegata organu nadrzędnego lub nadzorującego z ramienia partnerów (np. rady szlaku, walnego zebrania, komisji rewizyjnej itd. – w zależności od ostatecznego statusu koordynatora i przyjętego modelu koordynacji) albo pracującego na jego zlecenie zewnętrznego audytora.

Bieżący monitoring zewnętrzny dokonuje się przez stałe zbieranie lub zorganizowane pozyskiwanie opinii turystów oraz zasięganie opinii i oceny innych podmiotów operujących w powiązaniu ze szlakiem, w tym ocen formułowanych przez usługodawców (np. lokalnych przewodników) i środowisko touroperatorów organizujących wycieczki w przestrzeni szlaku. Monitoring zewnętrzny powinien też uwzględniać publikowane lub przysyłane wyniki analiz naukowych, przeprowadzanych względem szlaku lub jego odcinków albo obiektów oraz uwzględniać oceny i opinie publikowane w mediach. Te ostatnie, podobnie jak wpisy turystów na rozmaite fora internetowe, także fora obiektów - dla uniknięcia bezpodstawnej oceny na podstawie pojedynczych opinii – należałoby uwzględniać tylko przy powtarzaniu się danej opinii, nie oparte na opisie jednego konkretnego wydarzenia w różnych mediach.

Pierwszą i zasadniczo bezpłatną formą monitoringu zewnętrznego winno być zbieranie opinii turystów zwiedzających szlak (tzw. permanentny „feedback”) na internetowych forach

udostępnionych im na portalu szlaku - z prośbami o wyrażenie opinii. Te formy – w powiązaniu z opracowaniem procedur ich ewaluacji i reakcji na wykazane mankamenty - dobrze się sprawdzają i są powszechnie używane oraz zalecane przez analityków ofert na styku kultury i turystyki [Hausmann 2011]. Pozyskaną w ten sposób wiedzę mogą uzupełniać dane pozyskane z forów internetowych dla gości tych obiektów, które je prowadzą, wpisy z ksiąg dla zwiedzających, wykładane na wystawach w poszczególnych obiektach i inne zbiory opinii. Okresowo może go uzupełniać konsultacja partnerów i usługodawców szlaku, dokonywana na przykład raz do roku w formie krótkiej, elektronicznej ankiety rozsyłanej do nich w imieniu szlaku.

Kolejną formą realizacji monitoringu zewnętrznego powinno być okresowe (wycinkowe) badanie ankietowe turystów w obiektach, wykonywane na przykład raz do roku w kilku kolejnych obiektach szlaku w ten sposób by wypadło ono w każdym obiekcie co najmniej raz na 3-4 lata.

Audyt systemowy szlaku, obejmujący wszystkie główne aspekty jego funkcjonowania, w tym szerzej zakrojone badanie turystów w obiektach i przestrzeni szlaku powinien być dokonywany co kilka lat (w kontekście szybkich zmian w turystyce okres pięcioletni wydaje się najdłuższym z możliwych do przyjęcia). Jego poszczególne cele i założenia wyjściowe mogą być każdorazowo precyzowane przez podmiot zlecający, wszakże wydaje się, że nieco zredukowany zakres zrealizowany w audycie stanowiącym przedmiot niniejszego Raportu byłby na dzień dzisiejszy w ogólnych zarysach odpowiednim zakresem wyjściowym.

Wszystkie opisane powyżej przedsięwzięcia wymagają doprecyzowania w zakresie przedmiotu badania, trybu, częstotliwości i podmiotów realizujących. Takie dookreślenie będzie jednak możliwe po zasadniczych ustaleniach, dotyczących modelu koordynacji szlaku, statusu koordynatora i identyfikacji jego organu nadrzędnego (kontrolnego) oraz systemu porozumień pomiędzy szlakiem a jego obiektami i partnerami.

Druga ważna kwestia to ewaluacja wyników monitoringu i adekwatna reakcja na nie w poszczególnych kwestiach. Dokonanie konkretnych ustaleń w tej kwestii oraz ustanowienie procedur ich realizacji jest niezbędnym warunkiem skuteczności opisanego tu systemu monitoringu analizowanego produktu, który z kolei zapewni mu konkurencyjną jakość.

3.2 Zalecenia szczegółowe

3.2.1. Zalecenia w odniesieniu do szlaku jako systemu

Rozstrzygnięcia przynależności obiektów i wykonanie wcześniejszych zaleceń.

Pierwszym i najpilniejszym w kontekście szybkiego uruchomienia „nowego” szlaku postulatem jest aktualizacja listy jego obiektów. Wyniki audytu w odniesieniu do tej kwestii uzasadniają: a) zawieszenie wpisu na listę szlaku trzech obiektów, b) sformułowanie konkretnych warunków i ewentualne wsparcie czterech kolejnych w szybkiej realizacji przedsięwzięcia umożliwiającego stworzenie tematycznej oferty oraz c) szybkie rozważenie wpisu na listę Szlaku Piastowskiego dwóch innych obiektów, w pełni zgodnych z jego profilem i posiadających nowoczesną, atrakcyjną ofertę (co może się odbyć bez żadnych zmian w jego przestrzeni). Ponadto w sytuacji nie spełniania podstawowych standardów faktycznej dostępności do rozważenia jest d) podjęcie w stosunku do niektórych obiektów środków zaradczych z opcją ich zawieszenia lub usunięcia z listy obiektów szlaku (jeśli dotychczas zwyczajowo były za takie uznawane) lub ze wskazaniem, że realizacja tych wymagań jest warunkiem niezbędnym do wpisania na listę obiektów.

Ad. a) Obiekt poklasztorny w Wągrowcu na dzień dzisiejszy nie spełnia kryteriów historycznych (opactwo przeniesiono tu z Łekna dopiero pod koniec XIV wieku, nie

wcześniej niż w roku 1392), ani też nie posiada aktualnie ani jednego elementu, który uzasadniałby jego funkcjonowanie w ramach Szlaku Piastowskiego [KAO-29; NMT-29 MPI]. Dodatkowo posiada utrudnioną dostępność (tak komunikacyjną, jak i faktyczną), a w jego pobliżu nie funkcjonuje baza gastronomiczna. Proponuje się zawiesić jego wpis na liście obiektów Szlaku. W rozumieniu autora Raportu oznacza to rodzaj ekspektatywy: obiekt znalazłby się na liście potencjalnych obiektów szlaku, byłby uwzględniany w inwestycjach i częściowo w informacjach szlaku (np. na jego portalu internetowym, być może także w przewodnikach, choć ze wzmianką o jego chwilowej niedostępności lub nieaktualności oferty). Po zrealizowaniu wystawy tematycznej poświęconej historii opactwa w Łeknie (w tym jego piastowskich początków) obiekt mógłby być ostatecznie włączony i zaistnieć w materiałach promocyjnych szlaku, w jego promocji turystycznej oraz w ofercie podróży, pakietów itd. Wydaje się to dość prawdopodobne w kontekście niedawnego otwarcia (w Biskupinie) solidnie przygotowanej wystawy o historii grodu i klasztoru w Łeknie, która po pokazach w kilku miastach Polski ma w założeniu powrócić do Wągrowca i mogłaby tu znaleźć swoje stałe miejsce.

Podobna propozycja odnosi się do pobliskiego Łekna [KAO-30; NMT-30; MPI]. Tutejsze stanowisko archeologiczne bez wątpienia odnosi się do czasów piastowskich, a samo miejsce posiadało istotne, choć nie do końca rozpoznane znaczenie w państwie wczesnopiastowskim, później zaś było siedzibą kasztelanii, a więc grodem znacznym. Także metryka średniowiecznego klasztoru (1153) spełnia kryteria cezury historycznej. Jednak miejsce wykopalisk jest w praktyce (a nawet formalnie) niedostępne do zwiedzania, na dzień dzisiejszy brak mu jakiegokolwiek atrakcyjności turystycznej (wszystko, co istotne, jest pod ziemią), dostępność komunikacyjna jest bardziej niż problematyczna, a baza noclegowa i gastronomiczna na miejscu po prostu nie istnieje. Zastosowanie ekspektatywy w tym wypadku trwałoby do czasu realizacji wstępnie planowanej inwestycji, polegającej na stworzeniu trasy archeologicznej i jednoczesnego udostępnienia faktycznego obiektu (wraz z parkingiem i węzłem sanitarnym), przy czym należałoby także nalegać na umożliwienie w bezpośrednim sąsiedztwie choćby najskromniejszej konsumpcji. Fakt wykupienia terenu przez gminę i entuzjastyczny stosunek jej władarzy do projektu pozwalają przypuszczać, że potwierdzona przez Radę ekspektatywa przynależności do Szlaku Piastowskiego nie tylko zwiększy aktywność miejscowej społeczności, ale może także wspomóc ją w pozyskiwaniu środków na inwestycję.

W przypadku odbudowanego już Zamku Królewskiego na Wzgórzu Przemysła w Poznaniu (siedziby Muzeum Sztuk Użytkowych, oddziału Muzeum Narodowego w Poznaniu) [KAO-5; NMT-5] dokończenie przebudowy wnętrza i udostępnienie wystawy biograficznej o mieszkańcach Zamku, która tematyzuje obiekt zgodnie z profilem Szlaku Piastowskiego przewidziane jest na koniec roku 2013. Niezależnie od prawdopodobnego wcześniejszego otwarcia wieży z punktem widokowym, do tego czasu zaleca się zastosować rozwiązanie ekspektatywy: wpisać Zamek i tym samym oddział Muzeum na listę potencjalnych obiektów szlaku i jednocześnie zawiesić aktywny wpis do czasu udostępnienia turystom wystawy.

Koniński Słup Milowy [KAO-24; NMT-24], jakkolwiek jest zabytkiem unikalnym i posiadającym olbrzymi potencjał edukacyjny (infrastruktura komunikacyjna i transportowa ziem polskich w średniowieczu, handel), to stanowczo zbyt słabo zagospodarowanym turystycznie. Turysta kulturowy skorzysta z niego tylko w bardzo ograniczonym stopniu, sam obiekt bez niezbędnego tematycznego oraz historycznego kontekstu nie dostarczy mu żadnych informacji ani doświadczeń poza tym, co jest wizualnie dostrzegalne. Tematyczna ekspozycja multimedialna lub inny sposób jego turystycznego zagospodarowania w najbliższym otoczeniu Słupa wydają się koniecznym warunkiem aktywnego wpisu na listę szlaku.

Ad. b) W przypadku trzech ekspozycji muzealnych: w Wągrowcu [KAO-311 NMT-31; MPI], Żninie [KAO-19; NMT-19; PBU] oraz Kaliszu (Muzeum Okręgowe) [KAO-17; NMT-17; OAR] audyt wykazał istnienie zasobów zgodnych z profilem szlaku i cezurą historyczną, ale bez ich wyodrębnienia. Oznacza to, że turysta zwiedzający Szlak Piastowski byłby zmuszony do nużącego wyłuskiwania tego, co go interesuje z istniejącej kolekcji, bez odpowiedniego komentarza i kontekstowej narracji. Sugeruje się pilne stworzenie w każdej z tych placówek odrębnej wystawy, dedykowanej na okres piastowski lub konkretne wydarzenie z nim związane albo jeden z aspektów funkcjonowania państwa lub społeczności w tym okresie. W Wągrowcu może to być na przykład funkcjonowanie służebnej osady kościelnej czy w ogóle struktura własności zakonnej w dawnej Polsce (temat odpowiedni w kontekście dziejów miejscowości i wcześniejszej wsi Straszewo oraz przeszłości siedziby muzeum). W Żninie idealnym tematem wydaje się być bulla gnieźnieńska Innocentego II z roku 1136, wymieniająca tę miejscowość jako kluczową w systemie własności ziemskiej arcybiskupstwa – a jednocześnie będąca skarbem historii języka polskiego, i tym samym na pewno tworzy kontekst potencjalnie atrakcyjny dla turystyki dziedzictwa kulturowego i turystyki edukacyjnej. W Kaliszu tematem mogłaby być biografia Mieszka III Starego, założyciela wielkopolskiej linii dynastii piastowskiej, bardzo związanego z tym miejscem, tu zmarłego i pochowanego, którego płytę nagrobną muzeum posiada. Innym tematem na wystawę mogłyby być tzw. „hebrajskie” brakteaty Mieszka III i Statut Kaliski z 1264 - a wokół nich najwcześniejsza historia osadnictwa żydowskiego w Polsce i Wielkopolsce. Taka wystawa mogłaby z czasem stać się nawet silnym atutem szlaku, wzmacniającym wątek jego międzynarodowych odniesień obok m.in. Ostrowa Lednickiego i Gniezna (św. Wojciech i Otto III), Łekna i Łądu n. Wartą (wątek zakonników altenberskich) czy Poznania (pierwsi polscy duchowni, w tym biskupi pochodzący z Włoch i Niemiec). Wszystkie trzy wystawy, nie tylko z uwagi na niewiele autentycznych eksponatów, ale też i ze względu na ograniczoną atrakcyjność dla dzisiejszego turysty aktualnych kolekcji w wymienionych placówkach, powinny być zorganizowane jako multimedialne (szansa na opowiedzenie i pokazanie więcej i w różnych aspektach) oraz możliwie interaktywne, umożliwiając tym samym zwiedzającym samodzielne poszukiwania i łączenie interesujących ich wątków, a także działania aktywność o charakterze kreatywnym. Na przykład w Kaliszu mogłoby to być m.in. samodzielne zaprojektowanie i wybicie „średniowiecznej” monety lub złożenie genealogii wielkopolskiej i innych linii dynastii piastowskiej na podstawie strzępków informacji, w Wągrowcu - rozwiązanie na podstawie danych uzyskanych przy zwiedzaniu quizu o regule i życiu zakonnym cystersów, a może dla porównania także innych średniowiecznych zakonów, odtworzenie stosowanego dawniej kalendarza roku według świąt lub rozkładu dnia / tygodnia zakonników według zapisanych powinności. Z kolei w Żninie mogłoby to być odtworzenie posiadłości arcybiskupich czy w ogóle kościelnych w monarchii piastowskiej w ramach interaktywnego puzzle lub odszyfrowanie nazw albo lokalizacji miejscowości wymienionych w papieskiej bulli.

Ad. c) Dnia pierwszego maja 2012 otwarto Gród Pobiedziska [KAO-X04-SP], atrakcję turystyczną w formie grodu z ekspozycją średniowiecznych machin wojennych, szczegółowo zrekonstruowanych w oparciu o dostępne źródła. Obiekt nie rości sobie pretensji do historycznej autentyczności, jednak stanowi typową atrakcję wykreowaną, urozmaicającą turystyczną ofertę szlaku przez element interaktywnej rozrywki z wątkiem historycznym (a w tym wypadku militarnym). Wraz z sąsiednim Skansenem miniatur obiekt może stać się ciekawym uzupełnieniem autentycznych relikwów historii. Zalecenie autora Raportu: *wpis obiektu na listę Szlaku Piastowskiego* po przedłożeniu dokumentacji źródłowej zbudowanych rekonstrukcji i uzyskaniu gwarancji o zachowaniu procedur gwarantujących wierność wykonania kolejnych urządzeń a także dostępności obiektu i zachowaniu standardów obsługi turystów.

W Poznaniu kończone są prace nad urządzeniem ekspozycji powstającego Rezerwatu Archeologicznego na Ostrowie Tumskim, który ma zostać otwarty najpóźniej do końca czerwca 2012 roku [SP-NMT-X1]. Obiekt powstał w celu ochrony i udostępnienia dla publiczności reliktyw wału grodowego, wybudowanego jako element grodu poznańskiego pod koniec X w. Budowa i rozbudowa tego grodu była jedną z największych inwestycji pierwszych Piastów, Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Ekspozycja składa się z filmu (połączenia dokumentu i animacji komputerowej) oraz częściowo zachowanego, a częściowo zrekonstruowanego wału grodowego, prezentowanego „in situ”. W powiązaniu z ICHOT i podziemiami Archikatedry obiekt znakomicie uzupełni ofertę archeologiczną Ostrowa Tumskiego, co jest szczególnie ważne w sytuacji niemożności prezentacji odkryć w najcenniejszej części grodu: reliktyw piastowskiego palatium pod i obok kościoła NMP In Summo. Zalecenie autora Raportu: *wpis obiektu na listę Szlaku Piastowskiego z zagwarantowaniem tylko współpracy w ramach szlaku* – w tym wypadku zarówno instytucja prowadząca (Muzeum Archeologiczne w Poznaniu), jak i nowoczesne urządzenie ekspozycji gwarantują spełnienie wszystkich pozostałych standardów nowoczesnej turystyki.

Ad d) W stosunku do kościoła Św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu [NMT-2], kościoła św. Mikołaja w Gieczu [NMT-23] oraz kolegiaty św. Ap. Piotra i Pawła w Kruszwicy [NMT-39], których dostępność została sklasyfikowana jako niepewna, proponuje się wystosowanie formalnej noty do ich administratorów z propozycją ich wdrożenia (i konkretnymi rozwiązaniami, nie powodującymi większych kosztów) oraz deklaracją promocji obiektów w ramach szlaku po spełnieniu zawartych w nocie wymagań. Ponieważ wymienione obiekty nie posiadają najwyższej rangi i atrakcyjności w ramach szlaku, w wypadku nie wdrożenia standardów udostępniania można zadeklarować wolę zawieszenia funkcjonowania obiektów w ramach szlaku (w tym informacji o nich i ich promocji), póki te nie zostaną spełnione. Wszystkie wymienione obiekty są zlokalizowane w miejscowościach posiadających także inne obiekty Szlaku Piastowskiego, cieszące się znacznie większą popularnością wśród turystów, dlatego ewentualne ich zawieszenie nie spowoduje zmian w strukturze przestrzennej szlaku. Podobna nota – tym razem z określeniem spełnienia standardów dostępności jako warunku wpisu na szlak - może zostać skierowana do administratora rekomendowanego na listę obiektów Szlaku Piastowskiego kościoła Św. Stanisława Biskupa w Brześciu Kujawskim [NMT-36].

Podobnie jako niepewną – choć z innych powodów – sklasyfikowano dostępność faktyczną Archikatedry Poznańskiej [NMT-3]. Z uwagi jednak na kluczowe znaczenie tego obiektu dla Szlaku Piastowskiego (bez którego nie mógłby się on obejść) wystosowanie noty z opcją ewentualnych sankcji nie miałoby sensu. Jednak z tego samego powodu warto rozważyć podjęcie kontaktu ze strony Rady z najwyższym szczeblem Kurii Metropolitalnej i doprowadzenie do zawarcia porozumienia o zagwarantowaniu pełnej dostępności turystycznej w oficjalnych godzinach zwiedzania, co może się odbyć bez ponoszenia jakichkolwiek kosztów ze strony parafii katedralnej. W rewanżu ze strony szlaku można zaproponować jakiś rodzaj turystycznej promocji obiektu w ramach konkretnych lat tematycznych lub projektów turystycznych albo kalendarza eventów.

Kościół Franciszkanów w Gnieźnie jest generalnie dostępny dla turystów, lecz na tym kończą się jego atuty [KAO-15, NMT-15]. Ze strony jego administratorów nie jest widoczna jakakolwiek aktywność w zwiększaniu jego atrakcyjności dla zwiedzających albo choćby podkreślenia piastowskich korzeni (poza zwykłą wywieszoną informacją o dziejach świątyni, gdzie można się tego doczytać), co robi wrażenie, jakby w ogóle nie byli świadomi przynależności do szlaku. Podstawowe postulaty w tym wypadku to oznaczenie obiektu, wprowadzenie czytelnej informacji o godzinach jego otwarcia, wpis na portalu internetowym faktu przynależności do systemu, udostępnienie węzła sanitarnego dla zwiedzających, wprowadzenie bardziej efektywnej tematykacji obiektu (opisy wnętrza lub - we współpracy z

miastem - system elektronicznego przewodnictwa, możliwość nabycia informatorów o świątyni lub innych materiałach). W innym wypadku należałoby rozważyć zawieszenie, a nawet skreślenie obiektu ze szlaku – pozostając w jego przestrzeni także może być odwiedzany przez turystów w ramach lokalnej tematycznej trasy miejskiej.

Poprawa zwartości szlaku. Bez zbędnego pośpiechu powinno się przystąpić do przemyślenia i ewentualnego wdrożenia działań, które umożliwią odzyskanie zwartości szlaku. Chodzi o zredukowanie dłuższych odległości pomiędzy jego poszczególnymi obiektami, wynoszących więcej niż 30 kilometrów. Są one niekorzystne dla atrakcyjności systemu z punktu widzenia turystów systematycznie zwiedzających szlak: dłuższa jazda pomiędzy obiektami w powiązaniu z krótkim nierzadko okresem pobytu w nich może wywoływać efekt znużenia. Taki wystąpi szczególnie wówczas, jeśli obiekt nie posiada rozwiniętej oferty dla turystów i brak w jego otoczeniu produktu uzupełniającego (np. lokalnej trasy turystycznej) oraz bazy gastronomicznej. W rekomendowanej i badanej przestrzeni szlaku odcinkami przekraczającymi kryterium zwartości są trasy między: Kaliszem a Koninem, Łądem nad Wartą a Gieczem, Poznaniem a Lubiniem oraz Gnieznom a Biskupinem (przy przyjęciu trasy pierwotnie rekomendowanej). Zwartość szlaku można poprawić przez ustanowienie (kreację) nowego obiektu szlaku na obszarze jednej z gmin, przez który przebiega jego trasa, najlepiej jak najbliżej przebiegu wykorzystywanego przez nią ciągu komunikacyjnego. Taki obiekt niekoniecznie musiałby spełniać warunki historycznej daty powstania - na liście obiektów szlaku jest przecież aktualnie zbyt mało atrakcyjnych obiektów wykreowanych dla potrzeb turystyki. Dla spełnienia kryterium tematykacji wystarczy (i tego należałoby wymagać), by jego profil (np. tematyka wystawy czy innej oferty) był w pełni zgodny z profilem szlaku i przyjętą cezurą historyczną. Najlepiej także, by jego lokalizacja pokrywała się (co do miejscowości, niekoniecznie „in situ”) z historycznie potwierdzonym dziedzictwem piastowskim. Po konsultacjach autora Raportu z prof. H. Kocką—Krenz [Notatka z 5. kwietnia 2012] i wspólnej kwerendzie dokumentacji historycznej i archeologicznej już w wyniku niedługich poszukiwań udało się wyznaczyć dwa takie dobrze udokumentowane miejsca, leżące przy najdłuższych aktualnie odcinkach między kolejnymi obiektami szlaku. Są nimi **Śrem** na odcinku Poznań-Lubiń (63,6 km), gdzie już w X wieku funkcjonował ważny gród piastowski na przeprawie przez Wartę, a potem funkcjonowała kasztelania) oraz **Jarantów** w gminie Stawiszyn, mniej więcej w połowie drogi między Kaliszem a Koninem (54,5 km), gdzie zachowało się grodzisko z XI-XII wieku. Istniejące możliwości zagospodarowania tych miejsc są rozmaite. Po sporządzeniu pełnego zestawienia ich dokumentacji źródłowej można zaproponować władzom lokalnym, by podjęły decyzję co do pożądanego typu atrakcji i - przy merytorycznym wsparciu historyków oraz z wykorzystaniem środków przeznaczonych na wsparcie projektów turystycznych – przystąpiły do jej realizacji. W przypadku Śremu mogłaby to być na przykład nowa i nowoczesna przygotowana ekspozycja tematyczna w miejscowym muzeum, nawiązująca do znaczenia rzek i przepraw rzecznych oraz ich zabezpieczenia we wczesnym średniowieczu, do potwierdzonej przez historyków trasy przejazdu Ottona III do Poznania i Gniezna w roku 1000 lub do administracyjnej roli i znaczenia kasztelanii. W przypadku Jarantowa mogłaby to być nawiązująca do tematyki grodu i życia w grodzie atrakcja animacji historii lub miejsce tematycznej prezentacji (wybór filmów, prezentacja 3D, elektroniczna tematyczna gra interaktywna, kombinacja tych elementów lub jeszcze inna atrakcja), urządzona w sposób nie wymagający obsługi i przynajmniej początkowo (by nie generować kosztów) udostępniana lub/i uruchamiana na zgłoszenie telefoniczne turystów przez osobę odpowiedzialną lub dyżurującą na zasadzie takiej samej, jak proponowana dla mniejszych obiektów sakralnych. Z kolei luka na odcinku Łądek nad Wartą – Giecz mogłaby zostać zlikwidowana, gdyby poprowadzono go inną trasą, leżącą nieco dalej na południe, przez włączenie do szlaku

Pyzdr. Miasteczko posiada bogatą piastowską metrykę z okresu rozbicia dzielnicowego i panowania ostatnich Piastów. Brak jednak na dzień dzisiejszy obiektów, które można by od razu wykorzystać (z zamku pozostały ruiny, z murów miejskich niewielkie fragmenty wbudowane w domy, średniowieczne kościoły zostały zupełnie przebudowane). Jednak duża przestrzeń dawnego pyzdrskiego klasztoru franciszkanów stwarza możliwości urządzenia większej wystawy. Mogłaby ona być poświęcona (o ile wcześniej nie wykorzystają tych wątków aktualne obiekty szlaku) na przykład dziejom konfliktów z okresu rozbicia dzielnicowego (tu zwłaszcza w I połowie XIII wieku), konfliktów państwa polskiego z Krzyżakami, których ofiarą miasto padło w roku 1331, zabiegom o zjednoczenie państwa (pyzdrski zjazd z roku 1318 w poparciu starań Łokietka o koronę) albo dziejom prawodawstwa w Wielkopolsce - tu bowiem Kazimierz Wielki (prócz wzniesienia zamku) ogłosił statuty dla tej dzielnicy w roku 1341.

Nic nie stoi na przeszkodzie, aby podobne atrakcje, szczególnie eksponujące niewykorzystane dotychczas aspekty piastowskiego dziedzictwa, pojawiły się także w innych miejscach przy trasach szlaku i na terenie gmin, przez które one przebiegają. Można przy tym wykorzystać mało dotychczas eksploatowane wątki dziedzictwa kulturowego (np. regionalny) oraz najstarszej historii (np. gospodarczy, w tym rolniczy, na przykład w formie historycznej hodowli eksperymentalnej i powiązanego z nią rzemiosła wytwórczego). Po uznaniu tematycznej zgodności i edukacyjnej wartości takich obiektów mogłyby one w przyszłości być uwzględnione na liście obiektów szlaku.

3.2.2. Zalecenia w odniesieniu do obiektów

Zagwarantowanie dostępności faktycznej obiektów. Fakt, że obiektami z dostępnością ograniczoną lub niepewną są (prócz Łekna) wyłącznie kościoły (por. 2.1.3.) powinien skłonić do podjęcia rozmów z administratorami tej grupy obiektów i ich kościelnymi zwierzchnikami w celu zaproponowania im i wspólnego ustalenia jednolitego standardu ich udostępniania dla turystów, a następnie wpisania go w ramy dwustronnych porozumień między szlakiem (gminami?) a odpowiedzialnymi za te obiekty.

W przypadku wielu obiektów z ograniczoną lub nawet niepewną faktyczną dostępnością chodzi o takie, w których na bieżąco nie dyżuruje personel, ponieważ aktualnie niewielka liczba turystów i związana z tym nikła skala ewentualnych opłat nie usprawiedliwia takiego wydatku ze strony administratora. Rozwiązanie proponowane w postulatach ogólnych, (3.1.6.1.1) gwarantujące dostępność bez stałego otwierania obiektu można zastosować w stosunku do kościołów w mniejszych miejscowościach (np. w Gieczu, w Brześciu Kujawskim) ale także w przypadku plenerowych tras archeologicznych (np. w niedalekiej przyszłości w Łeknie) lub w obiektach w przestrzeni szlaku – na przykład w małych lokalnych muzeach, w prywatnych ekspozycjach i innych potencjalnie atrakcyjnych dla (niektórych) turystów obiektach, stanowiących społeczną lub prywatną własność.

Parkingi przy obiektach Szlaku. W tym elemencie infrastruktury (por. 2.1.5.) powinno zostać zamkniętych kilka luk stwierdzonych przez badanie terenowe.

Należy odpowiednio oznaczyć miejsca parkingowe dla samochodów i autokarów w Gieczu (przy kościele) i w Łądzie nad Wartą. Miejsca parkingowe dla samochodów i autokarów najpóźniej w chwili uruchomienia wystawy lub trasy powinny zostać stworzone po otwarciu wystawy lub trasy w Łeknie. Miejsce parkowania dla autokaru lub autokarów powinno zostać stworzone przy kościołach w Gieczu i Brześciu Kujawskim, a trwale jako takie oznaczone - przy wystawie muzealnej Muzeum PP na Lednicy, w Łądzie nad Wartą i w Trzemesznie.

Wydzielone parkingi dla autokaru lub autokarów należy stworzyć przy obiektach szlaku w Kaliszu (Katedra i Muzeum Okręgowe) oraz w Gnieźnie (Muzeum PPP). Ponadto, w miarę istniejących możliwości należałoby przenieść bliżej obiektu lub lepiej z nim skomunikować miejsca parkingowe dla autokarów przy Muzeum we Włocławku. Należy także dokładnie oznaczyć drogę z parkingu do obiektu w Żninie, Gnieźnie (archikatedra, Muzeum archidiecezjalne, kościół Franciszkanów, w Wągrowcu (obiekt pocysterski) i w Poznaniu (Muzeum Archeologiczne, Zamek Królewski, Makieta Grodu) oraz zaopatrzyć parkingi w plany sytuacyjne nie tylko z oznaczeniem miejsca samego obiektu (często widocznego z daleka, jak w Gnieźnie) ale także z drogą przejścia do niego, by na przykład turyści nie byli zmuszeni krążyć wokół obiektu, szukając wejścia (casus katedry w Gnieźnie).

Oznaczenie obiektów własnymi znakami i tablicami Szlaku Piastowskiego. W tym zakresie stan stwierdzony przez badanie jest krytyczny: z wyjątkiem pięciu zaledwie obiektów (Wyspy Lednickiej, obydwu w Kruszwicy oraz tych w Inowrocławiu i Trzemesznie) żaden inny obiekt Szlaku Piastowskiego nie jest oznaczony „in situ” jego logo lub innym symbolem tego systemu, a jednocześnie ich znakomita większość posiada własne oznaczenia lub oznaczenia innych systemów eksploatacji turystycznej. Jakkolwiek przyczyny tego stanu rzeczy mogą tkwić w nierozwiązanej do dziś kwestii standardu oznaczeń (por. 3.1.6.3.) to jest on nie do przyjęcia tak z punktu widzenia orientacji turystów w terenie, jak i promocji szlaku (a w rezultacie wzrostu efektu synergii we wspólnym zabieganiu o turystów) oraz symbolicznego wyróżnienia jego obiektów w przestrzeni. W tej kwestii zaleca się jak najszybsze wdrożenie postulatów sformułowanych w przywołanym podrozdziale w stosunku do obiektów tam wymienionych.

Urządzenia sanitarne i ich udostępnienie. Powszechnie przyjęte standardy współczesnej turystyki na naszym kontynencie nie dopuszczają możliwości funkcjonowania obiektów udostępnianych do zwiedzania bez możliwości skorzystania z (czystej) toalety z umywalką. Należy je zatem w trybie pilnym stworzyć (lub tam, gdzie są, ale tylko dla pracowników (!) - udostępnić turystom w następujących miejscach: w otoczeniu Słupa Konińskiego, w Makiecie Grodu Poznańskiego, obok stanowiska archeologicznego w Łeknie, obok kościoła w Gieczu, katedry we Włocławku, kościoła w Brześciu Kujawskim, Pomnika w Płowcach, kolegiaty w Kruszwicy, kościoła Imienia NMP w Inowrocławiu, archikatedry w Gnieźnie, kościoła Franciszkanów w Gnieźnie, katedry w Kaliszu. Z kolei istniejące węzły sanitarne przy poznańskim kościele Św. Jana Jerozolimskiego, w muzeach w Żninie, Wągrowcu i Kaliszu, przy kościołach w Mogilnie i w Trzemesznie oraz na terenie zespołu sakralnego w Łądzie należy dla potrzeb zwiedzających wyraźnie oznaczyć.

Poprawa dostępności komunikacyjnej niektórych obiektów. Zalecenie odnosi się w szczególności do obiektów położonych w bardzo małych miejscowościach, w których pobliże nie da się dojechać pociągiem i w otoczeniu których nie ma przystanku autobusowego dobrze uczęszczanej linii – jako przykłady niech posłużą znajdujące się w takiej sytuacji Giecz, Łekno, Łąd nad Wartą, Grzybowo, ale po części także Strzelno, Lubiąż i Ostrów Lednicki. Podobnie jak w przypadku obiektów noclegowych skala inwestycji przekraczałaby tu możliwości samorządu lokalnego lub obiektu, a wprowadzanie przez przewoźnika publicznego kursów liniowych dla samych tylko turystów przy aktualnej skali ruchu turystycznego byłyby nieefektywne.

Alternatywą stosowaną przez szereg szlaków turystycznych z krajach o rozwiniętej ofercie kulturowej mogłaby być sezonowa linia turystyczna, obsługiwana przez szlak lub współpracującego z systemem prywatnego przewoźnika na zlecenie samorządu albo koordynatora szlaku. Jednak przy aktualnym stanie oferty większości z tych obiektów i

poziomie ich atrakcyjności dla turysty sukces takiego rozwiązania jest trudny do osiągnięcia - klasyczne pytanie typowego turysty brzmi: czy warto jechać pół godziny w jedną i drugą stronę, żeby w pięć minut zobaczyć wszystko, co jest do obejrzenia?). Na pewno nie można też oczekiwać od koordynatora ani gestorów szlaku finansowania takiego projektu. Można by to rozważyć tylko w przypadku silnych samorządów, na których terenie w różnych miejscowościach leżą ważne obiekty szlaku i tylko w odniesieniu do dni szczególnie dużego ruchu turystycznego (np. w powiecie gnieźnieńskim w długie weekendy wiosny i lata, a z czasem może w każdy weekend sezonu na zlecenie zarządu powiatu prywatny usługodawca mógłby w odstępie 2 godzin wozić odpłatnie turystów na Lednicę, przekazując zleceniodawcy określony udział w zyskach w zamian za promocję usługi – z drugiej strony ewentualny deficyt wyrównałby powiat).

Turyści nie zmotoryzowani nadal stanowią znaczny odsetek zwiedzających, rośnie także grupa turystów świadomie na czas urlopu/weekendu rezygnujących z posługiwania się własnymi pojazdami. Dlatego - w oczekiwaniu na poprawę i modernizację oferty samych obiektów i przy założeniu wdrożenia standardów ich udostępnienia - oferta szlaku skierowana do tej grupy konsumentów powinna skoncentrować się na propozycjach zakładających aktywność samych turystów. Należy więc podjąć starania o jak najszybsze zaplanowanie i realizację wspominanego już (por. 3.1.3.3.) systemu dróg rowerowych w przestrzeni szlaku z siecią współpracujących wypożyczalni rowerów. Można także rozważyć wprowadzenie wypożyczalni pojazdów rekreacyjnych - jak wózki elektryczne w większych miejscowościach na poszczególnych odcinkach szlaku, z jednoczesnym wytyczeniem tras między obiektami poza głównymi ciągami komunikacyjnymi, aby powstała możliwość dotarcia z ich wykorzystaniem – obok wszystkich obiektów kluczowych szlaku – właśnie do takich małych miejscowości z ich obiektami na uboczu. Stworzenie takiej sieci i zadbanie o pełną i aktualną informację na temat jej działania może nie tylko zwiększyć zainteresowanie systemem, ale także przynieść zwiększenie zysku samych organizatorów szlaku lub jego partnerów (usługodawców) przez bezpośrednią obsługę turystów w tej dziedzinie. Jednak absolutnie najpilniejszym zadaniem minimum w ramach udostępnienia słabo skomunikowanych obiektów wydaje się umieszczanie dokładnych i stale aktualizowanych informacji dotyczących usług transportowych pomiędzy miejscowościami szlaku na jego portalu internetowym, na portalach poszczególnych obiektów, oraz w wydawanych informatorach i przewodnikach, odnoszących się do oferty szlaku.

Strony i portale internetowe obiektów - interaktywność oraz integracja z portalem szlaku. Większość samodzielnych i autonomicznych portali obiektów szlaku posiada tylko opcję kontaktu mailowego, to jest narzędzie prostej komunikacji między odbiorcą a administratorem. Najczęściej brak jest formularzy umożliwiających standardowe zapytania ofertowe oraz zamówienia usług, praktycznie nieobecne są interaktywne formularze zamówień pakietowych. W tego rodzaju komunikacji kontaktowy adres mailowy, wymagający formułowania całej treści „listu” jest dla zamawiającego niewygodny i może odstraszyć go od podjęcia kontaktu i złożenia ewentualnego zamówienia. Rozwiązanie tego problemu może dokonać się we współpracy w ramach szlaku. Ponieważ własne portale obiektów powinny zostać trwale powiązane w postaci „linka” z portalem Szlaku Piastowskiego (co zostało zalecone w ramach polityki informacyjnej szlaku), ten zaś, jeśli ma efektywnie spełniać swoje rozliczne zadania, musi zawierać rozwinięte interaktywne formularze - przedmiotem porozumienia między obiektami i szlakiem oraz pracy zespołu informatyków powinno stać się opracowanie i wdrożenie takiego rodzaju połączenia, które wpisywałoby moduł interaktywny w portal powiązanego ze szlakiem obiektu i jednocześnie zapewniało korzystanie z opcji interaktywnej komunikacji i obsługi, które ten będzie posiadał.

W tej sytuacji nie ma także potrzeby tworzenia własnych portali dla mniejszych obiektów, które ich dotychczas nie posiadają lub których strony nie zawierają modułów interaktywnych. Rozwiązaniem dla nich będzie stworzenie ich modułów autonomicznych w ramach portalu szlaku. Posiadają one wszystkie zalety własnej strony, gwarantują stałą łączność z systemem informacji, oferty i promocji szlaku, a jednocześnie nie wymagają regularnego monitoringu ze strony administratorów obiektów, ograniczających się do wprowadzania tych aktualizacji, które sami uznają za potrzebne.

Ekspozycje w obiektach. Jakkolwiek zrozumiałym jest, że niektóre typy obiektów, w tym zwłaszcza sakralne nie potrzebują wystaw (choć mogą je urządzić, o czym świadczy przykład Strzelna) a podstawowym elementem ich oferty turystycznej jest samo zwiedzanie zabytkowej substancji, to na liście obiektów szlaku istnieje kilka, w przypadku których pilnie należy zalecić **urządzenie tematycznej wystawy**. Obok wymienionych wyżej Stanowiska Archeologicznego w Łeknie, Konińskiego Słupa Milowego i klasztoru w Wągrowcu gdzie ekspozycje pilnie należy stworzyć oraz wspomnianych już muzeów w Żninie, Kaliszu i Wągrowcu - gdzie potrzebna jest ich przebudowa i unowocześnienie, zdecydowane warto rozważyć także stworzenie ekspozycji stałej w lub przy Mysiej Wieży w Kruszwicy, przy pomniku w Płowcach, kościele Franciszkanów w Gnieźnie, kościele w Gieczu być może także przy kościele Św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu.

Należy także starać się o **modernizację i rozbudowę** ubogich i mało atrakcyjnych ekspozycji w Lubiniu, Łądzie nad Wartą i Trzemesznie, najlepiej z wprowadzeniem lokalnych wątków uzupełniających ofertę Szlaku Piastowskiego o nieobecne w niej dotychczas wątki. Dobrym przykładem mogłaby być biografia Władysława Laskonogiego i nieodłącznie z nią związany wątek nieustannych konfliktów piastowskich krewniaków w epoce rozbitcia dzielnicowego, która mogłaby wykorzystać lubiński klasztor, gdzie prawdopodobnie władca ten został pochowany.

Przy planowaniu i realizacji wszystkich remontów i modernizacji wystaw w poszczególnych muzeach należy zadbać o to, by przynajmniej jedna wystawa stała miała charakter **multimedialny** lub / i interaktywny. W innym przypadku obiekt nie pozyska dla swojej oferty dużej grupy turystów, zorientowanych na tę grupę ekspozycji i przyzwyczajonych do takich standardów. Potrzebę nowoczesnej oferty wystawienniczej artykułowali także pytani eksperci [WE-12; 24].

Przy tworzeniu ekspozycji należy także zwrócić uwagę, by ich tematyka nie dublowała się w ramach szlaku, niepotrzebnie tworząc konkurencję między obiektami i jednocześnie obniżając atrakcyjność wycieczek w ramach systemu. Nie da się tego uniknąć całkowicie, jednak przy powtarzaniu głównych elementów ogólnej narracji historycznej należy zwracać uwagę na poszczególne jej aspekty, dobrze zakorzenione w lokalnej historii lub szczególnie dobrze udokumentowane w dostępnych reliktach (np. struktura wałów grodowych, unikalna lokalizacja grodu lub podgrodzia, wydarzenie z lokalnej historii, szczególnie silny kult jakiejś postaci i inne). Nie powinno być także przypadków sporządzania kopii cennych eksponatów, znajdujących się w innych miejscach w oryginale (jak stało się to udziałem np. Drzwi Gnieźnieńskich czy niektórych znalezisk z terenu Wyspy Lednickiej). Przestrzeganie zasady konsultowania programów wystaw i ich wzajemnego uzupełniania się podniesie różnorodność oferty szlaku i przyczyni się do wzrostu jego atrakcyjności, a także pozwoli uniknąć niekorzystnej dla wszystkich konkurencji. Właśnie gremia związane z funkcjonowaniem Szlaku Piastowskiego (ze względu na wspólny interes szlaku i obiektów) mogłyby być optymalnym miejscem do takich konsultacji.

Przewodnictwo w obiektach. Dla obiektów, w których nie istnieje oferta oprowadzania, nawet na wcześniejsze zamówienie: kościoła Św. Jana Jerozolimskiego w Poznaniu, kościoła

w Trzemesznie, kościoła Franciszkanów w Gnieźnie i katedry kaliskiej a także dla obiektów, w których istnieje tylko obsługa polskojęzyczna a pojawiają się choćby sporadycznie zagraniczni turyści, lub nawet dla tych, gdzie przewodnika trzeba z góry zamawiać (poe. 2.1.6.3.), należy rozważyć opracowanie i wdrożenie (w razie potrzeby z finansową pomocą samorządów, w tym regionalnych) nowoczesnych systemów informacyjnych z wykorzystaniem Internetu (a konkretnie - obsługiwanych przez coraz powszechniejsze smartfony audio-video-guide'ów), umożliwiających zwiedzanie bezobsługowe. Jak długo to nie zostanie zrealizowane lub dla obsługi turystów nie dysponujących takimi urządzeniami, warto zalecić wprowadzenie obsługi tych obiektów na zamówienie przez przewodników z pozostałych, bliższych geograficznie obiektów szlaków, zamawianych np. dla zainteresowanych grup turystycznych za pośrednictwem administratora obiektu lub witryny internetowej szlaku, na której powinien zostać wprowadzony odpowiedni moduł.

3.2.3. Zalecenia w odniesieniu do usług w przestrzeni szlaku

Wprowadzenie tematycznej oferty kulinarnej. Audyt wykazał jej zupełny brak w przestrzeni szlaku, jednocześnie postulat jej utworzenia obecny jest nie tylko w opracowaniach odnoszących się do szlaków kulturowych [Mikos v. Rohrscheidt 2010, s.363n] ale także w opiniach niektórych pytanych ekspertów [WE-30]. Ze względu na jej znaczenie jako urozmaicenia oferty tematycznej szlaku należy rozważyć możliwości i sposoby stworzenia bazy recept opracowanych lub potwierdzonych na podstawie źródeł historycznych, a zwłaszcza badań archeologicznych. Tę bazę powinno się udostępnić obiektom szlaku i gminom, by następnie z ich strony wpływały impulsy dla lokalnego biznesu dla wprowadzania takiej oferty do lokali w otoczeniu obiektów. System zachęt i wsparcia logistycznego (organizowany przez koordynatora a finansowany przez samorządy, w tym regionalne) może obejmować z jednej strony jednorazowe szkolenie dla personelu w tej materii (w tym zapoznanie z recepturami i wspólne warsztaty kulinarne) - z drugiej – deklarację promocji oferty kulinarnej lokali w kanałach i informacyjnych i promocyjnych szlaku, a także ze strony obiektów bezpośrednio wobec zwiedzających je turystów, na przykład przez informacje na stronach www obiektów, bannery, ulotki, kupony itd.

Usuwanie białych plam na mapie usług gastronomicznych. Tam, gdzie stwierdzono zupełny brak usług tego rodzaju w miejscowości z obiektem szlaku (Łekno, Lubiń, Giecz, Grzybowo, Łąd nad Wartą), samorząd powinien podjąć starania lub przynajmniej zastosować leżące w jego możliwościach instrumenty zachęt w celu utworzenia choćby najskromniejszego punktu gastronomii w pobliżu obiektu szlaku. Funkcjonowanie lokalu gastronomicznego tworzy sposobność do przedłużenia pobytu w obiekcie lub w jego otoczeniu po zwiedzaniu i tym samym pojawia się możliwość rozwinięcia pobytu w danym miejscu do pełnego modułu wycieczki kulturowej (która zazwyczaj składa się z 2-3 takich modułów dziennie). To może w konsekwencji zachęcić inne obiekty potencjalnie atrakcyjne oraz ewentualnych usługodawców do turystycznego udostępnienia obiektów lub do stworzenia albo rozwinięcia swojej oferty (np. prywatnej wystawy, miejsca wypoczynku) i tym samym z kolei przekłada się na atrakcyjność miejscowości i bliskiej okolicy). Z drugiej strony, dla wielu turystów rozważających wpisanie wizyty w danym miejscu do swojego planu zwiedzania szlaku istnienie lub nieistnienie oferty gastronomicznej jest częstokroć kluczowym - obok atrakcyjności samego obiektu - czynnikiem decyzji o podjęciu nierzadko wielokilometrowej i długotrwałej jazdy w jej kierunku [WE-18, Giecz]. Pozytywny przykład z Lubinia: najbliższy lokal gastronomiczny w odległości 6 kilometrów to stanowczo zbyt

daleko. Dlatego klasztor sam zdecydował się uwzględnić punkt gastronomii w ramach rozpoczynanej właśnie realizacji rozbudowy swojego domu gościnnego.

Uzupełnienie bazy noclegowej. Wyniki badania wskazują na poważne luki w ofercie noclegowej w przestrzeni Szlaku Piastowskiego (2.2.4.; tabela 1). W kontekście poważnych kosztów i znacznego ryzyka inwestycyjnego, wiążącego się z budowaniem obiektów noclegowych nie jest oczywiście możliwe bezpośrednie zaangażowanie samorządów, ani tym bardziej obiektów szlaków w większe przedsięwzięcia tego rodzaju. Z drugiej strony wydzielenie pokoi gościnnych dla kilku osób podróżujących indywidualnie nie zawsze musi być problemem, na co wskazuje sytuacja w poznańskim Muzeum Archeologicznym – taki przykład mógłby znaleźć naśladowców szczególnie w większych obiektach poklasztornych, gdzie jest sporo wolnego miejsca. Natomiast w kontekście przebudowy oferty systemu i otwierania się na różne grupy turystów, samym samorządom warto zalecić działania o dłuższej perspektywie czasowej. Należą do nich: tworzenie sprzyjających warunków dla przyciągnięcia inwestycji hotelowych w konkretnych, szczególnie brakujących klasach lub nawet wspieranie takiej budowy za pomocą wsparcia logistycznego, przejęcia części kosztów uzbrojenia terenu czy czasowej rezygnacji z części podatków gminnych.

Nie zawsze konieczna jest budowa, w niektórych miejscach mniej kosztowna byłaby modernizacja oferty istniejącego obiektu, która może przynieść mu standard formalnie potwierdzony gwiazdkami. Tak może być na przykład w przypadku pensjonatu Dwór Sopliców w Cichowie koło Lubinia, który łatwo mógłby otrzymać hotelowe dwie gwiazdki. W utrzymaniu takiego obiektu mógłby z kolei pomóc – nie ponosząc kosztów - miejscowy obiekt Szlaku Piastowskiego. Formą zachęty do jego stworzenia może być ustalenie między obiektem a inwestorem, potwierdzone w formie dwustronnego porozumienia, zapewniające np. z jednej strony pierwszeństwo w korzystaniu - i ewentualny rabat - dla gości imprez organizowanych w obiekcie szlaku (zlotów, konferencji, eventów cyklicznych, warsztatów) z drugiej zaś zawierające deklarację nie tylko promocji gestora noclegów przez informacje wywieszone i wyłożone w obiekcie szlaku, ale także korzystania w warunkach porównywalności ofert w pierwszym rzędzie z jego usług noclegowych i być może gastronomicznych lub cateringu.

Na podstawie stwierdzonych w trakcie audytu braków i w odniesieniu do konkretnych przypadków propozycjami wartymi rozważenia byłyby:

Wsparcie dla budowy hotelu dwu-lub maksymalnie trzygwiazdkowego o wielkości umożliwiającej przyjęcie jednej wycieczki autokarowej (plus kilka miejsc) w mniejszych miastach na szlaku, takich jak Strzelno, Kruszwica, Mogilno czy Brześć Kujawski.

Wsparcie budowy hostelu lub hotelu jednogwiazdkowego albo przebudowy w celu osiągnięcia tego standardu w gminach Gąsawa, Radziejów i Krzywiń. Wsparcie budowy hostelu lub schroniska turystycznego w Trzemesznie – istniejący tam trzygwiazdkowy hotel obsługuje grupę gości o zasobniejszych kieszeniach, ale już nie zwolenników plecakowej turystyki kulturowej. Wspierać większe pensjonaty lub zadbać o przyciągnięcie inwestora w celu budowy hotelu ekonomicznego 1* lub hostelu warto zadbać także w Kruszwicy, Strzelnie, Żninie, Pobiedziskach, Łubowie, Inowrocławiu, Włocławku - na dzień dzisiejszy nie istnieje tam oferta odpowiednia dla turystów ekonomicznych, lecz oczekujących spełnienia podstawowych standardów.

Podjęcie starań o powstanie jakiegokolwiek zaplecza noclegowego, stanowiącego alternatywę dla nie kategoryzowanych prywatnych pokoi i mogącego pomieścić większą grupę gości (jak hostel lub schronisko) w gminach Dominowo, Łądek, oraz w wiejskiej gminie Wągrowiec.

Zachęta administratorów obiektów sakralnych w Łądzie nad Wartą, Mogilnie i Wągrowcu do inwestycji w niedrogie miejsca noclegowe, odpowiadające klasą jednogwiazdkowemu hotelowi lub dobremu hostelowi (wzorem właśnie realizowanej takiej inwestycji w Lubiniu). Z kolei w Płowcach wystarczyłaby zapewne dobra współpraca gminy z właścicielem zajadu i obiektu noclegowego, mieszczącego się obok pomnika i wspieranie go w tworzeniu tam turystycznej oferty uzupełniającej – w zamian za zobowiązanie do opieki nad pomnikiem.

Lokalna informacja turystyczna: korekta czasu funkcjonowania i poprawa kompetencji.

Godziny i dni otwarcia lokalnej informacji muszą zostać dostosowane do faktycznych potrzeb turystów, zwłaszcza indywidualnych (zorganizowane grupy, w tym szkolne, posiadają program i z góry zamówione usługi i nie mają potrzeby z niej korzystać). Odwiedzający indywidualni w przypadku Szlaku Piastowskiego są w większości albo turystami weekendowymi, w tym często korzystającymi z tzw. długich weekendów, albo są to turyści wakacyjni, zjawiający się przynajmniej tak samo często (jeśli nie częściej) w soboty i niedziele jak w dni robocze – i bez stosowania się do biurowych godzin pracy. Kuriozalne w tym kontekście godziny otwarcia punktów informacji turystycznej tylko w dni robocze i w godzinach od rana do 15.00 lub 16.00, stwierdzone np. w Pobiedziskach, Gąsawie, Kruszwicy i Mogilnie powinny ulec zmianie i objąć dni weekendu (w zamian można przełożyć codzienną godzinę otwarcia punktu np. na 10.00, bo wcześniej mało który turysta korzysta z informacji). Jeśli konieczne jest ustalenie wolnego dnia lub nawet dwóch dni w tygodniu, to powinien to być dzień w środku tygodnia i najlepiej zamiennie w sąsiednich gminach, przy dostarczeniu wzajemnie aktualnej bazy informacji. W takiej sytuacji w dzień wolny w danym miejscu powinno się przełączać przychodzące rozmowy do tego sąsiedniego punktu informacji, a przy wejściu (lub w witrynie) wywieszać na dużej tablicy jego numer telefonu, tym samym umożliwiając turystom uzyskanie potrzebnych mu informacji za pomocą telefonu. Opisany powyżej system pracy powinien być także od początku zastosowany we wszystkich otwieranych punktach informacji turystycznej.

Kompetencja pracowników informacji musi obejmować miejscowe usługi, ale i całą ofertę Szlaku Piastowskiego. Oznacza to regularne abonowanie newsletterów szlaku, codzienny przegląd jego portalu informacyjnego przez pracowników, zaopatrywanie się w aktualną literaturę i jej udostępnianie do kupna przez turystów (nie musi być w tym żadnego ryzyka finansowego, jeśli stosuje się zasadę sprzedaży komisowej). W miarę ich wdrożenia w każdej informacji turystycznej powinny być stale dostępne kalendarze eventów w przestrzeni szlaku, choćby jako komputerowe wydruki przygotowywanych przez koordynatora plików PDF z zestawieniami na każdy kolejny tydzień.

Należy przy tym zadbać, by nie było przypadków, gdy pracownik obsługi nie zna nawet w stopniu komunikatywnym żadnego języka obcego. Po drugie, nie powinno być takich - stwierdzonych podczas audytu [PBU] - sytuacji, gdy pracownicy informacji nie wiedzą o istnieniu obiektów noclegowych danej kategorii w swojej miejscowości albo wysyłają turystę do restauracji, która nie została jeszcze otwarta, bo działa sezonowo. Jeszcze inni nie umieją posłużyć się Internetem do sprawdzenia rozkładu jazdy. Funkcjonowanie takich pracowników w strategicznych ogniwach systemu, jakimi są zawsze ośrodki informacji powoduje w rezultacie obiektywną szkodę dla image szlaku oraz dla oceny samej miejscowości. Należy odpowiedzieć sobie na pytanie, czy ważniejszą dla gminy sprawą jest zatrudnienie tej konkretnej osoby, czy poprawa jakości obsługi i dobre oceny klientów, które ona może stopniowo spowodować.

Stały przepływ informacji między obiektami nie musi odbywać się tylko przez pośrednictwo koordynatora, co przy prężnie działającym systemie z dużą siecią powiązań dla niego samego mogłoby być uciążliwe. Prowadzona przez niego **mailowa lista dyskusyjna**, którą można

złożyć w każdej chwili, dostępna wyłącznie dla personelu lub nawet tylko administratorów obiektów może i powinna stać się najszybszym kanałem wzajemnej informacji, zamówień, krótkich konsultacji i zasięgania opinii, a także zbierania chętnych do poszczególnych zamierzeń i projektów, realizowanych w ramach szlaku.

Lokalne pakiety szlaku. Mogą stać się zasadniczą formą oferty dla turystów indywidualnych w przestrzeni szlaku. W swojej podstawowej wersji powinny one być konstruowane w oparciu o zwiedzanie miejscowego obiektu (obiektów) szlaku wraz z usługą przewodnicką, w miarę możliwości zawierać także ofertę udziału w oferowanych tam warsztatach tematycznych lub regularnych mikroeventach. Stopniowo w kolejnych modułach taka elastyczna oferta powinna zawierać przede wszystkim (decydującą o skali zysku) usługę noclegową w wybranej lub dostępnej klasie pobliskiego obiektu, usługę gastronomiczną - najlepiej, jeśli opartą na tematycznej lub przynajmniej regionalnej kuchni [WE-10]. W pakiecie nabywca powinien zawsze otrzymywać informator lokalny, zawierający gotowe propozycje pobytu np. weekendowego: co zwiedzić, gdzie spędzić wieczór, gdzie iść na spacer i gdzie wypożyczyć sprzęt np. do wycieczki rowerowej – ale także miejscowe oferty noclegowe. W przypadku, jeśli nie wykorzystał jeszcze całego pakietu, zawsze może się na to zdecydować na miejscu. Pytani eksperci sugerują łączenie w pakietach oferty kulturowej i rekreacyjnej [WE-6; 22], co nie tylko dobrze odbija zapotrzebowanie sporej grupy „nowych” turystów indywidualnych, ale daje także szansę zwiększenia skali zysku w miejscowościach niewielkich a krajobrazowo atrakcyjnych (gminy Łubowo, Krzywiń, Gąsawa, Łądek czy Kruszwica, ale także Mogilno, Strzelno czy Trzemeszno). Tam też w pierwszym rzędzie należy je tworzyć, co oczywiście nie wyklucza tworzenia pakietów opartych głównie o atrakcje i infrastrukturę obiektów i nie oznacza rezygnacji z tworzenia pakietów mieszanych także dużych ośrodków. Oferentem pakietów nie musi być koordynator szlaku, jednak powinien on być przynajmniej jednym z pośredników w ich dystrybucji – o ile spełniają one podstawowy warunek: zawierają moduł zwiedzania i/lub pobytu w obiektach szlaku. Koordynator może także doprowadzić do organizacji (odpłatnych) szkoleń na temat tworzenia i funkcjonowania pakietów dla podmiotów z całej przestrzeni szlaku, co obniży ich koszty i jednocześnie zapewni obecność dobrze przygotowanego komponentu tematycznego w takich warsztatach.

3.2.4. Zalecenia w zakresie eventyzacji szlaku

Model „Święta Szlaku”. Proces konsekwentnej tematykacji samego systemu należałoby zacząć od stworzenia koncepcji i organizacji w stałym terminie corocznego, wielodniowego (na przykład trwającego tydzień) święta szlaku jako kulminacyjnego momentu życia szlaku [Mikos v. Rohrscheidt 2010, s. 362]. By łatwiej identyfikować i popularyzować profil szlaku i niematerialne aspekty dziedzictwa, które on prezentuje swoim gościom, taki event przynajmniej w części powinien mieć swoje stałe miejsca odbywania ze stałymi elementami (jak inscenizacje najważniejszych wydarzeń związanych z okresem powstawania państwowości polskiej – opisane w przytaczanym podrozdziale). Ponieważ w ramach tej najważniejszej imprezy scenariusze powinny być odgrywane na żywo, można wprowadzić do nich zmienne w roku na rok elementy (sceny) nawiązujące przykładowo do wybranego na dany rok hasła czy szczególnie wtedy promowanego aspektu problematyki piastowskiej. Takie główne imprezy mogłyby odbywać się na przykład na osi Poznań – Gniezno - Kruszwica, z przenoszeniem punktu ciężkości po półtora (nocleg!) lub dwóch dniach z Poznania do Gniezna, a po następnym półtora - dwóch lub na zakończenie do Kruszwy. W pozostały jeden lub dwa dni miejscem kolejnej „stacji” tego ruchomego eventu byłby ten

obiekt Szlaku, który w związku z rocznym hasłem lub tematem w danym roku byłby szczególnie promowany - w razie potrzeby z logistycznym wsparciem ze strony szlaku.

Tworzenie i wspieranie nowych eventów w obiektach. Integracja eventów w ofertę szlaku. W dalszej kolejności we współpracy z gminami i bardziej aktywnymi administratorami obiektów można w ramach sezonu turystycznego przez serię dwudniowych eventów zagospodarować kolejne weekendy w różnych miejscach szlaku. Dzięki wspólnemu ustaleniu kalendarza dla szlaku (3.1.4.2) takie imprezy nie kolidowałyby ze sobą, lecz przeciwnie: „rozprowadzałyby” życie szlaku na cały sezon. W tej liczbie mogą się znaleźć w pierwszym rzędzie stałe coroczne eventy w tych obiektach, które są w stanie same je organizować lub nawet już organizują. Również w tej grupie można umieścić jeden lub dwa eventy, ze wsparciem szlaku i władz regionalnych organizowane co roku w innych obiektach, których celem byłoby podkreślenie rocznego hasła i /lub promocja tych obiektów.

Zabytki przyciągają ludzi, kiedy żyją [WE-3]. Administratorów wszystkich obiektów i samorządy miejscowości z obiektami szlaku należy zachęcać do organizacji innych cyklicznych jednodniowych eventów i – na miarę istniejących możliwości - wesprzeć ich nie tylko w ich promocji, ale i w organizacji. W strategii eventyzacji szlaku, obok jego eventu kulminacyjnego, pierwszeństwo należy dać właśnie tym eventom, których inicjatywa będzie wychodziła od samych obiektów, gdyż najpewniej podstawą tych pomysłów są rozpoznane potrzeby miejsca i dobrze przemyślane lokalne możliwości. Przykładem tego może być pomysł zgłoszony dla archikatedry gnieźnieńskiej przez jej administratora: propozycja festiwalu muzyki liturgicznej lub innego festiwalu muzycznego z zaangażowaniem wykonawców z miast partnerskich Gniezna [WE-8]. Takim imprezom szlak powinien dopomagać przez informację i promocję, w tym przede wszystkim wciągnięcie do kalendarza eventów. Podejmując natomiast decyzje o *współorganizacji* eventów nie inicjowanych przez sam szlak, by uniknąć rozdrobnienia środków, należy jednak kierować się pewnymi kryteriami (wymaganiami). Powinny być wśród nich: 1) tematyzacja eventu (zgodność z profilem szlaku), 2) wierność zastosowanych scenariuszy (a przynajmniej ich głównych punktów) w stosunku do przekazu historycznego czy autentycznego zachowanego dziedzictwa 3) przeprowadzone przynajmniej wstępne rozpoznanie grupy docelowej i szans na osiągnięcie frekwencyjnego sukcesu oraz 4) jakość programu i jego realizacji (by event wychodził poza poziom lokalnego festynu).

W organizacji eventów powinno się współpracować z lokalnie funkcjonującymi **grupami animacji historii** (zespołami żywej historii, bractwami rekonstrukcji historycznej). Ich współdziałanie może być jeszcze istotniejsze w trakcie wprowadzania mikroeventów do oferty w poszczególnych obiektach (zarówno stałych, jak i regularnych i na zamówienie grup turystycznych). W takich grupach angażują się cenni, a mało kosztowni potencjalni współpracownicy w organizacji większych eventów tak przy obiektach, jak i w skali szlaku. Są to hobbyści o niekwestionowanej pasji, a dosyć często także o profesjonalnym poziomie odtwórstwa, dbający o historyczną wierność swoich scenariuszy, strojów a nawet (na ile to możliwe) używanego języka. Dlatego niezbędne jest zagospodarowanie istniejących środowisk odtwórców i animatorów historii. Obok zaledwie kilku współpracujących z obiektami szlaku (w tym większość z jednym - Rezerwatem Archeologicznym w Kaliszu) Raport wylicza kilkanaście innych grup tego rodzaju, które nie współpracują na bazie formalnych porozumień lub choćby stałych uzgodnień nawet z pobliskimi obiektami szlaku. Należy zadbać o to, by środowiska odtwórców i animatorów historii działające w przestrzeni szlaku, a zwłaszcza w fizycznej bliskości poszczególnych jego obiektów w pierwszym rzędzie były uwzględnione przy projektach eventyzacji obiektów i szlaku jako całości. Fakt ścisłej współpracy wszystkich grup tego rodzaju i profilu istniejących w Kaliszu z tamtejszym

Rezerwatem Archeologicznym i wynikające z niej urozmaicenie oferty tego obiektu oraz bogactwo organizowanych tam eventów mogą być dobrym przykładem, jakie korzyści odnosi obiekt (a w konsekwencji także lokalny odcinek szlaku) z takiej symbiozy. Afiliowani i wspomagani przez administratora obiektu odtwórcy (choćby przez zapewnienie im lokalu jako magazynu) mogą – by uniknąć ryzyka ponoszenia jałowych kosztów - rozpocząć swoją aktywność na jego rzecz przez obsługę mikroeventów na zamówienie (np. na bazie odpłatnych zleceń na zmianę w kilkusobowych grupach, będących w gotowości i pojawiających się po uprzednim telefonicznym zamówieniu z muzeum). W sytuacji wzrostu zapotrzebowania na ich prezentacje lub warsztaty stopniowo można przejść do zaproponowania im organizacji mikroeventów regularnych (np. w każdy weekend sezonu o określonej godzinie) jednocześnie wstawiając je do stałej oferty obiektu i powiadamiając o niej tak koordynatora szlaku, jak i potencjalnych odbiorców (szkoły, touroperatorów, media lokalne i branżowe itd). Regularnie organizowane eventy nie tylko ożywiają obiekt [WE-30] ale też przekładają się stopniowo na wzrost liczby turystów odwiedzających dane miejsca.

3.3. Zalecenia końcowe

Zespoły zadaniowe. Na zakończenie musi zostać wyartykułowane istotne zalecenie praktyczne, dotyczące dalszych prac nad modernizacją Szlaku Piastowskiego. Chodzi o zwrócenie uwagi na dwoisty charakter przedsięwzięć koniecznych dla jej dokończenia, warunkujący z kolei ich wykonanie. Wdrożenie nowego modelu funkcjonowania i koordynacji szlaku ma charakter bardziej ogólny i będzie wymagało najpierw dalszych prac Rady Naukowo-Programowej, potem podjęcia rekomendowanych przez to gremium strategicznych decyzji przez instytucjonalnych partnerów szlaku i wreszcie dostosowania statusu koordynatora szlaku. Natomiast cała seria kolejnych postulatów Raportu, począwszy od opracowania standardów udostępniania obiektów i treści porozumień z obiektami, poprzez ustalenie procedur monitoringu systemu i obiektów, trybu zlecania poszczególnych usług, opracowywanie produktów lokalnych i inne, aż po detale takie jak konkretne rozwiązania w przepływie informacji wewnątrz systemu czy interaktywne funkcjonowanie portalu internetowego (w tym formularzy zamówień) i jego powiązań z portalami obiektów – będzie wymagała stworzenia małych, paro-lub kilkusobowych specjalistycznych zespołów zadaniowych, które – otrzymawszy konkretne i precyzyjne zadania - będą w stanie wykonać je sprawnie i kompetentnie, po czym w niedługim czasie przedłożyć wyniki lub konkretne narzędzia do ich zastosowania. W sytuacji jednorazowych, ale niekoniecznie wyłącznie niskich kosztów tych konkretnych przedsięwzięć należałoby opracować ich wstępny kosztorys (z rozbiciem np. na dwa kolejne lata realizacji lecz nie dłużej, by nie rozmyć efektu „nowego”, wyraźnie zmodernizowanego szlaku) i zapewnić finansowanie za pomocą możliwych do uzyskania środków. Jednocześnie należy jednak zapewnić, by poszczególne zespoły zostały utworzone i zadania były zlecone osobom kompetentnym, sprawnym i sprawdzonym w realizacji podobnych projektów, a nie na przykład zasłużonym, ważnym czy z innych jeszcze pozamerytorycznych względów narzuconym, czego rezultatem mógłby być nieadekwatny do oczekiwanego wynik tych przedsięwzięć lub zgoła sparaliżowanie pracy zespołów. Optymalną metodą może być ta przyjęta przy realizacji audytu: wybór jednego głównego wykonawcy, zlecenie mu opracowania koncepcji realizacji zadania lub grupy zadań, a następnie pozostawienie wolnej ręki w ich realizacji, przy założeniu jego wyłącznej odpowiedzialności za zadanie.

Ewentualne dostosowania prawne. Na dzień redakcji Raportu (30. kwietnia 2012) nie jest jeszcze znany projekt prawnej regulacji zagadnień związanych ze szlakami turystycznymi,

przygotowywany aktualnie przez Ministerstwo Sportu i Turystyki i mający być w najbliższych dniach upublicznionym oraz poddanym konsultacjom społecznym. Nie wiadomo zatem, jakie będą szczegółowe wymagania, dotyczące szlaków kulturowych (o ile pojawi się tam taka kategoria) lub szlaków samochodowych (do której to kategorii, w przypadku braku powyżej wspomnianej, najpewniej zostanie zaliczony także Szlak Piastowski). Po przyjęciu tej normy przez prawodawcę będą zapewne konieczne szczegółowe dostosowania koncepcji funkcjonowania Szlaku Piastowskiego (zwłaszcza w zakresie sposobu oznaczenia tras i obiektów oraz zapewnienia bezpieczeństwa turystom, być może także w odniesieniu do formalnych podstaw funkcjonowania szlaku, jak tryb ustanawiania samego systemu i listy obiektów i dopuszczalne sposoby ustanawiania koordynatora). Należy je także uwzględnić w koncepcji modernizacji szlaku, jednak nie ma potrzeby ich biernie oczekiwać. Zapewne nie będą one bowiem dotyczyły ani samej oferty turystycznej, ani standardów czy modeli organizacji systemu, bo przy takim stopniu szczegółowości niewiele szlaków w naszym kraju mogłoby funkcjonować zgodnie ze swoim profilem i bazującymi na nim strategiami.

Armin Mikos von Rohrscheidt, Poznań, 30 kwietnia 2012.

- - - - -

Adnotacja dotycząca dokumentacji przeprowadzonych badań i systemu załączników

W celu ułatwienia posługiwania się nią, dołączona do Raportu dokumentacja została zestawiona w załącznikach według następującego porządku:

Dział 1. „Obiekty Szlaku”. W dziale, pogrupowane według obiektów:

- a) KAO – Kwestionariusze obiektowe
- b) NMT – Noty Anonimowego Turysty
- c) Plany sytuacyjne obiektów

Dział 2. „Przestrzeń Szlaku” – w dziale, pogrupowane według gmin:

- a) KAG – Kwestionariusze gmin w przestrzeni szlaku
- b) ZONiG – Zestawienia Obiektów Noclegowych i Gastronomicznych w Gminach
- c) jednolity dokument SPATO – zestawienie wyników audytu tras i oznaczeń Szlaku Piastowskiego

Dział 3. „Eksperci” – w dziale:

- WE – Wywiady Eksperckie
- OAR, PBU, SCZ, MPI – opinie audytorów po przeprowadzeniu audytu

Dział 4. Inne

- a) Dokumentacja przekazana przez koordynatora Szlaku Piastowskiego
- b) Dokumentacja konsultacji przeprowadzonych przy opracowywaniu Raportu (noty).
- c) Typologia obiektów
- d) Wzory użytych kwestionariuszy

Dział 5. „Dokumentacja Elektroniczna” – w dziale:

- a) Folder Dokumentacja Fotograficzna w folderze SP-DF i podfolderach, utworzonych przez poszczególnych członków zespołu audytowego.
- b) Nagrania z przeprowadzonych Wywiadów Eksperckich

Wykorzystane źródła pierwotne:

Notatka precyzująca Koordynatora z dn. 26.04.2012 w odpowiedzi na zapytanie audytora Rada 2012
Rada 2011 b - Protokół z III posiedzenie Rady Programowo-Naukowej ds. Szlaku Piastowskiego (Biskupin, 2 grudnia 2011)
Rada 2012 - Protokół z IV posiedzenia Rady Programowo-Naukowej ds. Szlaku Piastowskiego (Gniezno, 2 marca 2012)
Statut Organizacji Turystycznej Szlak Piastowski, 2003 (tekst jednolity według stanu na dzień 3 czerwca 2009),
Sprawozdanie merytoryczne z działalności Organizacji Turystycznej Szlak Piastowski za rok 2010
Sprawozdanie merytoryczne z działalności Organizacji Turystycznej Szlak Piastowski za rok 2011
Załącznik nr 8: Sprawozdanie merytoryczne z działalności Powiatowego Centrum Informacji Turystycznej w 2010 r. (projekt nr IV2Be/89)
Sprawozdanie merytoryczne z działalności Powiatowego Centrum Informacji Turystycznej w 2011r.
[WWW SP 2012] – *Oficjalny Portal Internetowy Organizacji Turystycznej Szlak Piastowski*, stan z dnia 29.04.2012

Wykorzystane opracowania:

Artyshtuk, 2010, *Indywidualne pakiety turystyczne w turystyce kulturowej*, „Turystyka kulturowa” Nr 9, s. 4-24,
Castellanos-Vergugo M, Caro-Gonzalez F.J., Oviedo-Garcia M.A., 2010, *An Application of Grounded Theory to Cultural Tourism Research: Resident Attitudes to Tourism Activity in Santiponce*, [w:] Richards, Munsters, *Cultural Tourism Research Methods*, Wyd. CABI International, Walingford, s.115-128
Fusco Girard, L., Nijkamp, P., 2009, *Cultural Tourism and Sustainable Local Development*, Wyd. Ashgate, Farnham,
Gaweł Ł. 2011, *Szlaki dziedzictwa kulturowego. Teoria i praktyka zarządzania*, Wyd. UJ, Kraków,
Hausmann, A. , 2011, *Kunst- und Kulturmanagement. Kompaktwissen für Studium und Praxis*, Wiesbaden
Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B. [2005], *Produkt turystyczny. Pomysł, organizacja, zarządzanie*, PWE, Warszawa
Melkert M., Vos K., 2010, *A Comparison of Quantitative and Qualitative Approaches: Complementarities and Trade-offs*, [w:] G. Richards, W. Munsters (red.), *Cultural Tourism Research Methods*, Wyd. CABI International, Walingford, s. 33-40
Meyer-Cech K., 2003, *Themenstrassen als regionale Kooperationen und Mittel zur touristischen Entwicklung. Fünf österreichische Beispiele*, Universität für Bodenkultur, Wien
Mikos von Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka Kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Wyd. GWSHM Milenium, Gniezno
Mikos v. Rohrscheidt A., *Nowoczesne trasy miejskie jako forma prezentacji historii i kultury oraz oferta turystyczna*, [w:] *Kultura i turystyka. Wspólnie zyskać!*, pod red. A. Stasiaka, Łódź, 2009, s. 95-126.
Mikos von Rohrscheidt A. 2010, *Regionalne szlaki tematyczne. Idea, potencjał, organizacja*, 2010, Wyd. Proksenia, Kraków
Mikos v. Rohrscheidt A., 2011a, *Poznań: Atuty i słabości oraz dylematy i szanse miasta jako ośrodka turystyki kulturowej* [w:] A. Mikos v. Rohrscheidt (red.) *Obcy w Poznaniu*,

- Historyczna metropolia jako ośrodek turystyki kulturowej*, Wyd. KulTour.pl/Proksenia, Poznań/Kraków, s. 424-255
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2011b, *Waloryzacja potencjału turystyczno-kulturowego szlaku tematycznego Niemiecki Szlak Bajek - "Deutsche Märchenstrasse"*, „*Turystyka Kulturowa*” Nr 9, s. 62-63,
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2012a, *Koordinacja turystycznych szlaków tematycznych – analiza wybranych systemów polskich i europejskich.*, „*Turystyka Kulturowa*” Nr 1, s. 35-61.
- Mikos v. Rohrscheidt A. (red.), 2012b, *30 sposobów na Poznań. Przewodnik tematyczny*. Wyd. Kultour.pl, Poznań
- Puczko L., Ratz T. 2007, *Trailing Goethe, Humbert, and Ulysses; Cultural Routes in Tourism*, (w:) G. Richards (red.), *Cultural tourism, Global and Local perspectives*, The Haworth Hospitality Press, New Yor, s. 131-148
- Richards G., Munsters W., (red.), 2010, *Cultural Tourism Research Methods*, Wyd. CABI International, Walingford,
- Ritchie, B.W., Burns P., Palmer C. (red.), 2005, *Tourism Research Methods* , Wyd. CABI Publishing, Wallingford
- Stasiak A. 2006, *Produkt turystyczny – szlak*, „*Turystyka i Hotelarstwo*”, nr 10, s.9-40.